STUDIU LINGVISTIC ASUPRA CĂRȚII A TREIA (PREOȚIA) DIN BIBLIA DE LA BUCUREȘTI (1688), ÎN COMPARAȚIE CU MS. 45 ȘI CU MS. 4 389

DE

VASILE ARVINTE

INTRODUCERE

Criteriile de selectare și modul de interpretare a fenomenelor lingvistice din cartea a treia a *Pentateuhului* sînt asemănătoare cu cele din studiile dedicate cărților *Facerea* (ST. L. FAC.) și *Ieșirea* (ST. L. EX.), din colecția de față (MLD, BIBLIA 1688). Scopul fundamental al cercetării constă în stabilirea și ilustrarea cu cît mai multe exemple a fazei în care se aflau cele două norme principale ale limbii române literare din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, precum și în surprinderea modalităților de funcționare a acestor norme literare : cea sudică, muntenească, prezentă în textul tipărit al *Bibliei lui Șerban*, precum și în cel al ms. 4 389, atribuit lui Daniil Panoneanul, și cea nordică, moldovenească, reprezentată de limba textului din ms. 45, al cărui autor este Nicolae Milescu. Fenomenele din faza studiată sînt raportate permanent la stadiile de mai tîrziu ale românei literare. Nu vor fi reluate discuțiile asupra unor fenomene lingvistice prezentate pe larg în studiile precedente (ST. L. FAC. și ST. L. EX.). Fac excepție unele fenomene rare sau importante din diferite puncte de vedere pentru istoria normei limbii române literare : fonetice, morfologice, derivative, semnatice, etimologice etc. De fiecare dată, se stabilesc corelații și se fac trimiteri la cele două studii anterioare.

Spre deosebire de primele două cărți ale *Vechiului Testament*, care mai fuseseră traduse integral în românește în secolul precedent și tipărite în *Palia de la Orăștie* (PO) (1581—1582), cartea a treia a lui Moise, cu excepția unui mic fragment, nu mai fusese transpusă în limba română. Fragmentul, cunoscut sub numele de *Leviticul de la Belgrad* (LvB.) și tipărit de B.-P. Hasdeu în *Cuvente den bătrîni*, I, p. 7—12, conține capitolul 26, versetele 3—37, apoi finalul din versetul 40 și începutul versetului 41. Spre deosebire de datarea propusă de Hasdeu (cca 1560) și de localizarea lui în Oltenia, cercetările ulterioare au ajuns la concluzia că este vorba de o copie muntenească din secolul al XVII-lea a unui text scris în Ardeal (vezi I. Șiadbei, *Fragmentul Leviticului românesc de la Belgrad*, în „Revista filologică", anul I, nr. 3., Cernăuți, 1927, p. 276—283). Cum am procedat și în cazul PO în cele două studii precedente, vom lua în discuție și versiunea conținută în acest fragment de *Levitic*, ori de cîte ori se vor întîlni fapte semnificative în comparația normelor literare ale perioadei studiate.

I. FONETICA

1. ACCENTUL

1.1.0. Substantivul *áripă* are accentul, notat, pe silaba inițială în toate cele 4 ocurențe din BB, Lv. și din ms. 45. (Lv., *1*, 17 ; *11*, 9, 10, 12). Același mod de accentuare este prezent și în ms. 4 389 (Lv., *1*, 17 ; *11*, 10). Accentuarea pe *-i-* (*aripă*) nu a fost întîlnită în cartea *Preoția* din cele trei texte studiate. Vezi ST.L. EX., p. 1, **1.1.1.0.**

1.2.0. Poziția accentului în cuvîntul *vultur* oscilează între prima și a doua silabă, continuîndu-se, astfel, situația din latina populară. Cu accentul, notat, pe prima silabă, cuvîntul apare în BB : *vúltur* (Lv., *11*, 13) ; *vúltur-de-mare* (*ibid.*), pe cînd în ms. 45, în ambele cazuri, accentul, notat, se află pe silaba finală : *vultúr*, *vultúrul-de-mare*. În ms. 4 389, accentul este notat numai în *vultúrul-de-mare*, dar se poate admite că aceeași accentuare o avea și cuvîntul simplu *vultúr* (Lv., *11*, 13). Prima variantă provine din lat. pop. *vúltur*, *vúltŭre* 'Geier' ; cea accentuată pe silaba a doua, din lat. pop. *vŭltŭrius* (vezi W. Meyer-Lübke, *REW*³, 9 466, 9 467 ; H. Tiktin², *DRG*, s v. ; A. Scriban, *Dicț.*, s.v.). În graiurile dacoromâne, după datele oferite de *ALR* SN III, h. 719, există două arii compacte în ce privește modul de accentuare a acestui cuvînt. Prima, cu accentul pe silaba a doua, *vultúr*, cuprinde Oltenia, Muntenia și 2 puncte din sud-estul Trasilvaniei (pct. 172 și pct. 182). În trei puncte, silaba inițială este *vî-*, *vîltúr* (pct. 172 ; pct. 762 ; pct. 812). A doua arie, mult mai întinsă, cuprinzînd aproape tot restul țării, se caracterizează prin prezența accentului de intensitate pe silaba inițială a cuvîntului : *vúltur*. Există și varianta *vîltur* (pct. 141 din sudul Transilvaniei), precum și varianta moldovenească cu *h-* (<*v-*), *húltur* (pct. 365, 386, 414, 531, 537). Este foarte posibil ca această repartiție teritorială, pe arii distincte, a poziției accentului să urce pînă la latina populară, întocmai ca în cazul multor alte elemente lingvistice dacoromânești de origine latină. Modul de accentuare sudic, muntenesc, este prezent în ms. 4 389, dar și în ms. 45, a cărui proveniență nordică este certă. Explicația trebuie căutată în intervenția copistului Dimitrie din Cîmpulung, care, ca în numeroase alte cazuri, a intervenit în textul pe care îl transcria, înlăturînd o seamă de „moldovenisme" ale lui Nicolae Milescu sau ale revizorilor moldoveni ulteriori ai aceluiași text. Modul de accentuare moldovenesc din BB constituie unul dintre acele fenomene moldovenești pe care cei

BDD-B790-01 © 1993 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

care au tipărit textul, diortositorii şi tipografii (aceştia din urmă se ştie că erau moldoveni), le-au acceptat în opera tipărită, conferindu-i acesteia aşa-numita notă sau tentă moldovenească, observată de mult timp de cercetători. Norma actuală din *DEX* este *vúltur*, cu precizarea că se spune şi *vultúr*. Cf. şi arom. *vúltur*, mgl. *vũllur*.

1.3.0. Numele propriu *Aaron*, atunci cînd accentul a fost notat, poartă, în BB şi în ms. 45, accentul pe silaba finală: *Aarón*. Dar în ms. 4 389, cuvîntul este accentuat *Aáron* (de exemplu în Lv. *16*, 1, 3, 11 etc.).

2. VOCALISMUL

2.1.0. Fenomenul «despicării vocalelor» (vezi ST. L. EX., p. 2—4, **I.2.4.0.**—**2.4.12.**) poate fi ilustrat cu o serie de exemple interesante din textele cărţii *Levitícul*. Această particularitate fonetică a limbii literare vechi se întîlneşte pînă astăzi în limba bisericească. Ea a fost insuficient studiată de istoricii limbii române literare.

2.1.1. Împrumutul gr. κέδρος 'cedru', atestat încă din secolul al XVI-lea (*Ps. Sch.*) în forma *chedru*, se întîlneşte de cîteva ori în unele din cele trei texte de care ne ocupăm cu forma *chiedru* (кїедрѫ), cu *-é-* „despicat" în *-ie-*. Astfel, forma menţionată apare în ms. 4 389 (Lv. *14*, 4, 6, 49) şi în BB (Lv. *14*, 51), dar nu în mod consecvent, pentru că se întîlnesc şi cazuri cu *-é-* păstrat: кедрѫ. Inovaţia nu apare în ms. 45. De asemenea, nu circula în epocă varianta actuală cu africata *č (cedru)*.

2.1.2. Cuvîntul *miere* (<lat. **mélem*) este transcris în textele studiate мїѧре şi мїѣре, grafii din care se poate deduce rostirea *miiáre*. Forma ultimă provine dintr-un **miéare*, în care diftongul *éa* provenea din *é* accentuat în poziţie *-e*, iar *i* (semivocalic) apăruse în latina populară în urma diftongării necondiţionate a lui *ĕ*. Inovaţia consemnată în texte constă în transformarea acestui *-i-* semivocalic în vocală plină, cu urmarea că între el şi diftongul *éa* apare o limită de silabă. În noua situaţie, cuvîntul are trei silabe, în loc de două, iar *e* (semivocalic) din diftongul *éa* devine *-i-*, în urma unui fenomen de asimilaţie (acomodare): *miiáre*. În BB, această nouă variantă este prezentă în cartea *Facerea* (Fac., *43*, 11), în cartea *Ieşirea* (Ex., *3*, 8, 17; *13*, 5; *16*, 31; *33*, 3), precum şi în cartea *Preoţia* (Lv., *2*, 12; *20*, 24). Ea se întîlneşte şi în textele manuscrise. În ms. 4 389, мїѧре cunoaşte 3 ocurenţe (Lv., *2*, 11, 11; *20*, 24), iar în ms. 45, 2 ocurenţe (Lv., *2*, 12; *20*, 24). Grafia cu *-ѧ* constituie un indiciu că diftongul *-ía-* era rostit ca atare, adică cu *-á-* (cf. ir. *mil'âre*; mgl. *ńari*; ar. *ńare*). Cu toate acestea, în prezenta ediţie redăm, prin convenţie, grafemele *-ѧ-*, *-ѣ-* în poziţie *e*, *i*, sunet muiat, prin *-ê-*.

2.1.3. „Inovaţia" tardivă din paragraful precedent se întîlneşte şi în cazul cuvîntului *piele*, scris пїѧле, articulat пїѧлѣ. În transcriere fonetică actuală, aceste forme devin *piiále* şi *piiálea*. Evoluţia fonetică a acestui cuvînt se aseamănă cu aceea a lui *miere*. Din lat. *pĕllis*, *-em*, a rezultat în lat. pop. o formă **piélle*, apoi, în epoca de formare a limbii române, *piéale*. Din aceasta din urmă provin, pe de o parte, v. rom. *piále*>rom. mod. *piéle*, şi, pe de altă parte, v. rom. *piiále*, păstrat pînă astăzi în limbajul bisericesc în varianta *piiéle*. Forma cu hiat *piiále(a)* este singura care apare în textul BB din cărţile studiate: în *Facerea*, 3 ocurenţe; în *Ieşirea*, 39 de ocurenţe; în *Preoţia*, 54 de ocurenţe. Aceeaşi variantă fonetică este prezentă şi în cele două texte manuscrise (ms. 45 şi ms. 4 389).

2.1.4. O singură dată este înregistrată variianta cu *-ii-* în cuvîntul *pomeniirea* (поменїирѣ), în ms. 45 (Lv., *2*, 16), creată, probabil, sub influenţa formelor verbului *a priimi* (vezi ST. L. EX., p. 3, **I. 2. 4. 12**). Cf. şi *moştneniirei*, mai jos, p. 39 (**IV.2.2.51**), care provine de la un vb. *a moştnenii*; apoi subst. *soţiire*, de la un vb. *a soţii* (vezi mai jos, p. 18, (**IV.1.2.5.**); şi vb. *a roşii*, cu gerunziul *roşiind*, din ms. 45 (Lv., *13*, 31); apoi: *a subţii*, *-ire*, vezi mai jos, p. 9 (**II.3.1.0.**). Probabil că e vorba de un fenomen derivativ, caracteristic ms. 45.

2.1.5. Variante fonetice de tipul *chiiame* (кїѧмѣ); *chiiamă* (кїѧмѫ); *chiiemaţ* (кїемѧц); *chiiemală* (кїемлѧ); *ţiiarbe* (ѳїѣрвѣ); *ţiiarăle* (ѳїѧрѣлѣ); *piiarde* (пїѧдѣ); *piiadecă* (пїѧдекѫ), discutate în ST. L. EX., p. 2—3, **I.2.4.0.**; **I.2.4.7.**; **I.2.4.8.**; **I.2.4.10.**, reapar şi în textul *Leviticului*, mai ales în ms. 4 389.

2.2.0. Vocala *ă* neaccentuată trece uneori la *e*: *nedejduind*, în BB (Lv., *25*, 18; în ms. 4 389: „*Nădăjduindu-vă*"); *necăjiţ*, în BB (Lv., *19*, 33). Pentru această schimbare, vezi alte exemple la I. Gheţie, *BDRL*, p. 99, 100; aici, prima atestare a fenomenului este din 1722.

2.3.0. Vocala *é*+*n*+voc. se menţine în *seménţii*, formă de gen.-dat. sg. art. de la *sămînţă* (<lat. **sēmĕntia*), în BB (Lv., *18*, 20; în ms. 45: „*Seminţii*"; în ms. 4 389: „*Seminţei*"). Vocala *e* în poziţie nazală apare şi cînd este neaccentuată: *semenţie*, în BB (Lv., *18*, 23); *semenţia*, în BB (Lv., *18*, 21).

2.3.1. Vocala *e* neaccentuată trece la *i* (vezi ST. L. FAC., p. 52—53, **I.2.6.3.**; ST. L. EX., p. 4, **I.2.6.0.**—**2.6.3.**): a) înainte de accent: *nimêrnic*, în BB (Lv., *19*, 34); *primenil*, în BB (Lv. *13*, 13, 17, 20), faţă de *premeni(t)*, care este etimologic (<vsl. *prěměniti*); ultima variantă cunoaşte de asemenea în BB o circulaţie mare (în Lv., 5 ocurenţe); varianta nouă, cu *-i-*, devenită mai tîrziu literară, este prezentă şi în ms. 45 (Lv. *13*, 9, 13, 16, 17, 20, 25, 55); *vinelic*, în BB (Lv. *25*, 23, 35) şi în ms. 4389 (peste 15 ocurenţe), b) după accent: *aducire*, în BB (Lv., *6*,10; *7*, 5); *aducirile*, în BB (Lv., *6*, 17, 18); *ardirea*, în BB (Lv., *8*, 27); *ardirilor*, în BB (Lv., *4*, 20); *berbêcile*, în BB (Lv., *8*, 18, 18); *berbêcilui*, în BB (Lv., *8*, 18); *berbêciului* [cu rostirea rotunjită a africatei *ĉi*, devenită *ĉiu*, în urma unui fenomen de asimilaţie regresivă, sub influenţa lui *u* din silaba următoare, ca în *strănciunătură*, din ms. 45 (Lv., *13*, 2, 19, 30, 37), sau ca în *cũiuburi* (vezi ST. L. FAC., p. 54, **I.2.10.1.**; ST. L. EX., p. 5, **I.2.13.0.**], în BB [Lv., *7*, 1; apariţia lui *ê* accentuat (ѣ) în poziţie *i* indică o tradiţie grafică şi pune sub semnul întrebării, în acest caz, valoarea de diftong, *-éa-*, a grafemului slavon menţionat; la plural, scrierea chirilică este вербѣѭи, vezi BB (Lv., *8*, 2; *23*, 18)]; *picioarile*, în BB (Lv. *8*, 19); *pîntecile*, în BB (Lv., *3*, 14; *4*, 11; *8*, 19); *sêcirii* (vezi observaţia de sub *berbêciului*), în BB (Lv., *19*, 9); *sîngile*, în BB (Lv., *7*, 4); *ungirii*, în BB (Lv., *8*, 10); *vindică*, în BB (Lv., *14*, 3).

2.4.0. Vocala *i* accentuată apare ca *u* în cuvîntul *ziua*: *den dzua*; *în dzua*; *întru dzua*, în ms. 45 (Lv., *8*, 34, 35; *14*, 9, 10, 23; *16*, 30; *23*, 12, 15; *24*, 8 şi în alte locuri). Vezi ST. L. FAC., p. 53, **I.2.8.0.**; ST. L. EX., p. 4, **I.2.7.0.**

2.4.1. Vocala *i* neaccentuată apare ca *e*: a) înainte de accent: *ceredzi*(=*cirezi*), în ms. 45 (Lv., *23*, 18); *spentecat*, în BB (Lv., *22*, 24); *strecăciune*, în BB (Lv., *13*, 7); *struncenătura*, în BB (Lv., *13*, 32); *strunceněturii*, în BB (Lv., *13*, 32; *14*, 54); *vendecat*, în BB (Lv., *14*, 48); b) după accent: *inemă*, în BB (Lv., *26*, 36); *praznecul*, în BB (Lv., *23*, 6, 34); *praznecile*, în BB (Lv., *23*, 37); *roşiiatecă*, în BB (Lv. *13*, 42) şi în ms. 45 (Lv., *13*, 19, 24, 43); *ţarenii*, în ms. 45 (Lv., *19*, 9; *26*, 20).

BDD-B790-01 © 1993 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

2.4.2. Vocala *i* din verbul *a (se) mira* este prezentă în BB şi în ms. 4 389 (Lv., *26*, 32), pe cînd în ms. 45 *(ibid.)* apare varianta moldovenească (şi bănăţeană) *miera*. Aceasta din urmă se explică prin „fuziunea" formei *mira*[*re*]<lat. pop. *mirare* cu forma **mera*[*re*], în care a avut loc trecerea lui *-i-* la *-e-*, rezultînd o formă *mierare* şi apoi *mierare* (vezi *CDDE*, nr. 1 137). Diferenţierea celor două variante s-a produs în latina populară şi a avut ca rezultat apariţia, de acum, a unor arii dialectale. În graiurile palatalizante, *m* + *i-* a devenit *ń-*, rezultînd forme ca *a se ńerá*; *se ńáră*; *mă ńer*; *se ńará*; *mă ńaram* etc., din graiurile moldoveneşti.

2.4.3. Epenteza lui *-i-* nu a avut loc în forma *(se) spămîntă*, din BB (Lv., *9*, 24; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„Se înfricoşară"*). Epenteza lui *-i-* s-a petrecut sub influenţa formelor *spaimă* şi *a spăima* (<lat. **expamentăre*); vezi şi ST. L. FAC., p. 86, **IV. 1. 1. 19.**, unde etimonul latinesc este dat greşit.

2.5.0. Vocala *o* neaccentuată alternează cu *u* (fenomen paralel cu cel discutat mai sus: alternanţa dintre *e* neacc. şi *i*): *ruşind*, în BB (Lv., *13*, 31; în ms. 45: *„Ruşindu"*, Lv. *13*, 49; *14*, 37) şi în ms. 4 389 (Lv. *13*, 31, 32; *14*, 37 [36]), faţă de *roşiind* în ms. 45 (Lv., *13*, 31); *sororii*, în BB (Lv. *18*, 9, 13; *20*, 19), faţă de *surorii*, în ms. 45 şi în ms. 4 389 *(ibid.)*; *nororii*, în BB (Lv., *18*, 15), faţă de *nurorii*, în ms. 45 şi în ms. 4 389 *(ibid.)*. Formele cu *o* s-au putut modela după cele de nom.-ac.: *sor(ă)*, *noru*.

2.6.0. Vocala *u* accentuată din cuvîntul *porumb* (<lat. *palumbus*) apare ca *î*: *porîmbu* (порѫмвꙋ), în ms. 45 (Lv., *12*, 6; *14*, 22); *porîmbaş* (Lv., *14*, 30). În alte ocurenţe, din acelaşi ms. 45, în locul slovei ѫ, apare slova ъ, a cărei valoare trebuie să fi fost tot de *î*: *porъmbu* (Lv. *1*, 15, 15; *5*, 7, 11; *12*, 6, 8; *14*, 22, 30; *15*, 14, 28). Schimbarea lui *ú* în *í* a putut fi rezultatul unui fenomen de asimilaţie progresivă: sub influenţa vocalei *ă*, din silaba precedentă, *ú* s-a delabializat, devenind *î*, în formula *ă-ú*>*ă-î* [*părumb* (<lat. *palumbus*)>*părîmb*)]. Un fenomen în sens invers, de asimilaţie regresivă la trăsătura distinctivă a labializării, a avut loc în actuala formă, generalizată şi literară, *porumb*, după schema *ă-ú*> *o-ú* *(părumb*> *porumb)*. În cazul primei forme, *porîmb*, din ms. 45, nu este exclusă nici o influenţă asupra cărturarului Nicolae Milescu a corespondentului slavon *golǫbŭ*, al cărui *-ǫ-* nazal (ѫ) a fost reflectat în română fie prin *un (um)*, fie prin *în (îm)*: *golumb* şi *golîmb* (vezi *DA*, s.v.) (cf. sl. *mǫka*>rom. *muncă*; sl. *oblǫkŭ*>rom. *oblînc*); vezi ST. L. FAC., p. 54, **I.2.10.2. bis**; ST. L. EX., p. 4—5, **I.2.8.0.**

2.7.0. Diftongul coborîtor *-iu* apare în *saţiu* (сацїѳ), în BB (Lv., *25*, 19; *26*, 5; la fel în ms. 45; în ms. 4 389, în Lv. *26*, 5). Pentru silaba *-iu* în acest cuvînt, precum şi în *roşiu*, *luciu*, vezi ST. L. EX., p. 8—9, **I.3.5.13.**

2.7.1. Diftongul urcător *-ţu* (rostit, probabil, cu asurzire, se întîlneşte şi *zidiu* (зидю), în BB şi în ms. 45 (Lv., *25*, 30; în ms. 45, cuvîntul este adăugat pe margine, de aceeaşi mînă). Finalul acestui cuvînt poate fi interpretat şi ca avînd un *-dꙗ* (*d* muiat şi rotunjit). Deoarece etimonul vsl. *zidŭ* se termina în consoană dură, finala cuvîntului în discuţie a putut fi influenţată de cea a unui cuvînt ca *grajdiu*<vsl. *gražd'* (cu *-ž'*<sl. com. *-dj*), precum şi de cuvintele terminate în *-oriu*, *-ariu*, *-eriu*.

Alte fenomene fonetice din domeniul vocalismului au fost prezentate şi discutate în studiile precedente (ST. L. FAC. şi ST. L. EX.).

3. CONSONANTISMUL

3.1.0. Palatalizarea labialelor poate fi ilustrată cu următoarele exemple din cartea *Preoţia*: *hiară*, în BB (Lv. *5*, 2; *7*, 14; *17*, 13; *26*, 6); *hiarălor*, în BB (Lv., *25*, 7; în ms. 45: *jiganie*; în ms. 4 389: *fiară*, pl. *fieri*); *hier* (χїєр), în BB (Lv. *26*, 19); *her* (χєр), în ms. 45 *(ibid.)*. Trebuie să remarcăm, din nou, preferinţa diortositorilor şi tipografilor *Bibliei de la Bucureşti* pentru formele palatalizate ale unor cuvinte cu *fi-*. Astfel, cuvîntul *fiară* apare cu *h-*, *hiară*, în 13 ocurenţe din cartea *Facerea*, din totalul de 16 ocurenţe, iar în cartea *Ieşirea*, în 4 din cele 5 ocurenţe. În *Leviticul*, toate cele 5 atestări au *h-*. Cf. ST. L. FAC. p. 54, **I.3.1.0.**; ST. L. EX., p. 6, **I.3.1.0.**

3.1.1. Formele palatalizate *răşchir*, *răşchiraţi* apar în ms. 45 (Lv., *26*, 44; *26*, 15); vezi discuţia de detaliu asupra originii lor în ST. L. FAC., p. 54—55, **I.3.1.1.**

3.2.0. Africata *ǧ* dintr-o serie de elemente de origine latină caracterizează norma literară nordică, moldovenească, menţinîndu-se pînă în secolul al XIX-lea în scrierile din Moldova. Africata este prezentă în ms. 45 şi în cartea *Leviticul*. Importanţa fenomenului pentru istoria normelor limbii române literare ne determină să dăm în continuare toate exemplele întîlnite în cartea de care ne ocupăm, în varianta din ms. 45: *(de)agiunsu* (Lv., *25*, 26, 28); *agiutoreşti* (Lv., *25*, 35); *gios* (Lv., *8*, 7); *giudeci* (Lv., *19*, 15); *giudeţ* (Lv., *26*, 25); *giudeţe* (Lv., *19*, 15); *giudêţele* (Lv., *18*, 4, 5; *20*, 22; *25*, 18; *26*, 43, 46; dar şi *judeţ*, *19*, 35, care trebuie atribuit copistului muntean); *giunghe* (Lv., *8*, 15; *17*, 5); *giunghéa* (Lv., *3*, 8; *4*, 4, 24, 29; *14*, 13, 25; *19*, 6); *giungheal* (Lv., *9*, 8, 12); *giungheaţi* (Lv., *22*, 28); *giura* (Lv., *6*, 3); *giurat* (Lv., *6*, 5 [4]); *giuraţi* (Lv. *19*, 12); *giurămîntu* (Lv., *5*, 1, 4); *înpregiur* (Lv., *9*, 18; *16*, 18); *prenpregiur* (Lv., *19*, 41; *25*, 31). De mai multe ori, copistul muntean Dimitrie din Cîmpulung a înlocuit africata *ǧi* (ꙉ) a originalului moldovenesc prin şuierătoarea *j* (ж), care caracteriza norma muntenească: *junghe* (Lv., *8*, 18, 22); *junghea* (Lv., *3*, 13; *6*, 25; *14*, 19; *16*, 11, 15; *17*, 4, 7; *19*, 5; *22*, 29); *jungheal* (Lv., *9*, 16, 18). Uneori, grupul de litere chirilice ꙗю a fost redat de copist prin жю, prin substituirea primului element, astfel că un cuvînt ca ꙗюг *(=giug)* a devenit жюг (Lv., *19*, 19), iar ꙗюнгъ apare ca жюнгъ (Lv., *17*, 3). În transcrierea cu litere latine, aceste cuvinte ar fi *jiug*, respectiv *jiungheá*. Totuşi, aceste exemple nu pot constitui o probă pentru a susţine existenţa în graiul copistului muntean a şuierătoarei muiate muntenești actuale, notată în *ALR* prin *j'* (de exemplu: *j'ále*). În textul ms. 45, acesta a respectat modelul milescian, care, în conformitate cu norma moldovenească a epocii, avea şuierătoarele muiate. Cf. ST. L. FAC., p. 55—56, **I.3.4.0.**; ST. L. EX., p. 6, **I.3.3.0.**; **3.3.1.**; cf. paragrafele următoare.

3.3.0. Velarizarea prin şuierătoarea surdă *ş* prezintă interes pentru cunoaşterea celor două variante principale ale limbii literare româneşti de la sfîrşitul secolului al XVII-lea. Din exemplele prezentate în în studiile precedente (ST. L. FAC., p. 56—59, **I.3.5.0.**—**3.5.17.**; ST. L. EX., p. 6—9, **I.3.5.0.**—**3.5.19.**), a rezultat cu claritate că cele două texte care conţin norma literară sudică, muntenească (BB şi ms. 4 389), prezintă forme cu şuierătoarele dure *(şă, şî, şa, şo, şu; jă, jî, ja, jo, ju)*, iar textul ms. 45, reprezentînd varianta literară nordică, moldovenească, are şuierătoarele muiate *(şe, şi, şia, şio, şiu; je, ji, jia, jio, jiu)*. Cu alte cuvinte, situaţia fenomenului în discuţie din limba literară se prezenta exact invers decît cea existentă astăzi în graiuri. Dată fiind însemnătatea fenomenului

BDD-B790-01 © 1993 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

pentru caracterizarea normelor literare ale epocii, vom prezenta exemple cît mai numeroase. În cazul elementelor discutate în cele două studii menționate, are loc numai semnalarea lor, cu indicarea atestărilor din cartea *Preoția* și a paragrafelor în care au fost tratate anterior.

3.3.1. Șuierătoarea dură *ș* se întîlnește în toate cele 12 ocurențe ale adv. *așa* din BB și din ms. 4 389. În ms. 45, însă, *ș* este palatal: *așea* (vezi, de exemplu, Lv., *16*, 3, 16; *27*, 12 etc.). Dar copistul muntean al textului a înlocuit, uneori, forma ашѧ prin ашꙗ, probînd astfel deprinderea lui cu norma literară muntenească. Cf. ST. L. FAC., p. 56, **I.3.5.2.**; ST. L. EX., p. 7, **I.3.5.1.**

3.3.2. Rostirea palatală a lui *ș* se întîlnește în ms. 45 și în cuvîntul *cenușe* (Lv., *4*, 12), pe cînd în ms. 4 389 apare varianta cu *ș* dur, *cenușă (ibid.)*, precum și *cenușăi* (Lv., *1*, 16). Ultima formă are însă în ms. 45 șuierătoarea muiată: *cenușii (ibid.)*. Ea, a fost preluată ca atare în BB *(ibid.)*. Cf. ST. L. FAC. p. 57, **I.3.5.3.**; ST. L. EX., p. 7, **I.3.5.4.**

3.3.3. Același caracter palatal are *ș* în cuvîntul *deșert*, în ms. 45 (Lv., *26*, 20), pe cînd în BB și în ms. 3 489 se găsește varianta cu *-șă-*, în *deșărt (ibid.)*; *dășărturi*, în ms. 4 389 (Lv., *3*, 10; aici, cuvîntul este adăugat pe margine, de aceeași mînă); *îndeșărți*, în BB (Lv., *17*, 7).

3.3.4. Caracterul palatal al șuierătoarei *ș* din ms. 45 se vădește în existența grupului sonor *-șeă-* (-шꙗ-, -щѧ-) în toate atestările din cartea *Leviticul* ale cuvîntului *greșeală*. În același timp, în BB, în toate cele 35 de ocurențe, apare numai grupul sonor *-șa-*, *greșală*, și la fel și în ms. 4 389. Diferența de tratament al șuierătoarei se constată și în forma de gen.-dat. sg. art. În ms. 45, apare *-șea-*, *greșealei*, *greșealii* (cu -шꙗ-, -шѧ-) (Lv., *4*, 8, 20, 29, 33, 34; *6*, 6, 25, 32, 37; *7*, 2; *16*, 17; *19*, 22). Grupul sonor *-șea-* este prezent și în forma de plural *greșeale*. De asemenea, un *ș* palatal se întîlnește și în forma nouă de gen.-dat sg. *greșelei*, din ms. 45 (Lv., *9*, 20: грешелѣи).

În ms. 4 389, pe lîngă forma menționată, cu *ș* dur, de la nom.-ac. sg., *greșală*, se întîlnește și cea de gen.-dat. sg. art. *greșalei*, cu *-șa-* (Lv., *4*, 8; *6*, 6, 25; *19*, 21), prin urmare se respectă norma sudică. La plural, întîlnim aici *greșale*, iarăși cu *ș* dur.

În BB, alături de cele 35 de atestări ale sg. nom.-ac. *greșală*, apar la gen. -dat. sg. art. două forme: una tradițională, și cu *ș* dur, *greșalei (greșalii)* (Lv., *4*, 8, 20, 29, 33; *6*, 37; *7*, 7), și alta nouă, de asemenea cu *ș* dur, *greșălii* (Lv., *4*, 34; *6*, 6, 25, 32; *7*, 2; *19*,22). Inovația constă în apariția opoziției *-ă-* (accentuat) la sg. / *-ă-* (accentuat) la pl. și în cazul acestui cuvînt, după modele ca *țară / țări*; *carte / cărți*; *pradă / prăzi*; *șagă / șăgi*; *țapă / țăpi* etc. Identitatea care funcționează în cazul substantivelor de genul feminin între forma de plural și cea de gen.-dat. singular a dus la apariția formei de singular, gen.-dat., *greșălii*, după modelul formei de plural *greșăli*, care, deși neatestată în cele trei cărți studiate, trebuie să fi existat. Forma de gen.-dat. art. *greșălii* stă la baza actualei forme literare *greșelii*, apărută în urma unui fenomen de „develarizare" sau de rostire (și apoi scriere) palatală a lui *ș*. Procesul acesta a fost operat în acel timp în textul BB, care are și varianta de gen.-dat. sg. art. *greșelii* (Lv., *6*, 17). El s-a extins și asupra formei de singular, nom.-ac., devenită, pînă astăzi, în limba literară, *greșeală*, și a înlăturat, totodată, forma veche de gen.-dat. *greșalei*. Cf. ST. L. FAC., p. 57, **I.3.5.7.**; ST.L.EX., p. 8, **I.3.5.7.**

3.3.5. Velarizarea prin *ș* este ilustrată și de cuvîntul *înșălăciune*, întîlnit în ms. 4 389 (Lv., *19*, 6); cf. ST.L.FAC. p. 57, **I.3.5.8.**; ST.L.EX., p. 8 **I.3.5.9.**

3.3.6. Prin velarizarea lui *e* precedat de *-ș-* dur a rezultat varianta fonetică cu *-șă-* din sintagma *celor îndeșărți* 'idolilor', din BB (Lv., *17*, 7).

3.3.7. Velarizarea prin *ș* este prezentă în ms. 4 389 în cazul cuvintelor *mișel* 'lepros' (<lat. pop. *mĭsĕllus, -a, -um*); *mișelie* 'lepră'; *a (se) mișeli* 'a se îmbolnăvi de lepră', care sună: *mișăl* (Lv., *13*, 14); *mișălul* (Lv., *13*, 45 [44]; *mișălului* (Lv., *14*, 2; *23*, 22); *mișălie* (Lv., *13*, 2, 8 [9], 20 [19], 30 [29], 44, 51 [54]; *14*, 7 [35], 44); *mișăliia* (Lv., *13*, 6, 13, 23, 45 [44]); *mișălici* (Lv., *13*, 3, 4, 8 [9], 27, 29, 36; *14*, 48, 57); *(se vor) mișăli* (Lv., *14*, 56).

3.3.8. Rostirea palatală a șuierătoarei *ș* explică apariția unei forme ca *pleașe*, în loc de *pleașă*, în ms. 45 (Lv., *13*, 43). În BB, acest cuvînt, în forma articulată, este *pleașa (ibid.)*, cu *ș* dur.

3.3.9. Velarizarea prin *ș* are loc și în cazul vocalei *i*, ca de exemplu în cuvîntul *rușine*, devenit *rușîne*, în BB: *rușînea* (Lv., *20*, 11, 17, 17, 17, 18). În ms. 45, în locurile menționate, apare varianta cu *-i-*, *rușinea*. Totuși, în foarte multe ocurențe din BB (27 de ocurențe în Lv.), acest cuvînt are grupul *-și-*. Aceeași situație se găsește în ms. 4389. În ms. 45, în toate cazurile, se folosește numai varianta *rușine*.

3.3.10. Velarizarea prin *ș* este prezentă și în *rușînd*, în BB (Lv., *13*, 13). Există însă și varianta cu *-și-*, *roșind* (Lv., *13*, 49; *14*, 37). Lipsa velarizării prin *ș* a lui *i* se constată la formele verbale de infinitiv cu finala *-și*, de unde s-a putut propaga și la alte forme verbale sau la unele derivate lexicale. Probabil că astfel trebuie explicată nevelarizarea lui *-și-* din cuvîntul *rușine*, discutat în paragraful precedent.

3.3.11. Șuierătoarea dură este prezentă în varianta *șalele*, din BB (Lv., *3*, 9), pe cînd cea muiată apare în *șealele* (cu шѧ-), din ms. 45 *(ibid.)*.

3.3.12. Velarizarea prin *ș* este prezentă în forma *șărpii*, din ms. 4 389 (Lv., *11*, 22 [23]), pe cînd în ms. 45 apare *șerpii*. De aici, varianta cu *șe-* a fost preluată și în BB *(ibid.)*.

3.3.13. Velarizarea prin *ș* este prezentă în *(să) săvîrșiț*, din BB (Lv., *23*, 22), dar este absentă în ms. 45, care are, în același loc, varianta *săvîrșiți*. Totuși, acest verb cunoaște numeroase atestări în care grupul *-și-* (etimologic) nu a trecut la *-și-*. Velarizarea nu are loc probabil din cauza rolului morfonematic al finalei *-și*, de la verbele cu această finală (vezi mai sus, sub **3.3.10.**).

3.3.14. Velarizarea prin șuierătoarea *ș* este ilustrată și de formele numeralelor *șase*, *al șaselea*, *a șasea*; *șapte*, *al șaptelea*, *a șaptea*. Aceste variante care au *ș-* sînt prezente în BB și în ms. 4 389. Dimpotrivă, în ms. 45, de provenință nordică, moldovenească, grupul inițial este *șea-* (шѧ-): *șeaselea* (Lv. *25*, 21); *șeapte* (Lv., *16*, 19); *șeaptea* (Lv., *16*, 29; *23*, 17, 39, 41). Dar, prin intervenția copistului, întîlnim și cîteva atestări cu *ș-* în ms. 45: *șaptea* (Lv., *23*, 24); *șaptelea* (Lv., *25*, 20). Remarcabilă este varianta fonetică *șepte* (шепте), din ms. 45 (Lv,. *14*, 51). Ea dovedește că trecerea diftongului *eă*, în poziție *e*, *i*, sunet muiat, la *e* era realizată în graiurile populare. Cu toate acestea, tradiția literară se opunea introducerii acestei variante în scris. Aceeași tradiție oprea folosirea în scris a variantelor cu șuierătoarele dure, care erau acum în circulație în vorbirea populară din Moldova. Aceste fapte probează încă o dată adevărul teoriei lui G. Ivănescu privitoare la discrepanțele existente uneori între varianta limbii literare dintr-o anumită provincie și realitatea lingvistică dialectală din acea provincie, la un moment dat din evoluția limbii române literare în epoca veche. În altă privință, apariția în scris a

BDD-B790-01 © 1993 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

variantei *şepte* într-un text ca ms. 45, caracterizat, în cazul acestui fenomen, prin preferinţa pentru formele cu *ţă—e*, constituie un indiciu că inovaţia îşi făcea loc şi în limba scrisă din Moldova. Aceasta este motivaţia folosirii grafemului *ĉ*, în ediţia de faţă, pentru slova chirilică ѣ (sau ѧ, ѩ) în poziţie *e*. Soluţia este însă susceptibilă de multe rezerve, dintre care unele au şi fost formulate în studiile de la cărţile *Facerea* şi *Ieşirea* (vezi ST. L. FAC., p. 49—51, **I.2.1.0.—2.4.0.**; ST. L. EX., p. 2, **I.2.2.0.**). Referitor la formele *şase*, *şapte* etc., vezi ST. L. FAC., p. 57—58, **I.5.3.13.**; ST. L. EX., p. 9, **I.3.5.17.**

Fenomenul velarizării prin *ş* (respectiv cel al rostirii muiate a acestei consoane) poate fi ilustrat cu încă alte exemple (*şcdca*, *şade*, *şeade*; *uşa*, *uşea* etc.). Cele de mai sus, precum şi numeroasele cazuri discutate în studiile precedente, sînt suficient de convingătoare pentru definirea trăsăturilor caracteristice ale celor două variante ale limbii române literare de la sfîrşitul secolului al XVII-lea în privinţa acestui fenomen.

3.4.0. Ş u i e r ă t o a r e a s o n o r ă *j*, din *jaf*, *a jăfui*, era dură în varianta muntenească a limbii literare şi muiată în cea moldovenească. Astfel, în BB sînt atestate formele: *jaful* (Lv., *6*, 4); *jah* (Lv., *6*, 2); *jăfuieşti* (Lv., *19*, 13), dar şi *jefuit* (Lv., *6*, 4); în ms. 4 389: *jah* (Lv., *6*, 2); *jahul* (Lv., *6*, 4); *jăhuit* (Lv., *6*, 4). Dar în ms. 45, *j* era palatal: *jeac* (жѣкъ) (Lv., *5*, 2); *jeacul* (жѣкъѕл) (Lv., *6*, 4); *jecuit* (жекѵѣнт) (Lv., *6*, 4). Ultima formă a fost preluată în BB, cu o modificare în privinţa consoanei din radical, *-f*, respectiv *-c*, pentru care vezi ST. L. FAC., p. 66, **I.3.20.0.** Despre cuvintele de mai sus, alte date în ST. L. FAC., p. 59, **I.3.6.7**; ST. L. EX., p. 9—10, **I.3.6.1.**

3.4.1. V e l a r i z a r e a lui *i* apare în *jigăniile* (cu жѫ-), din BB(Lv., *11*, 27), pe cînd în ms. 45 este *jiganie* (cu жи-) (*ibid.*).

3.4.2. V e l a r i z a r e a lui *i* prin *j* dur este prezentă şi în *jirtvă*, *jirtăvnic*, *jirtvui*, din BB (vezi *Indicele de cuvinte*), faţă de *jirtvă*, *jirtăvnic*, *jirtvui*, din ms. 45. În ms. 4 389, în aceste cuvinte silaba iniţială este *jă-* (*jărtvă*, *jărtăvnic*), care presupune un etimon cu *je-*. Pentru explicaţiile etimologice ale acestor variante, vezi ST. L. FAC., p. 58—59, **I.3.6.2.**

3.4.3. R o s t i r e a d u r ă a lui *j* explică schimbarea formelor sufixale *-esc(u)*; *-eşti*; *-ească* în *-ăsc(u)*; *-ăşti*; *-ască*: *năcăjăscu*, în BB (Lv., *26*, 26); *năcăjăşti*, în ms. 4 389 (Lv., *25*, 43, 53); *năcăjască*, în ms. 4389 (Lv., *25*, 46). Cf. şi *necăjit*, în BB (Lv., *19*, 33). Aceste cuvinte nu se întîlnesc în ms. 45, dar cu siguranţă că dacă ar fi fost folosite ar fi avut şuierătoarea sonoră palatalizată: *-je-*, *-ji-*. Tot în acest paragraf trebuie pomenit şi verbul *a sluji*, cu forma *slujască*, prezentă în BB (Lv., *18*, 21; *25*, 39), în ms. 4 389 (Lv., *20*, 2, 4), dar şi în ms. 45 (Lv., *18*, 21; *25*, 39). Cf. ST.L. FAC., p. 59, **I.3.6.5.**; ST. L. EX., p. 10, **I.3.6.6.**

3.4.4. V e l a r i z a r e a v o c a l e i *i*, precedată de şuierătoarea sonoră *j*, apare în cuvintele din BB: *vrăjîi* (Lv., *19*, 2); *vrăjitoriu* (Lv., *20*, 27) *vrăjitori* (Lv, *19*, 31; *20*, 6). Dar în ms. 45 se întîlnesc variantele nevelarizate: *vrăjitor* (Lv., *20*, 27); *vrăjitori* (Lv., *20*, 6); *vrăjitorilor* (Lv., *19*, 31); *vrăjiţi* (Lv., *19*, 26). În mod excepţional, în ms. 4 389 variantele sînt cu şuierătoarea muiată: *vrăjitor* (Lv., *19*, 31); *vrăjiţ* (Lv., *19*, 26), apoi subst. *vrăji* (pl.) (Lv., *20*, 27); *vrăjilor* (Lv., *20*, 6). Cf. ST. L. FAC., p. 59, **I.3.6.6.**; ST. L. EX., p. 10, **I. 3.6.8.**

3.5.0. V e l a r i z a r e a p r i n l a b i a l e este realizată mai ales în varianta nordică a limbii literare (ms. 45), dar şi aici în mod sporadic. Exemplele care urmează vin să completeze inventarul realizat pentru primele două cărţi ale *Pentateuhului* (vezi ST. L. FAC., p. 59—60, **I.3.7.0.—3.7.3.**; ST. L. EX., p. 10, **I.3.7.0.—3.7.4.**).

3.5.1. V e l a r i z a r e a lui *e* precedat de *p* este atestată în exemplul *topăscu*, din ms. 45 (Lv., *26*, 24), faţă de *topescu*, din BB (*ibid.*).

3.5.2. V e l a r i z a r e a prin *b* este ilustrată de forma *zdrobască*, din ms. 45 (Lv., *15*, 12), fără echivalent în BB şi în ms. 4 389. De asemenea, fenomenul este prezent în subst. *gălbănariul*, din ms. 45 (Lv., *26*, 16), faţă de *gălbenarea*, din BB (*ibid.*), şi *gălbenare*, din ms. 4 389 (*ibid.*).

3.5.3. V e l a r i z a r e a prin *v* se întîlneşte în *văşmîntul*, din ms. 45 (Lv., *16*, 24, 32, 32); *văşmintele*, în acelaşi text (Lv., *8*, 30, 30), precum şi în ms. 4 389 (Lv., *8*, 2); în ultimul caz, velarizarea s-a produs în ciuda faptului că în silaba următoare era vocala *i*. Velarizarea prin *v* nu apare în formele acestui cuvînt din BB. Fenomenul este prezent, apoi, în: *curvăscu*, din ms. 45 (Lv., *17*, 7; în BB şi în ms. 4 389: *curvescu*); *curvască*, în ms. 45 (Lv., *20*, 5, 6; în BB: *curvească*; la fel în ms. 4 389, *20*, 5).

3.5.4. V e l a r i z a r e a prin *m*: *tocmăscu*, în BB (Lv., *20*, 5), faţă de *tocmescu*, din ms. 45 (*ibid.*); *rumăgălură*, în BB (Lv., *11*, 4, 4; *6*, 7); *rumăgălura*, în BB (Lv, *11*, 5); *rumăgă*, în BB (Lv., *11*, 26); în ms. 45: *rumăgală* (Lv., *11*, 3, 4, 5, 6, 7, 26); în ms. 4 389, velarizarea prin *m* nu apare în acest cuvînt: *rumegă* (Lv, *11*, 26); *rumegală* (Lv., *11*, 4, 6); *rumegălură* (Lv., *11*, 3, 5, 7; şi în BB: *11*, 3).

3.5.5. O f o r m ă h i p e r c o r e c t ă, ca o reacţie la velarizarea prin *f*, pare a exista în *sfintu*, din ms. 45 (Lv., *16*, 2), faţă de varianta generală *sfînt(u)*.

3.6.0. V e l a r i z a r e a prin *ţ* şi *dz* (>*z*) a fost tratată amănunţit, uneori cu statistici comparative, în ST. L. FAC., p. 60—61, **I.3.8.0.—3.8.4.**; ST. L. EX., p. 10—11, **I.3.8.0.—3.8.4.**; **3.11.0.—3.11.1.** Pentru velarizarea prin *ţ*, consemnăm cîteva exemple din cartea *Preoţia*. Astfel, în ms. 45 se întîlnesc: *viţăl* (Lv., *4*, 3; *16*, 3, 6); *viţălul* (Lv., *4*, 4; *9*, 4); *viţălului* (Lv., *4*, 4), în timp ce în BB şi în ms. 4 389 există numai varianta nevelarizată *viţel*. De asemenea, în ms. 45: *curăţască* (Lv., *13*, 7, 59; *14*, 23; *16*, 30; la fel în BB; în ms. 4 389: *curăţească*, în *14*, 23); *ţinuţi* (Lv., *25*, 46; în poziţie finală, velarizarea prin *ţ* nu are loc; în BB: *ţinuţi*). În BB: *preoţască* (Lv., *1*, 32).

3.7.0. V e l a r i z a r e a p r i n s i b i l a n t e. Numeroase exemple cu acest fenomen au fost pe larg tratate în studiile precedente: ST. L. FAC., p. 61—62, **I.3.9.0.—3.9.12.**; ST. L. EX., p. 12—13, **I.3.10.0.—3.10.15.** Din cartea *Preoţia*, pot fi reliefate cîteva exemple.

3.7.1. V e l a r i z a r e a prin *s* a vocalei *e* se întîlneşte în BB, în *dinsăle*, pentru *dinsele* (Lv., *8*, 2).

3.7.2. V e l a r i z a r e a prin *s* a lui *-ę-* (semivocalic) din diftongul *ęa*: *părăsască*, în ms. 45 (Lv., *2*, 13; în BB: *-sea-*).

3.7.3. T r e c e r e a lui *e* la *ă* în *sărbaţ*, în ms. 4 389 (Lv., *23*, 39).

3.7.4. V e l a r i z a r e a prin *s* a lui *e* în *săcerătură*, în BB (Lv., *19*, 9).

3.7.5. V e l a r i z a r e a lui *e* precedat de *s* în cuvîntul *seu (seul, seurile, seurilor)* este realizată în ms. 45: *său (săul, săurilor, săurile)* (Lv., în aproximativ 60 de ocurenţe). Uneori, copistul muntean al acestui manuscris a introdus varianta muntenească *seu* (Lv., *4*, 9). Aceasta din urmă este prezentă în toate cele 61 de ocurenţe ale acestui cuvînt din BB, Lv. Etimonul este lat. *sēbum*.

3.7.6. V e l a r i z a r e a prin *s* are loc şi în cazul vocalei *i*, care devine *î*: *silnec* (<vsl. *silĭnikŭ* 'stăpîn', 'puternic'), în ms. 45 (Lv., *19*, 15; în BB: *năsilnic*).

BDD-B790-01 © 1993 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

3.7.7. Fenomenul de hipercorectitudine dau de hiperliterarizare, înțeles cu o reacție la formele velarizate, este prezent în cuvinte ca *simbele, sint* 'sînt'. Ultimul este înregistrat o singură dată în BB (Lv., *26*, 44). Celălalt este atestat, de asemenea în BB, într-un număr de 17 ocurențe, din totalul de 21 : *simbele, simbelii, simbetele, simbelile, simbelilor.*

3.8.0. Velarizarea prin sibilanta sonoră *z* în : *învezîndu*, în ms. 45 (Lv., *13*, 49). Este posibil ca finalul *-îndu* să se explice prin analogie cu verbele care au în mod normal gerunziul în *-înd*. În acest caz, varianta în *-ind, înverzind*, din BB și din ms. 4389, ar putea fi o formă hipercorectă.

3.9.0. Velarizarea prin *t, d, n, r.* (Cf. ST. L. FAC., p. 63—65, **I.3.11.0.—3.17.3.**; ST. L. EX., p. 13—15, **I.3.12.0.—3.13.13**). În cartea *Precția* există cîteva exemple pentru velarizarea prin *d* și *r*, pe care le prezentăm mai jos.

3.9.1. Velarizarea prin *d* a vocalei *e* se întîlnește în ms. 4 389, constituind o particularitate remarcabilă a normei acestui text. Aria dialectală a fenomenului a fost arătată în studiile menționate mai sus. Schimbarea are loc în cazul prefixelor *de-, dez-, des-*, dar și în alte cazuri : *dăscopere* (Lv., *18*, 6 ; *21*, 10) ; *dăscoperi* (Lv., în 18 ocurențe) ; *dăscoperind* (Lv., *20*, 17) ; *dăscoperit* (Lv., *13*, 45 [44] ; *20*, 11, 19, 21) ; *dăscoperiț* (Lv., *10*, 6) ; *dăsparță* (Lv., *1*, 12, 17) ; *dăspical* (Lv., *8*, 19 [20]) ; *dăspicală* (Lv., *11*, 3, 4) ; *dăspice* (Lv., *1*, 12, 17) ; *dășălat* (Lv., *22*, 22, 23, 24) ; *dășărturi* (Lv., *3*, 10 ; *7*, 3) ; *dăzbrace* (Lv., *16*, 23) ; *dedăsupt* (Lv., *14*, 24) ; *dendăstul* (Lv., *25*, 26, 28). Fenomenul este înregistrat și în ms. 45 : *dăprinderile* (Lv., *18*, 3 ; în același verset, și varianta cu *de-*). El trebuie pus pe seama copistului muntean Dimitrie din Cîmpulung.

3.9.1. Velarizarea prin *r* a vocalei *e* se întîlnește în formele de plural ale unor substantive ca : *hiară (rêle)*, în BB (Lv., *26*, 6) ; *hiarălor*, în BB (Lv., *25*, 7) ; *fiiarăle*, în ms. 4 389 (Lv., *26*, 22) ; *izvoarăle*, în BB (Lv., *11*, 36 ; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389) ; *țărăle*, în ms. 4 389 (Lv., *26*, 34, 36, 39). De asemenea, persoana a III-a singular de la conjunctivul prezent al verbului *a omorî* este *(să) omoară*, în BB (Lv., în 13 ocurențe ; vezi *Indicele de cuvinte).* În ms. 45 : *(să să) omoară* (Lv., *20*, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16) ; în ms. 4 389 : *(să-l) omoară* (Lv., *20*, 16).

3.9.2. Velarizarea prin *r* a lui *e* apare în *rănichi* (<lat. *renīculus*), în toate cele 14 ocurențe din BB, Lv., și în cele 13 ocurențe din ms. 4 389. Varianta cu *-i-, rinichi*, încă nu apăruse (vezi I. Gheție *BDRL*, p. 386, unde se dă prima ei atestare din 1733). Velarizarea prin *r* avusese loc și în varianta nordică, *rărunchi* (<lat. pop. *renucŭlus*), din ms. 45 (Lv., cu 12 ocurențe).

3.9.3. Velarizarea lui *e*, precedat de *r*, în *răpaos* (<lat.*repausum*), în ms. 4 389 (Lv., *25*, 5). Varianta modernă, cu *re-*, este considerată de H.Tiktin ², *DRG*, s.v., ca fiind „latinizată".

3.9.4. Velarizarea prin *r* a vocalei *e* apare în formele verbului *a revărsa* (<lat. *revĕrso, -āre*) și în unele din derivatele sale : *(să) răvărsă*, în BB (Lv., *13*, 34 ; la fel în ms. 45) ; *(s-au) răvărsat*, în BB (Lv., *13*, 32, 35, 39 ; în ms. 45 : *13*, 32, 35) ; *(să) răvarsă*, în BB (Lv., *14*, 48 ; în ms. 45 : *14*, 39, 48) ; *(va) răvărsa*, în BB (Lv., 5 ocurențe ; în ms. 45, la fel) ; *răvărsare*, în BB (Lv., *14*, 48 ; la fel în ms. 45) ; *răvărsătură*, în BB (Lv., *13*, 35 ; în ms. 45 : *răvărsături*). În ms. 4 389 : *răvărsat* (Lv. *13*, 34) ; *nerăvărsîndu-se* (Lv., *13*, 32). Sensul este : : 'erupție (pe piele)' ; 'a erupe'.

3.9.5. Velarizarea lui *i* precedat de *r*, în ms. 45 : *strîcat* (Lv., *13*, 44) ; *strîcatul* (Lv., *13*, 45) ; *strîcăciune* (Lv., *13*, 42).

3.9.6. Velarizarea prin *r*, în *ltrașle*, apare în ms. 4 389 (Lv., *11*, 41, 42).

3.9.7. Rostirea dură a lui *r* a dus la înlocuirea terminațiilor *-ariu, -(ă)toriu, -(it)oriu* prin *-ar, -cr, -or.* În textele studiate, există un amestec de forme : *altariului*, în ms. 4 389 (Lv., *1*, 5, 11 etc.) ; *cuptoriu*, în BB (Lv., *6*, 39 ; la fel în ms. 45 : Lv., *2*, 4, 7, 9 [39]) ; *grătariu*, în BB (Lv., *6*, 39) ; *măgariului*, în BB (Lv., *15*, 9), alături de *altar*, în ms. 4 389 (Lv., *2*, 8, 12 etc.) ; *cuptor*, în ms. 45 (Lv., *26*, 26).

3.10.0. Alte fenomene din domeniul consonantismului. Grupuri consonantice.

3.10.1. Varianta fonetică *fănină* cunoaște în ms. 45 următoarele atestări: *fănina* (Lv., *6*, 15, 20 ; *7*, 2, 2; *9*, 4) ; *fănină* (Lv., *2*, 1, 2, 5, 7, 11 ; *14*, 10 ; *29*, 5. Varianta fără *n*, *făină*, prezentă în toate ocurențele din BB și din ms. 4 389, Lv., apare o singură dată și în ms. 45 (Lv., *14*, 21). Aici ea a fost cu siguranță introdusă de copistul muntean Dumitru din Cîmpulung Pentru explicația acestei variante de origine ardelenească în textul ms. 45, vezi ST. L. FAC., p. 67—68, **I.3.23.0.** ; ST. L. EX., p. 15, **I.3.14.4.**

3.10.2. Varianta fonetică cu *-j-*, în *zălojire*, în BB, în ms. 45 și în ms. 4 389 (Lv., *6*, 2) ; *zălojit*, în ms. 4 389 (Lv., *6*, 4 : *„Zălogul ce iaste zălojit"*), se explică prin etimonul slav *založiti* (vezi ST. L. EX., p. 34—35, **IV. 1.4.61.**).

3.10.3. Grupul consonantic *zdr-* este redus la *zr-*, în verbul *zrobi*, în BB : *„Vei zrobi pre êle bucăți"* (Lv., *2*, 6). Cf. ST. L. EX., p. 15, **I.3.14.6.** Varianta cu *zr-* este prezentă și în LvB, *26*, 30 (p. 77, rîndul 78).

3.10.4. Grupul consonantic *-mp-*, din unele forme ale verbului *a rumpe* (< lat. *rŭmpo, -ĕre*, supinul *rŭptum*), s-a menținut pînă astăzi în graiurile populare din Transilvania de nord, precum, izolat, și prin alte locuri (vezi I. Gheție, *BDRL*, p. 130). De la forma de supin latinesc *ruptum*, care nu avea grupul *-mpt-*, ci *-pt-* (perfectul suna în latină *rupi*), s-au creat de timpuriu (cum o probează mr. *arup, arupșu, aruptu* ; mgl. *rup, rupș, rupt* ; ir. *rupu, rupt*) formele verbului dr. *a rupe*, pf. compus *am rupt*, tot astfel cum de la formele de prezent sau de infinitiv *rŭmpo, rumpĕre* s-au creat formele de participiu sau de perfect *rumpt, rumpse* [vezi S. Puscariu, *EWRS*, nr. 1 485, care menționează această explicație dată de W. Meyer-Lübke ; vezi și H. Tiktin², *DRG*, s.v. ; O. Densusianu, *ILR*, II, p. 82 (125) ; I. Gheție, *BDRL*, p. 130]. În cele trei texte studiate aici, există un amestec de forme. În BB : *(să) rumpeți* (Lv., *10*, 6 ; la fel în ms. 45) ; *(va) rumpe* [Lv., *5*, 8 ; *13*, 56 ; *21*, 10 ; în ms. 45 : *5*, 8 ; *21*, 10 ; în 13, 56 : *(va) rupe*]. În ms. 4 389 : *(să) rumpă* (Lv., *21*, 10), dar și *rupte* (Lv., *13*, 45 ; această formă, și în ms. 45, *ibid.*). Reamintim forma de perfect simplu *rumpse*, din BB, Fac., 37, 28. Tot în BB se întîlnește și forma *rumte* (Lv., *13*, 45 ; în ms. 45 : *rupte*), care provine din *rumpte* (vezi H. Tiktin ², *DRG*, s.v.). În româna literară, renunțarea la formele cu *-m-* va avea loc abia la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea (vezi I. Gheție, *BDRL*, p. 586 ; 615). Diferența dintre formele cu *-mp-* și cele cu *-m-* urcă, probabil, pînă la „româna comună".

3.10.5. Grupul consonantic *-știn-* nu este prea obișnuit în limba română. El apare în ms. 45 în formele: *(veți) moștneni* (Lv., *20*, 24) ; *moștnenire* (Lv., *25*, 10) ; *moștneniirei* (Lv., *25*, 24) și a rezultat dintr-o contaminație : *moșteni* + *moșneni* ; cf. ST. L. FAC., p. 99, **IV.2.3.99.**

3.10.6. Grupul consonantic *-dj-* (<*-lj-*) se întîlnește în forma *badjocură*, în ms. 4 389 (Lv., *20*, 12) (fenomen de acomodare la sonoritate).

BDD-B790-01 © 1993 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

3.10.7. Grupul consonantic *zn-*<*sn-* şi grupul *zm-*<*sm-* (acomodare la sonoritate) : *znopul*, în BB şi în ms. 45 (Lv., *23*, 11), precum şi în ms. 4 389 (Lv., *23*, 11, 12) ; *znopi*, în ms. 45 (Lv., *23*, 15) ; *znopii*, în BB (Lv., *23*, 10) şi în ms. 4 389 (Lv., *23*, 10, 15, 17). Dar, în ms. 45 : *snopul* (Lv., *23*, 12) ; *snopii* (Lv., *23*, 10). Grupul *zm-*, în : *zmintêlele*, în ms. 4 389 (Lv., *7*, [37]). Variantele cu sonorizarea lui *s-* caracterizează pînă astăzi norma literară sudică. Cf. ST. L. FAC. p. 69, **I.3.28.0.** ; ST. L. EX., p. 15—16, **I.3.15.0.—3.15.3.**

3.11.0. Fenomenul propagării lui *n* : lat. *mīnutus*>*mănunt*, formă prezentă în ms. 45 (Lv., *16*, 13). Cf. ST. L. EX., p. 16, **I.3.16.1.**

3.12.0. O atenţie specială trebuie acordată variantei fonetice *ştuipi*, din ms. 45 : *„Iar de va ştuipi cel înfrînt* [=bolnav de blenoragie] *pre cel curat“* (Lv., *15*, *8*). În BB : *(va) scuipă* ; în ms. 4 389 este folosită altă expresie. Varianta din ms. 45 se deosebeşte de cea care circulă în graiul moldovenesc prin prezenţa şuierătoarei *ş-* şi prin apariţia unui *-i-* epentetic : *ştuipi*, faţă de *stupi (stuki)*. Forma *ştuipi*, cum a arătat G. Ivănescu, *Probl.*, p. 106—107, dar mai ales p. 345 (vezi şi *ILR*, p. 317), caracterizează varianta literară moldovenească în epoca veche, fiind unul din elementele de origine maramureşeană ale acestei variante. În argumentarea sa, G. Ivănescu a folosit datele din *ALR* I/I, h. 87, restrîngîndu-şi analiza numai asupra faptelor dialectale din Transilvania şi Maramureş, precum şi din Bucovina. În cele ce urmează, vom stabili ariile dialectale de pe întregul teritoriu dacoromân, pornind de la principalele tipuri, dintre care unele îşi au punctul de plecare în latina populară. În acest scop, ne vom referi şi la alte fapte dialectale din atlasele româneşti, şi anume din *ALR* II/I, h. 128 ; MN 6 898, p. 13 ; *ALR* SN III, h. 675, în care sînt înregistrate diferitele realizări dialectale ale verbului *a scuipa*. Precizăm că etimologia acestui cuvînt este controversată, tocmai din cauza numeroaselor variante pe care le cunoaşte în graiuri. Dar originea lui latină este unanim acceptată. Pe teritoriul dacoromân, pot fi distinse următoarele arii dialectale ale vb. *a scuipa* :

1. Aria cu forma *scuipa* se întinde peste Muntenia, Dobrogea, sud-estul Transilvaniei. În Oltenia, există acelaşi tip, dar verbul este aici de conjugarea a IV-a : *a scuipi*. Trecerea de la conjugarea a IV-a la conjugarea I : *a scuipi*, şi invers, este un fenomen obişnuit. Ambele forme provin din lat. pop. **scōpio, -ire* < lat. pop. **cospio -ire*, cu prefixul *ex-*, în locul lat. clasic *conspuo, -ĕre* 'a scuipa'. Din forma de prezent indicativ, persoana I singular, **scōpio*, a rezultat, în epoca de formare a limbii române, forma **scóipu*, prin metateza lui *-i-* semivocalic, postconsonantic şi posttonic, în cuvintele proparoxitone (ex, *rubeus* > *roib* ; *scabies*>*zgaibă* etc.). Trecerea lui *-o-* la *-u-* a avut loc în formele cu accentul pe terminaţie : *scuip*.

2. Aria următoare cuprinde, de la est spre vest, Basarabia, Moldova, Bucovina şi partea de centru şi de est a Transilvaniei propriu-zise. Aici se spune *a stupi*, prez. ind. *stupesc*, precum şi *a stopi*, *stopesc*. În rostirea populară, aceste forme cunosc diferitele stadii ale fenomenului palatalizării labialelor : *stukesc stupkesc, stupêsc, stupl'esc, stukiu* etc.). De remarcat este apariţia foarte tardivă a acestei forme (abia pe la mijlocul secolului al XIX lea) în scrierile moldoveneşti. Originea ei este din latina populară; după unii, dintr-o formă rezultată prin încrucişarea dintre lat. pop. **scuppĭre*+*spulare* 'a scuipa' (*CADE*, s.v.), după alţii (O. Densusianu, *ILR*, I, p. 197), din lat. pop. **stupio, -ĭre*. După cum se vede, au existat diferenţe lexicale, constituite în arii dialectale, încă din faza latină populară, pentru denumirea conceptului în discuţie : aria de sub **1.** a avut ca etimon un lat. pop. **excōpio, -ĭre*, pe cînd aria de sub **2.**, un lat. pop. **stupio, -ĭre*.

3. O a treia arie are ca etimon o variantă a cuvîntului lat. pop. de la baza primei arii : **excōpio*. În acest caz, nu a mai avut loc fenomenul metatezei lui *-i-* postconsonantic şi posttonic, astfel că forma rezultată a fost *scup-* (cu variantele *scop-*, *scîp-*) + suf. *-esc* ; inf. *a scupii* ; *a scupia*. Pe hartă, această formă se găseşte în vestul Transilvaniei propriu-zise, fără zona vecină cu sudul Crişanei şi nord-estul Banatului, şi în Crişana, cu excepţia colţului de sud-vest. Acelaşi tip este prezent în dialectul aromân [*(a)scúku*, de conj. I] şi în dialectul meglenoromân *(scup, scupiri)*, fapt care, alături de multe altele [(vezi G. Ivănescu, *ILR*, (p. 290—328)], probează o înrudire străveche între graiurile respective, înrudire care urcă pînă la latina populară sau pînă la epoca de formare a limbii române.

4. Tot o variantă a lat. pop. **excōpio* pare a fi băn. *skip*, care apare şi în sud-vestul Transilvaniei propriu-zise (*skipat* 'scuipat'). Evoluţia fonetică a putut fi : lat. pop. **excōpio*>**scopĭu* ; apoi, metateza lui *-i-* nu a avut loc după *ó*, ducînd la apariţia unui diftong descendent, *-oi-*, din forma **scoipu*, prezentă în aria de sub **1.**, ci *-i-* a trecut înaintea lui *o*, alcătuind grupul consonantic *ski-*, **skiópu*. De la această formă lat. pop., s-a trecut la **skiup-*>**skiîp-* (prin delabializarea lui *u*)>*skip-* (cu *k* nepalatalizat, specific dialectului bănăţean). Un fenomen asemănător a avut loc în lat. **excambio* > **scambĭu* > *skiambu* > **skiîmbu* > **skiimbu*>*skimb* (lit. *schimb*, dial. şi *ştimb* ; şi : lat. pop. **clalvia* (<**calvia*<lat. clas. *calvus, -a*)>**clĭalvă*> **kialbe*>*chelbe* ; vezi mai jos, p. 24, **IV.1.7.3.**, *chelbăşie*). Cf.mai jos, sub **6.**

5. În 2 pct. din partea de sud-est a Banatului şi în pct. 4 din Banatul jugoslav, este folosită varianta cu grupul *şk-*, *şkip* (*şkipat* 'scuipat'), iar într-o zonă de sud-estul Crişanei, vecină cu Banatul, se foloseşte varianta *ştip (şt'ipat)*. Grupul *şt'-* este o variantă a lui *sk-*, din *skip* (vezi sub nr. 4.), cu trecerea la *şt'-* ca în dial. *şt'imb*<*şkimb*. Pentru ultima variantă, *şkimb* (=schimb), răspîndită în graiurile din centrul, nordul şi vestul Transilvaniei, în cele din Crişana, din Maramureş şi, parţial, din Bucovina şi din vestul Moldovei (cu populaţie provenită de peste munţi), vezi *ALR* SN, h. 1 152, *mă primenesc*. A fost posibilă, însă, şi o evoluţie de felul : lat. pop. *scip-* (rostit *skip-*)> *ştip-*, ca în *scio*<*ştiu* ; *viscedus*>*veşted* (dial. *şt'iu* ; *veşt'ed*).

6. Ultimul tip este reprezentat de varianta *şt'iop-* (*şt'iopit* 'scuipat' ; *şt'iopăsc* 'scuip'), cunoscută în graiul maramureşean şi în cîteva graiuri din Bucovina. Etimonul lat. pop. este **skiopu*>*şkiopu*>*ştiop-*, din care s-a ajuns în graiul bănăţean la varianta *skip-* şi *şt'ip* (vezi sub nr. *4* şi 5), iar în cel maramureşean, la varianta *şt'iop-*.

Cele şase tipuri prezentate mai sus au cunoscut influenţe reciproce, care au dus la apariţia unor forme hibride, printre care şi cea atestată în ms. 45 : *ştuipi*. Aceasta are la iniţială grupul *şt-*, ca variantele din paragrafele 5 şi 6, fiind mai apropiată de maram. *şt'iop-*. Dar, în silaba următoare se vădeşte influenţa tipului sudic, muntenesc în primul rînd : *scuipa* (este vorba de diftongul *-ui-*, care a trecut în *ştuipi*). Merită a fi relevat faptul că la scriitorii moldoveni din epocă circulau variante foarte apropiate de aceasta din ms. 45. Astfel, la Dosoftei apare *şchiopi* şi *şcopi*, iar la Varlaam, *şchiuopi*, cu *ş-* urmat nu de *f*, ca în tipul maramureşan, ci de *k* sau *c*, ca în tipul *4*, respectiv **3.** Varianta maramureşeană cu *şt'-* se întîlneşte

BDD-B790-01 © 1993 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza“
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

la Cantemir : *ştiupi* (vezi H. Tiktin ², *DRG*, s.v.), care este cea mai apropiată de *ştuipi*, din ms. 45.

Cum s-a mai spus, este de neînţeles faptul că forma moldovenească populară *a stupi*, *stupesc* (vezi nr. 2) nu a fost folosită în scris decît abia către mijlocul secolului al XIX-lea (1852), „de obicei din raţiuni literare-stilistice" (vezi I. Gheţie, *BDRL*, p. 515 ; 614). Explicaţia trebuie căutată în prezenţa în textele vechi moldoveneşti a variantelor de tipul *ştiupi* (Cantemir) ; *ştuipi* (ms. 45) ; *şchiopi*, *şcopi* (Dosoftei) ; *şchiuopi* (Varlaam), care, prin *ş-*, trimit spre tipul maramureşean. Plecînd de la această constatare, G. Ivănescu, *Probl.*, p. 345, inserează aceste forme printre alte elemente de origine maramureşeană ale dialectului literar moldovenesc din epoca veche. Adoptarea unor asemenea forme, diferite de cele din graiul poporului din Moldova, de către pătura cultă a vremii s-a datorat prestigiului de care s-ar fi bucurat graiul aristocraţiei maramureşene care a întemeiat statul moldovenesc, pe la mijlocul secolului al XIV-lea. După cum este cunoscut, în acest grai nu exista palatalizarea labialelor. Din această cauză, acest fenomen nu apare în cazul formelor *a şkiopi*, *a şcopi*, *a ştuipi*, *a ştiupi*, faţă de mold. pop. *stuchesc*, *(am) stuchit* etc. Explicaţia dată de G. Ivănescu ni se pare convingătoare. Ea evidenţiază, totodată, puterea tradiţiei literare iniţiată de aristocraţia maramureşeană în Moldova. Norma literară, în cazul acestui cuvînt, s-a menţinut pînă în secolul al XIX-lea, cînd a fost înlocuită, dar nu cu formele populare moldoveneşti, ci cu forma promovată de scrierile munteneşti, sudice (*a scuipa* etc.).

II. MORFOLOGIA

SUBSTANTIVUL

1.1.0. Declinarea. În ms. 45, se întîlneşte forma de pl. *mănule* (Lv., *3*, 2 ; *4*, 15 ; *7*, 20 ; *8*, 21, 33 ; *9*, 22, 23 ; *16*, 13 ; *25*, 35). Totuşi, de două ori apare şi *măinile* (Lv., *8*, 15 ; *9*, 1), variantă care ar putea fi introdusă de copist. Cf. ST. L. FAC., p. 69, **II.1.1.0.** ; ST. L. EX., p. 16, **II. 1.1.0.**

1.1.1. Trecerea de la declinarea a III-a imparisilabică la declinarea I a substantivului lat. *soror*, *-is* nu este realizată deplin, căci mai apare uneori forma de nom.-ac. sg. nearticulat *sor*, în BB (Lv. *18*, 11 ; la fel în ms. 45 ; aici cuvîntul este adăugat pe margine, de aceeaşi mînă ; de asemenea, şi în ms. 4 389 : *sor*). Împreună cu pronumele posesiv : *soru-sa*, în BB şi în ms. 45 (Lv., *20*, 18 ; în ms. 4 389 : Lv., *20*, 17). La gen.-dat. sg. : *suroru-sa*, în ms. 45 (Lv., *20*, 17) ; *surori-sa*, în BB (Lv., *20*, 17) şi în ms. 4 389 (Lv., *18*, 18; *20*, 17. Pentru forma art. de gen.-dat. sg., *sororii*, vezi mai sus, p. 3, **I.2.5.0.**

1.1.2. Forma etimologică *noru* (<lat. *nŭrus -us*) se întîlneşte în *noru-sa*, din ms. 45 şi din ms. 4398 (Lv., *20*, 12), pe cînd în BB apare forma de declinarea I, art., *nora lui (ibid.)*. La gen.-dat. sg. art. : *nororii tale*, în BB (Lv., *18*, 15) ; *nurorii tale*, în ms. 45 *(ibid.)* ; *nurori-ta*, în ms. 4 389 *(ibid.)*.

1.1.3. Cuvîntul *albeaţe* se întîlneşte în ms. 4 389 : „*Va avea albeaţe la ochi*" (Lv., 21, 19[20]). Sunetul *-e*, desinenţă a substantivelor de declinarea a III-a, a rezultat prin rostirea palatală a lui *ţ* precedent [<lat. **albĭtia*, faţă de lat. clasic *albĭtĭes* (vezi *CDDE*, nr. 38) sau din *alb*+suf. *-eaţă*].

1.1.4. De declinarea a III-a este şi *mortăcine*, alături de *mortăcină*, în ms. 4 389 : „*Moriăcinea lor*" (Lv., *11*, 37). Schimbarea de declinare s-a produs sub influenţa lui *mortăciune*. Pentru *mortăcină*, vezi mai jos, p. 17, **IV.1.1.24.**

1.1.5. Substantivul *berbece*, de declinarea a III-a, este prezent în numeroase ocurenţe. Nu a apărut forma de declinarea a II-a, *berbec*. În schimb, se întîlneşte pentru prima dată forma de declinarea a II-a în *-ciu*, *berbeciu* : ; „*Lêgea berbêciului*", în BB (Lv., *6*, 31 ; dar în ms. 45 : *berbêcelui*. Această formă este atestată în *DA* abia în 1908. Cf. ST. L. FAC., p. 70, **I.1.1.4.**

1.1.6. Am semnalat în ST. L. FAC., p. 70, **I.1.1.10.** forma de singular *(un) umere*, de declinarea a III-a, refăcută după pluralul neutru *umere*, fără a indica textul, capitolul şi versetul. Cuvîntul apare în sintagma „*Umerile său*", din ms. 45 (Fac., *49*, 15). Forma de declinarea a III-a pare a fi prezentă, în aceeaşi carte, în ms. 4 389 : „*În umere*" (Fac., *24*, 45), faţă de : „*Pre umăr*", în BB şi în ms. 45 *(ibid.)*. În cartea de faţă, *Preoţia*, din ms. 4 389 : „*Umerile cel direpţ*" (Lv., *7*, [32] ; *8*, 24 [25]), dar şi „*Umărul cel direpţ*", în ms. 4 389 (Lv., *8*, 25 [26]). Forma de nom.-ac. sg. *umere* există şi în cartea *Ieşirea*. În toate textele studiate, pluralul articulat este *umerile*, nu *umerii* (Fac., *9*, 23 ; *49*, 8). Substantivul era în epocă de genul neutru.

1.1.7. Consemnăm sintagma *mîne-ta* (< *mămîne-ta*), din BB şi din ms. 4 389 (Lv., *20*, 19 ; în ms. 45 : *maicei tale*). Cf. ST. L. FAC., p. 70, **II. 1.1.6. — 1.1.8.**

1.2.0. Genul. Substantivul *cîmp* are pluralul *cîmpuri*, începînd de prin secolul al XVII-lea (vezi *DA*, cu exemple din Dosoftei). Pl. *cîmpi* s-a menţinut în expresii idiomatice ca *a bate cîmpii*, *a-şi lua cîmpii*. Schimbarea de gen este realizată, dintre textele studiate, numai în ms. 4 389 : „*Cîmpurile pămîntului*" (Lv., *25*, 31) ; „*Pomii cîmpurilor*" (Lv., *26*, 4) ; „*Cîmpurile moşiei*" (Lv., *17*, 22). Forma *cîmpurilor* este prezentă şi în *Facerea*, ms. 4 389 (Fac., *27*, 27). În BB şi în ms. 45, pluralul acestui cuvînt este *cîmpi*.

1.2.1. În aceeaşi situaţie este termenul *agru*. Pluralul acestuia, în secolul al XVI-lea *(Codicele Voroneţean)*, era *agrele*, nearticulat *agre* (Coresi ; vezi *DA*, s.v.). Forma de pl. *agrurile* pare a fi atestată pentru prima dată în ms. 4 389 (Lv., *27*, 22).

1.2.2. Trecerea de la genul masculin la genul neutru este realizată în forma *rărunchele*, din ms. 45 : „*Pre amîndoao rărunchele*" (Lv., *3*, 10) ; „*Amîndoao rărunchele*" (Lv., *3*, 15 ; *4*, 9). Forma *rărunchi* este însă atestată în 9 ocurenţe din Lv.

1.2.3. Substantivul *soartă* avea pl. *sorţi*, conceput ca masculin. De la acesta din urmă, s-a refăcut un sg. *sort*, de genul masculin : *un sort*, *doi sorţ*. Forma apare în toate cele trei texte studiate. Astfel, în ms. 4 389 : „*Sort al Domnului*" (Lv., *16*, 8) ; „*Sort al slobozirei*" (Lv., *16*, 8) ; „*Sortul Domnului*" (Lv., *16*, 9) ; „*Să arunce Aaron sorţi pre amîndoi ţapii : un sort... şi alt sort* (Lv., *16*, 8). Apare şi *soartă* : „*Soarta slobozirei*" (Lv., *16*, 10). În BB : *sort* (Lv., *16*, 8, 8) ; *sortul* (Lv., *16*, 9, 10) ; pl. *sorţi* (Lv., *16*, 8). În ms. 45, sg. este *sorţu* (Lv. *16*, 8) ; *sorţul* (Lv., *16*, 8, 9, 10) ; pl. *sorţi* (Lv., *16*, 8).

1.2.4. De genul masculin [ca gr. (ὁ) ἴκτερος, -ου 'jaunisse'] este numele de boal *gălbănariul*, în ms. 45 (Lv., *26*, 16), faţă de *gălbenarea*, din BB şi din ms. 4 389 *(ibid.)*.

1.3.0. Numărul. Desinenţa *-e* de feminin şi neutru plural, precedată de *r*, devine *-ă*. Exemple vezi mai sus, p. 6, **I.3.9.1.** ; cf. şi ST. L. FAC., p. 70, **II.1.3.0** ; ST. L. EX., p. 16—17, **II.1.3.0.—1.3.7.**

1.3.1. Desinenţa de plural feminin *-i* este prezentă în formă *pietri*, în BB (Lv., 7 ocurenţe) ; *pietrile* (Lv., 3 ocurenţe). Pluralul *mortăciunile*, în BB (Lv., cu 11 ocurenţe), alături de *mortăciunele* (Lv., 6 ocurenţe). Forma de pl. a subst. *unghe* este *unghi*

BDD-B790-01 © 1993 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

(Lv., *11*, 3). Forma de singular în *-ie* apare în ms. 4 389 : *„Tot dobitocul cu unghiia dăspicală“* (Lv., *11*, 3), dar la pl. *unghi* (nu *unghii*). Forma de pl. *sălci*, din ms. 4 389 (Lv., *23*, 40), presupune un sg. *salce* (eventual *salcă*). Pentru repartiția teritorială a acestor forme, vezi *ALR* SN II, h. 606, *salcie pletoasă*; III, h. 627, *răchită*; h. 628, *lozie*; *ALR* II/I, MN 2 807, p. 110, *stîlpare (la Florii)*.

1.3.2. Forma de plural *rene*, din ms. 45 (Lv., *26*, 21), în loc de *rane* 'plăgi', s-ar putea interpreta ca o creație analogică după *masă / mese*; *fată / fete* etc. În text apare și forma *rane* (Lv., *26*, 18), astfel că s-ar putea să avem a face, mai degrabă, cu o eroare de copist.

1.3.3. Desinența de plural neutru *-uri* apare în : *cîmpuri* (vezi mai sus, p. 8, **II.1.2.0.**) ; *inuri* 'țesături din in', în toate cele trei texte (Lv., *13*, 48, 52); *păruri* 'țesături din păr', în BB (Lv., *13*, 52); *cărnuri*, în BB (Lv., 4 ocurențe); *cărnurile*, în BB (Lv., 9 ocurențe) ; *cornurile (jirtăvnicului)*, în ms. 45 (Lv., 4, 7), față de *coarnele (jirtăvnicului)*, din BB *(ibid.)*.

1.3.4. Pluralul neutru *brîne* (de la *brîu*), caracteristic pentru aria sudică a teritoriului dacoromân (vezi ST. L. EX., p. 17, **II.1.3.9.**), este prezent în BB și în ms. 4 389 (Lv., *8*, 13), în timp ce în ms. 45 apare varianta dialectală nordică, *brîie*, care astăzi este admisă în norma literară.

1.3.5. Desinența neutră *-e* este prezentă și în cazul substantivului *păraie* (пъраѥ), în BB și în ms. 45 (Lv., *11*, 9, 10). Varianta moldovenească *părăie* nu a fost înregistrată în ms. 45. În ms. 4 389 : *rîuri (ibid.)*.

1.3.6. Desinența *-e* de neutru este atestată și în forma de plural *mijlocele*, față de sg. *mijloc*, în ms. 4 389 (Lv., *3*, 10).

1.4.0. Cazul. Formele de gen.-dat., sg. ale cuvîntului *greșeală (greșealei, greșalei, greșălii, greșelii* etc.*)* au fost discutate mai sus, p. 4, **I.3.3.4.**

1.4.1. Forma de genitiv-dativ, singular, articulată, a substantivului *barbă* este *barbei* : în BB și în ms. 45 (Lv. *13*, 30 ; *19*, 27; *21*, 5) și în ms. 4 389 (Lv., *21*, 5) ; *barbele* (Lv., *19*, 9). Rezultă că alternanța *-á-* accentuat la singular / *-ă-* accentuat la plural (din *țară / țări* ; *cetate / cetăți* ; *pradă / prăzi* etc.) nu pătrunsese în norma literară în cazul acestui cuvînt.

1.4.2. Genitiv-dativul substantivului *piele* este *pieii* (art.), în ms. 4 389 (Lv., *13*, 20[19]). Forma este prezentă și în cartea *Ieșirea*, în BB (Ex., *26*, 10; *36*, 10 ; *39*, 33) și în ms. 45 (Ex., *26*, 10 ; *36*, 14). Nu circula în limba literară a epocii varianta *pielii*, care astăzi este și ea admisă în normă, alături de *pieii* (vezi *DEX*, s.v.).

1.4.3. Alternanța *-á-* accentuat la singular / *-ă-* accentuat la plural, la substantivele feminine, alternanță care are influență asupra formelor de genitiv-dativ singular, nu este atestată nici în cazul cuvîntului *pasăre*, care are pl., în BB, *pasări* (Lv., *7*, 26 ; *11*, 46 ; *20*, 25) ; *pasările* (Lv., *26*, 25) ; *pasărilor* (Lv., *19*, 26), iar genitiv-dativul singular, *pasării* (Lv., *14*, 51 ; *14*, 52). Ultima formă este prezentă și în ms. 45, precum și în ms. 4 389 *(ibid.)*.

1.4.4. Desinența de vocativ masculin *-e* se întîlnește în cazul unor nume proprii, *Calvin* și *Luther*, în ms. 4 389 : *„Zri Calvine și Liutere !“* (Lv., *20*, 17; aceste cuvinte sînt adăugate pe margine, de aceeași mînă ; *zri* este în slavonă și înseamnă 'vezi').

2. ARTICOLUL

2.1.0. Articolul hotărît. Însoțit de pronumele posesiv, substantivul *frate* (nom.-ac.) apare în BB, Lv. (precum și în Fac. și Ex.) fără articolul *-le* : *frate-tău* (Lv. *16*, 2 ; *19*, 7 ; *25*, 25, 35, 35, 36, 39). Lipsa articolului se întîlnește și în ms. 4 389 : *frate-tău* (Lv., *25*, 25, 35), dar aici apare și forma articulată : *fratele-tău* (Lv., *19*, 1 ; *25*, 36, 39). Articolul de genitiv-dativ *-lui* nu apare în *frăține-tău*, din ms. 4 389 (Lv., *16*, 2) și *frăține-său*, din același text (Lv., *25*, 25). Probabil că renunțarea la articol în aceste sintagme a avut loc atunci cînd pronumele posesiv de persoana a III-a *său* a fost înlocuit prin *lui*, apărînd succesiunea *fratelui lui*, *frățînelui lui*. Prima sintagmă, *fratelui lui*, este atestată în BB (Lv., *25*, 25), în același verset în care apare și *frate-tău*. Ea a devenit, prin haplologie, *frate lui*, formă de genitiv-dativ singular. După modelul acestei sintagme, s-a spus, tot la gen.-dat. sg., și *frate-său*, *frate-tău* 'fratelui său', 'fratelui tău', după care formele de genitiv-dativ au fost extinse și la nominativ-acuzativ : *(pe) frate-tău* '(pe) fratele tău'. Această inovație din BB și din ms. 4 389 nu se întîlnește însă în ms. 45. Aici, la nom.-ac. sg., se întîlnește forma *fratele tău* (Lv., *16*, 2 ; *19*, 17 ; *25*, 25, 35, 35, 36, 39), acolo unde în BB apare *frate-tău*. Forma din ms. 45 aparține normei literare actuale.

3. ADJECTIVUL

3.1.0. Adjectivul *supțiire*, cu *-ii-* (Lv., *13*, 30), la pl. *supții*, în ms. 45. Grupul *-ii-* s-ar putea explica prin influența verbului coradical *a supțiia* (<lat. *sublīlio, -āre)*. Cf. ST. L. FAC., p. 73, **II.3.1.1.** ; ST. L. EX., p, 18, **II.3.1.0.**

4. PRONUMELE

4.1.0. Pronumele personale. La persoana a II-a plural, dativ, forma pronumelui personal conjunct este *vă* (azi *vi*), în ms. 45 : *„Eu vă-l oi da“* 'eu vi-l voi da' (Lv., *20*, 24) ; și în ms. 4 389 : *„Barbele voastre să nu vă le radeț“* (Lv., *19*, 27).

4.1.1. Topica pronumelui personal conjunct de persoana a III-a, singular, masculin este diferită de cea actuală, în ms. 45 : *„Pămîntul carele Domnul....dă-l voao“* (Lv., *19*, 23).

4.1.2. Pronumele personal *însu* 'el', *însă* 'ea' *înși(i)* 'ei', *înse(le)* 'ele', din ms. 45, au fost studiate, pe bază de statistici comparative, cu echivalentele din celelalte texte (BB și ms. 4 389), în ST. L. EX., p. 18—19. **II. 4.1.1.** — **4.1.2.** Consemnăm forma *dînsași*, din ms. 4 389 (Lv. *12*, 7), alcătuită din *dînsa* + particula de întărire *-și* (<lat. *sīc*), și varianta *dînșii*, cu *-i-* (< *dîns* < *de*+*înș* > *deris* > *dîns*; cf. ir. *dins*, aom. *dis*, *CDDE*. nr. 869) ; forma cu *-î-*, *dînsul* este refăcută ulterior.

4.1.3. Pronumele de întărire poate fi ilustrat cu cîteva exemple care provin din ms. 4 389 : *însuț* în : *„Iubește pre vecinul tău ca însuț pre tine“* (Lv., *19*, 18 ; și vers. 34) ; *însuș*, în : *„De va putea el însuș să se răscumpere“* (Lv., *25*, 49) ; *înșiș*, în : *„Ei înșiș să aducă“* (Lv., *21*, *6*) ; *înseș*, în : *„Cêle ce cresc înseș în arăturile tale“* (Lv., *25*, 5) ; *„Cresc êle înseș“* (Lv., *25*, 11 [10] ; în BB : *„Singure“*). Cf. ST. L. FAC., p. 74, **II. 4.1.4.** ; ST. L. EX., 19, p. **II. 4.1.3.**

4.1.4. Pronumele personal *eluș* (<*elu* + *-și*) se întîlnește în ms 45, : *„Pentru eluș“* (Lv. *16*, 11, 24). La acuzativ plural, forma neaccentuată este *ii*, în loc de actualul *îi*, în ms. 45 : *„Săul de la maiuri cu rărunchii îi vei lua“* (Lv., *3*, 15). În BB, apare *îl*, prin refacerea acordului, care în versiunea Milescu șchioapătă.

4.2.0. Pronumele reflexiv *șie* se întîlnește în ms. 45 : *„Va lua șie doao turturêle“* (Lv., *15*, 14, 29)

BDD-B790-01 © 1993 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza“
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

şi în ms. 4 389 : „*Să-ş ia şie muiêre*“ (Lv., *21*, 14). Cf. ST. L. FAC., p. 74, **II. 4.2.0.** ; ST. L. EX., p. 19, **II. 4.2.0.**

4.3.0. Pronume şi adjective posesive. Formele conjuncte de dativ ale pronumelor personale şi reflexive cu valoare de adjective posesive se întîlnesc în exemple ca : *aproapele-ş*, în BB şi în ms. 45 (Lv., *6*, 2 ; *19*, 11) ; *aproapele-ţ* în ms. 45 (Lv., *25*, 15) ; *fêţe-ş* în : „*Căzură pre fêţe-ş*, în ms. 4389 (Lv., *9*, 24) ; *guşa-i*, în ms. 45 (Lv., *1*, 16) ; *rugă-ţ*, în BB şi în ms. 45 (Lv., *22*, 23) ; *vecinu-ş*, în toate cele trei texte studiate (Lv., *25*, 4).

4.4.0. Pronume şi adjective demonstrative : *aceiia* 'aceleia', în : „*În locul aceiia se va face altă bubă*“, în ms. 4 389 (Lv., *3*, 19) ; *ceiia* 'aceleia', în : „*Lêgea ceiia ce naşte făt*“, în BB (Lv., *12*, 7 ; în ms. 45 : „*Cei ci naşte*“) ; „*Şi ceiia ce-i va cură sîngele*“ în ms. 4 389 (Lv., *15*, 33 ; în BB şi în ms. 45 : „*Ceiia*“) ; „*Păn-a doua dzi ceiia de apoi a şeaptea*“, în ms. *45* (Lv., *23*, 16 ; în BB : „*Ceia*“).

4.5.0. Pronumele relative-interogative. Semnalăm forma *cărora*, în loc de *al căror*, în BB : „*Viţelul... şi ţapul cărora sîngele lor s-au adus înlăuntru*“ (Lv., *16*, 27 ; la fel în ms. 45 ; în ms. 4 389 : „*Al cărora sînge*“. Construcţia este preluată din greacă.

4.5.1. La genitiv-dativ, singular, feminin, apare forma *cărea* 'căreia', în ms. 45 : „*Şi muiêrea carea-i va fi curînd sînge*“ (Lv., *15*, 19), dar în ms. 4 389, *căriia (ibid.)* ; în BB ; „*Care-i*“. (În ST. L. FAC., p. 75, **II.4.5.0.**, forma *carei* din BB, FAC, *46*, 15, a fost analizată greşit : nu este o formă de gen. dat. sg. fem., ci de nom. -acc. pl. fem.).

4.5.2. Pronumele relativ-interogativ *ce* apare ca *ci*, în ms. 45 : „*Cel ci*“ (Lv., *14*, 18, 31) , „*Cela ci* (Lv., *15*, 19, 20, 21).

4.6.0. Pronumele şi adjectivele nehotărîte. Pronumele nehotărîte *unul, una* apar în nişte contexte care urmează servil textul grecesc. Traducătorul român ar fi trebuit să recurgă la articolul nehotărît *un, o* ; în ms. 45 : „*Şi va pune Aaron pre cei 2 ţapi sorţi : sorţu, unul, Domnului şi sorţul, unul, celui de slobodzit*“ (Lv., *16*, 8) ; în gr. „... κλῆρον ἕνα τῷ κυρίῳ καὶ κλῆρον ἕνα τῷ ἀποπομπαίῳ ; alt exemplu : „*Vor junghea pasărea, una*“ ('o pasăre'). după gr. σφάξουσι τὸ ὀρνίθιον, τὸ ἕν (gr. εἷς m., μία f., ἕν n. 'unu, una') (Lv., *14*, 5). În primul exemplu de mai sus, editorii BB au modificat textul astfel : „*Un sort...alt sort*“.

4.6.1. Pronumele nehotărît *careş* 'fiecare', alcătuit din *care*+*şi* (<lat. *sic*), se întîlneşte în ms. 45 (Lv., *25*, 46) şi în ms. 4 389 (Lv., *10*, 1). Cf. ST. L. EX., p. 20, **II. 4.6.2.**

4.6.2. Precedat de substantivul *om*, pronumele *carele* formează o unitate cu valoare de pronume nehotărît, avînd sensul 'fiecare', oricine'. În BB şi în ms. 45 : „*Om carele se va ruga rugă*“ (Lv., *27*, 2) Modelul este preluat din greacă : ἄνθρωπος ὅς ; în ms. 4 389 : „*Omul carele*“. Tot din limba greacească este preluată în mod servil sintagma „*Om, om*“ 'fiecare', 'oricine', 'cineva') ; vezi mai jos, **II. 4.6.15.**

4.6.3. Pronumele nehotărît *cineş* 'fiecare' este prezent în toate cele trei texte studiate : în BB (Lv., *10*, 1 ; *20*, 15) ; în ms. 45 (Lv., *10*, 1) şi în ms. 4 389 (Lv., *20*, 15). Cf. ST. L. EX., p. 21, **II. 4.6.3.**

4.6.4. Pronumele nedefinit *cinevaşi* (<*cineva*+*şi*), cu forma *cinevaş*, se întîlneşte în ms. 4 389 (Lv., *14*, 24 ; *19*, 20, 33 ; *25*, 29). Cf. ST. L. EX., p. 21, **II. 4.6.4.**

4.6.5. Pronumele nehotărît *cevaşi* (<*ceva*-*şi*) se întîlneşte în BB (Lv., *11*. 32) ; *cevaş*, în ms. 4 389 (Lv., *6*, 2 ; *11*, 1, 32). Pronumele *cinevaşi* şi *cevaşi* par a constitui o trăsătură caracteristică a normei literare sudice, muntenești. Baza dialectală a acestor forme se află în această parte a ţării.

4.6.6. Pronumele nedefinit *fiecare* cunoaşte următoarele variante, în BB : *fleştecáre* (Lv., *20*, 16) ; *flištecăruia* (Lv., *6*, 40) ; *fleşcárele* (Lv., *25*, 46) ; *fleştecárele* (Lv., *19*, 3, 11 ; *25*, 10, 10, 13). Aceleaşi ocurenţe se întîlnesc şi în ms. 45, cu aceleaşi variante fonetice, exceptînd Lv., *25*, 46, unde apare pronumele nedefinit *careş* 'fiecare'. În ms. 4 389 : *fieştecare* (Lv., *25*, 10), *fieştecăruia* (Lv., 7, 10). Cf. ST. L. EX., p. 21 ; **II. 4.6.6**

4.6.7. Pronumele nedefinit *fieştecine* 'fiecare' este atestat în ms. 4 389 (Lv., *19*, ; *25*, 13) ; tot în acest text, forma de gen.-dat. *or-la-fieşte-a-cui* ; „*Şi va veni or-la-fieşte-a-cui casă*“ (Lv., *14*, 35 [34]).

4.6.8. Pronumele nehotărît (şi adjectivul nehotărît) *fieştece* 'nişte', 'oarecare', 'orice' se găseşte în ms. 4 389 (Lv., *17*, 10, 10; *20*, 16; *22*, 5); şi: *fiece* (Lv., *13*, 53 [55] ; *17*, 10) în sintagma „*Fiece om*“ 'oricine', căreia în BB şi în ms. 45 îi corespunde : „*Om, om*“.

4.6.9. Pronumele *neştine*, astăzi arhaism, circula în epocă în concurenţă cu *cineva, cinevaşi*. În BB : *neştine* (Lv. *15*, 32 ; *19*, 20 ; *24*, 19 ; *25*, 26, 29) ; *ništine* (Lv., *25*, 51) ; în ms. 45 : *neştine* (în toate ocurenţele din BB) ; în ms. 4 389 : *ništine* (Lv., *25*, 26). Forma de gen.-dat. *nescui* (<lat. *nescio cui*) este atestată în ms. 45 (Lv., *13*, 2, 41 ; în BB şi în ms. 4 389 : *cuiva*).

4.6.10. Pronumele şi adjectivul nehotărît *oarecare* [(<*oare*- (<lat. **volet*>*voare, oare, vare*)+*care*] apare în BB şi în ms. 45 (Lv., *20*, 12 ; *21*, 16) ; *oarecăruia*, în BB (Lv., *12*, 2 ; în ms. 45 : *nescui*).

4.6.11. Forma *orcine*, precedată de *tot*, are sensul 'fiecare' : „*Şi tot orcine se va atinge de vasul pre carele va şădea ea*“, în ms. 4 389 (Lv., *15*, 22 [23] ; în ms. 45 : „*Tot cela ci*“ ; în BB : „*Tot cela ce*“) ; forma de gen.-dat. *oarecui*, în BB (Lv., *14*, 35 ; în ms. 45, la fel ; în ms. 4 389: „*Or-la-fişte-a-cui*“).

4.6.12. Pronumele nedefinit *orice* a fost consemnat în ms. 4 389 (Lv., *27*, 9). În acelaşi text, elementele componente ale acestui pronume sînt separate prin inserţia prepoziţiei *în* : „*Or în ce zi*“ (=*în orice zi*) (Lv., 7, 15 ; *14*, 2, 46) ; „*Or în ce sămănătură*“ (Lv., *11*, 37). Fenomenul are loc şi atunci cînd *ce* este precedat de *fieşte-*, rezultînd o construcţie redundantă de pronume nedefinit : *or-de-fieşte-ce*, în care a fost inclusă şi prepoziţia *de*. Este o contaminaţie între *orce*+*fieşte-ce*, însemnînd 'orice', 'ceva' : „*Şi tot cel ce se va atinge măcară or-de-fieşte-ce ce va fi supt dînsul*“, în ms. 4 389 (Lv., *15*, 10). Un fenomen similar a avut loc în cazul pronumelui compus, menţionat mai sus (**II. 4.6.7.**) : *or-la-fieşte-a-cui*, alcătuit din *oricui*+*fieştecui*, precedate de prepoziţia *la*, care, ca şi *în*, a fost introdusă în interiorul pronumelui. În acelaşi text, am semnalat inserţia şi a articolului genitival *al, a, ai, ale* între elementul *fieşte-* şi formele pronumelui relativ : *fieşte-a-căruia* ; *fieşte-ai-căruia* etc. ; vezi exemple în ST. L. FAC., p. 73, **II.2.2.3.** ; p. 76, **II.4.6.3.** ; ST. L. EX., p. 18, **II.2.2.1.** ; p. 21, **II.4.6.6.**. Ne aflăm în faţa unei particularităţi remarcabile a limbii autorului traducerii ms. 4 389, care a fost, după părerea lui N. A. Ursu, Daniil Panoneanul.

4.6.13. Pronumele şi adjectivul nedefinit *oricît, -ă* este prezent în ms. 4 389 : „*Omul oricîtă jărtvă de mîntuire va aduce Domnului*“ (Lv., *22*, 21).

4.6.14. Pronumele şi adjectivul nehotărît *vreo* (<*vre*+*una, o*) este atestat în ms. 4 389 într-o construcţie specială, asemănătoare cu cea prezentată sub **II. 4.6.12** : prepoziţia *întru* 'în' este introdusă între elementul *vre* şi *o* rezultînd *vre-întru-o* 'în vreo' : „*Iar de se va mai ivi încă vre-într-o haină sau vre-într-o ţesătură*“ (Lv., *17*, 53) ; alt exemplu : „*Voiu da vre-într-o casă buba mişliei*“ (Lv., *14*, 34).

4.6.15. Sintagma *om, om* funcţionează cu valoare de pronume nehotărît în BB şi în ms. 45, avînd

BDD-B790-01 © 1993 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza“
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

sensul 'fiecare', 'oricine', 'cineva'. Este vorba de o calchiere a gr. ἄνθρωπος. ἄνθρωπος ; în greceşte, modelul a fost luat din ebraică (vezi în acest volum, *Comentarii, 17, 3*). Construcţia *om, om* a fost întîlnită în Lv. *17*, 3, 8, 13 ; *18*, 6 ; *20*, 9, 10 ; *22*, 18 ; *24* 16. În ms. 45, apare şi : *la om, la om* 'oricărui': *„La om, la om la carele i se va face cursoare den trupul său"* (Lv., *15*, 2), care calchiază textul grecesc : ἀνδρὶ ἀνδρὶ ᾧ... [(ὁ) ἀνήρ, ἀνδρός 'homme', 'mari'] ; în lat. : *„Vir qui...* Diortositorii bucureşteni ai BB au înlocuit cuvîntul *om* prin *bărbat* : *„La bărbat, la bărbat"*. În ms. 4 389 : *„Bărbatului căruia va fi..."* (*ibid.*).

În alte cazuri, sintagmei *om, om* ' fiecare', 'oricine', din BB şi din ms. 45, îi corespunde în ms. 4 389 cuvîntul *om*, cu valoare de pronume nedefinit : *„Om den feciorii lui Israil* (Lv., *17*, 3, 8, 13) înseamnă 'Fiecare din...'. Forma articulată *omul* are valoare de 'nimeni' : *„Omul să nu se apropie să dăscopere ruşinea vecinului său"*, în ms. 4 389 (Lv., *18*, 6 ; în BB şi în ms. 45 : *„Om, om*) ; *„Omul den casa lui Israil"* (Lv., *22*, 18 ; în BB şi în ms. 45 : *„Om, om"* 'fiecare', 'oricine', În BB şi în ms. 45, acest cuvînt apare singur : *„Om carele* (=fiecare) *se va ruga rugă"* (Lv., 27, 2), după gr. ἄνθρωπος ὅς...

4.6.16. Cu valoare de pronume negativ, funcţionează sintagma alcătuită din *omul*, precedat de *tot*: 'nici un om', 'nimeni', în BB şi în ms. 45 : *„Şi tot omul nu va fi în cortul mărturiei mergînd"* (Lv., *16*, 17 ; în ms. 4389 : *„Nici un om"*), după gr. καὶ πᾶς ἄνθρωπος οὐκ ἔσται...

4.6.17. Pronumele negativ *nimeni* are în ms. 45 variantele : *nimirile* (Lv., *27*, 26) ; *nimerile* (Lv. *26*, 36, 37 ; *nimerilea* (Lv., *26*, 17).

4.6.18. Pronumele negativ *nimic* apare în ms. 45 : *„Celor de nimic"* (=idolilor) (Lv., *17*, 7) şi în ms. 4 389 : *„Jărtvelor lor cêle de nimic"* (*ibid*).

5. NUMERALUL

5.1.0. Numeralul ordinal. De la numeralul cardinal *patru* există *a patra* 'a patra parte', 'o pătrime' : *„A patra den in de vin"*, în BB (Lv., *23*, 13 ; la fel în ms. 45 ; în ms. *4389* : *„A patra parte"*) ; de la *cinci* : *„Al cincilea"* 'o cincime', în BB (Lv., *6*, 4 ; *22*, 14) ; *„A cincea"*, în BB (Lv., *27*, 13) ; *al zêcelea* 'zecime', în BB : *„Al zêcelea de făină"* (Lv., *14*, 21) ; tot în BB : *a zêcea* : *„Toată a zêcea pămîntului"* (Lv., *27*, 30) : *„Toată a zêcea den boi şi den oi"* (Lv., *27*, 32) ; *„De doao a zêcea va fi o pline"* (Lv., *24*, 5) ; la fel şi în ms. 45 ; în ms. 4 389 : *„Trei a zêcea den făină curată"* (Lv., *14*, 10 [9]). În BB se întîlneşte subst. *zeciuială* 'a zecea parte' : *„De va răscumpăra răscumpărînd omul zeciuiala lui, a cincea lui va adaoge"* (Lv., *27*, 31 ; în ms 45 : *a dzêce* ; în ms. 4 389 : *zeciuiala*) ; *zeciuîêle*, în BB : *„3 zeciuîêle de făină curată"* (Lv., *14*, 10 : în ms. 45 : *„3 a dzêce de fănină"*).

6. VERBUL

6.1.0. Conjugări. De conjugarea I este verbul *a însănătoşa*, în BB : *„Însănătoşat de ardere* ; (Lv., *13*, 24 ; la fel în ms. 45). Infinitivul lung substantivat *zăcêrea*, din BB şi din ms. 45 (aici : *dzăcêrea*) (Lv., *15*, 26), arată că verbul era de conjugarea a II-a, ca şi *a rămînea*, din BB şi din ms. 45 : *„De va rămînea pre locul lui"* (Lv., *13*, 23 ; la fel şi în ms. 4 389, *ibid.*). Verbul *a agiutori* se întîlneşte în ms. 45 : *„Să-l agiutoreşti pre el"* (Lv., *25*, 35 ; în BB : *„Să-l ajuţ"* ; în ms. 4 389 : *„Ajută-i"*).

6.2.0. Reflexivul cu valoare de pasiv poate fi ilustrat cu cîteva exemple : *„Să se aducă"* 'să fie adus', în ms. 4 389 (*Lv., 14*, 2) ; *„Să va aduce"* 'va fi adus', în BB şi în ms. 45 (*ibid.*). Consemnăm şi o formă de reflexiv cu o topică neobişnuită, în ms. 4 389 : *„De va vărsa-se apa"* (Lv., *11*, 38).

6.3.0. Verbe iotacizate. Fenomenul a fost urmărit cu atenţie în studiile precedente : ST. L. FAC., p. 77, **II. 6.3.0.** ; ST. L. EX., p. 21-22, **II. 6.3.0.-6.3.3.** Aici se adaugă unele forme de prezent indicativ, de prezent conjunctiv şi de gerunziu, în care, în loc de sunetele actuale, literare, *l, d, n, r*, apar *ļ, z (dz), į*. Faza consemnată în cele trei texte de care ne ocupăm este cea originară. Numai într-un singur caz, a fost notată forma inovatoare, cu *r* refăcut pe cale analogică : *să piară*, în BB şi în ms. 45 (Lv., *20*, 17, 18). Dar în ms. 4 389 avem : *să piêie* (пїає) (*ibid.*).

Forma de conjunctiv (*să*) *spaie*, atestată în BB [Lv., *26*, 6 ; în ms. 45 : (*să*) *spămîntêdze*] şi în ms. 4 389 (*ibid.*)], se explică prin etimonul latinesc *expaveo, -ēre*, conj. *expaveat*, şi nu a rezultat prin iotacizare. Consoana *r* a apărut mai tîrziu, prin analogie cu alte verbe (*par, părea*) (vezi H. Tiktin², *DRG*, s. v., ; A. Scriban, *Dicţ.*, s. v.)

6.3.1. Conjugarea a II-a. Au rezultat prin fenomenul numit iotacizare forme verbale ca : (*să*) *şază*, în ms. 4 389 (Lv., *13*, 46) ; (*să*) *vadză*, în ms. 45 (Lv., *23*, 43).

Conjugarea a III-a : (*să*) *ardză*, în ms. 45 (Lv. 13, 52) ; (*să*) *arză*, în BB (Lv., *13*, 52 ; *20*, 14 ; *24*, 2) în ms. 4 389 (Lv., *4*, 21, *13*, 55, 57 ; *28*, 9) ; (*să*) *întindză*, în ms. 45 (Lv., *25*, 46 ; în BB : *întinză*) ; (*să*) *puie*, în BB şi în ms. 45 (Lv., *7*, 20 ; în ms. 4 389, în Lv. *2*, 12) ; (*să*) *ază*, în BB şi în ms. 4 389 (Lv., *21*, 5 ; în ms. 45 : *radză*) ; (*să*) *scoaţă*), în BB şi în ms. 45 (Lv., *14*, 36) ; (*să*) *trimiţă*, în BB şi în ms. 45 (Lv., *16*, 10) ; (*să*) *vînză*, în BB (Lv., *25*, 42 ; în ms. 45 : *vîndză*, vers. 43).

Conjugarea a IV-a : (*să*) *piêie*, în ms. 4 389 (Lv., *17*, [6], *20*, 17, 18) ; (*să*) *saie*, în toate cele trei texte (Lv., *11*, 21).

6.4.0. Prezentul indicativului. Semnalăm prezenţa construcţiei perifrastice de prezent indicativ *este curînd* 'curge', în BB : *„Pămînt care iaste curînd lapte şi miêre.* (Lv., *20*, 24). Construcţia este calchiată din greceşte : γῆ ἥτις ἐστὶ ῥέουσα γάλα καὶ μέλι. Forma perifrastică de prezent ἐστὶ ῥέουσα,, alcătuită din verbul εἰμί, la indicativ prezent, persoana a III-a, singular + participiul verbului ῥέω 'couler', a fost transpusă în românește prin verbul *a fi* + gerunziul verbului *a cure*. În ms. 45, traducătorul a redat construcţia grecească ἐστὶ ῥέουσα prin verbul *a fi* + supinul : *„Pămîntu carele iaste de curĕ lapte şi miêre"*. Faţă de aceste texte, în ms. 4 389 se foloseşte forma simplă *curĕ* : *„Pămîntul den care curĕ miêre şi lapte"*.

În cele trei cărţi studiate (*Facerea, Ieşirea, Preoţia*), nu a fost întîlnită pînă la acest exemplu o construcţie perifrastică de prezent indicativ. Au fost semnalate, însă, în ST. L. FAC. şi în ST. L. EX. mai multe cazuri de construcţii perifrastice pentru imperfectul indicativului, pentru perfect, pentru viitor, construcţii care dublează pe cele cunoscute pînă astăzi în românește. Astfel, în loc de (*el*) *stătea*, se spune (*el*) *era stînd* ; în loc de (*el*) *a auzit*, se foloseşte (*el*) *fu auzind* ; în loc de (*el*) *va merge*, apare (*el*) *va fi mergînd*. Construcţia cu gerunziul este semnalată şi la condiţional-optativ, prezent, persoana a III-a plural : în loc de (*ei*) *ar fugi*, apare (*ei*) *ară fi fugind*. Aceste construcţii perifrastice sînt calchiate din greceşte. În această limbă, conjugarea perifrastică cunoaşte o mare utilizare. Cele mai multe construcţii sînt alcătuite din formele verbului „εἰμί şi participiul prezent (pentru a exprima ideea de durată a acţiunii) sau participiul perfect (pentru a arăta acţiunea isprăvită)" (vezi Th. Simenschy, *Gramatica limbii greceşti*, partea I : *Fonetica şi Morfologia*, Bucureşti,

BDD-B790-01 © 1993 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

1935, p. 170). Alături de εἰμί, poate fi folosit și verbul γίγνομαι, viit. γενήσομαι, aor. ἐγενόμην, perf. γεγένημαι sau γέγονα (persoana a III-a sg., aor. 2: ἐγένετο) 'naître'; 'devenir'; 'être', 'exister'.

În româna literară din epoca veche, construcțiile perifrastice alcătuite din verbul *a fi* + gerunziul sînt semnalate în numeroase texte, mai ales de natură religioasă. Apariția lor a fost pusă de unii învățați pe seama modelelor străine, care la noi au fost mai ales cele în limba slavonă și în limba greacă, mai rar în maghiară (de exemplu, *Palia de la Orăștie*). Modelul de bază a fost textul grecesc al *Septuagintei* și al *Noului Testament*. În limba greacă, unele construcții perifrastice, de la anumite timpuri și moduri, provin încă din perioada preistorică. Altele s-au impus în limbă prin secolul al V-lea înainte de Hristos. În unele cazuri, construcțiile perifrastice, cum sînt cele echivalente cu un imperfect, se datoresc „în parte, influenței limbii ebraice, unde astfel de construcții se întrebuințează adesea cu nuanța de simultaneitate și de acțiune durativă". În *Noul Testament*, „ele s-au înmulțit... sub influența aramaică" [de exemplu: ἦν διδάσκων (=era învățînd) (Mc. *1*, 22) = ἐδίδασκεν (= învăța); ἦν ἔχων (=era avînd) (Mt. *19*, 22); vezi Th. Simenschy, *op. cit.*, p. 171]. Din limba greacă, construcțiile perifrastice au trecut în limba latină, iar din acestea doua, în toate limbile europene în care s-a tradus *Biblia*. În slavonește, modelul unor astfel de construcții a fost luat din greacă, de unde a trecut și în textele românești din secolul al XVI-lea. Construcția slavonă era alcătuită din vb. БЫТИ+participiul prezent activ al verbului de conjugat. Pentru limba latină, construcțiile cu *esse*+participiul activ prezent sau gerunziul în ablativ, calchiate după limba greacă din *Biblie*, sînt semnalate din secolul al II-lea după Hristos, o dată cu primele traduceri de textele biblice. Cum am mai spus, sursele pentru româna literară au fost, în secolul al XVI-lea, variantele slavonești, respectiv maghiare, ale unor texte religioase. Cînd influența grecească se intensifică în țările române, iar traducerile se fac direct din această limbă, numărul atestărilor acestor forme perifrastice este în continuă creștere. Acest fapt are loc în secolul al XVII-lea și al XVIII-lea. Dar în secolul următor, construcțiile perifrastice cad în desuetudine, pentru ca în secolul al XX-lea să nu mai fie folosite deloc în româna literară. Dintre lucrările recente asupra chestiunii, menționăm: Maria Rădulescu, *Formele verbale perifrastice* **a fi** + *gerunziul în textele românești traduse din secolul al XVI-lea*, în SCL, XI, nr, 3, 1960 (Omagiu Graur), p. 691—698; Frieda Edelstein, *Perifraze verbale formate din* **a fi** + *gerunziul verbului de conjugat în limba română*, în CL, XI, nr. 2, 1966, p. 253—262; *eadem*, *Sintaxa gerunziului românesc*, Editura Academiei Române, București, 1972; Emil Vrabie, în cap. *Verbul*, din volumul colectiv *Slava veche și slavona românească* (sub redacția lui Pandele Olteanu, Editura didactică și pedagogică, București, 1957, p. 142; C. Frâncu, *Geneza și evoluția timpurilor verbale supracompuse în română* în ALIL, Iași, 1983—1984. A. Lingvistică, p. 23—61, cu o bogată bibliografie; Cristina Călărașu, *Timp, mod aspect în limba română în secolele al XVI-lea—al XVIII-lea*, Universitatea din București, Facultatea de Filologie, București, 1987, p. 189—198. Pentru construcțiile asemănătoare din latină și din alte limbi romanice, vezi E. Coseriu, *Das romanische Verbalsystem*, Tübingen, 1976, p. 93—116; *idem*, *El aspecto verbal perifrastico en griego antiguo*, în *Actas del III Congreso español de estudios clásicos*, Vol. 3, *Coloquio de estudios estructurales subre las lenguas clasicas*, Madrid, 1968, p. 93—116; *idem*, *Das Problem des Griechischen Einflusses auf das Vulgarlatein*, în *Sprache und Geschichte, Festschrift fur Harri Meier*, Munchen, 1971, p. 135—147 (pentru problema în discuție, p. 142 — 143). H. Tiktin², *DRG*, II p. 159, *a fi*, 4: în limba veche, *a fi*+gerunziul formează o „*Conjugatio-periphrastica*", care, ca în engleză, exprimă acțiunea durativă: (*I was going*. Modelul este grecesc. La fel în engleză: lat. *erat docens* este transpus în v. engl. prin *lacrende waes* (H. E. Pirsker, *Historische englische Grammatik*, München Hueber, 1963, p. 201. După C. Frâncu, formele perifrastice ar fi moștenite în română din latina populară. În sprijinul acestei idei, sînt invocate construcțiile perifrastice din textele nereligioase, particulare, și apariția sporadică a unor asemenea construcții în unele graiuri populare din Transilvania. În cazul textelor laice, construcțiile perifrastice au apărut sub influența limbii bisericești, prin imitație. Prezența lor în unele graiuri dacoromâne urmează a fi explicată, ținîndu-se seama că asemenea construcții ar fi trebuit să lase urme în toate dialectele românești, în cazul în care ele ar continua o stare de lucruri latinească populară. Pentru limba română literară, originea acestor construcții perifrastice nu trebuie căutată în graiurile populare românești, ca în cazul atîtor altor fenomene care aparțin la ceea ce se numește „baza dialectală a românei literare". Originea acestor construcții se găsește în modelele străine: în cel grecesc, din care s-a creat cel latinesc, apoi în cel slavonesc și, în unele cazuri, în cel maghiar. Avem a face, așadar, cu un fenomen caracteristic aspectului literar, scris, al limbii române, și anume cu împrumutarea unor structuri proprii unui text sfînt, care trebuia transpus cît se poate de servil într-o limbă vernaculară. În multe cazuri, construcțiile perifrastice din textele studiate de noi în prezenta lucrare pot fi identificate în versiunea grecească. Există însă și cazuri, mai ales în textul ms. 4 389, cînd traducătorul le-a folosit și în alte locuri. Altfel spus, modelul, odată preluat, a devenit funcțional.

Pentru a proba cele spuse mai sus, vom prezenta construcțiile perifrastice alcătuite din verbul *a fi* + gerunziul, pe care le-am întîlnit în cele trei cărți studiate. Unele au fost consemnate în studiile lingvistice la aceste cărți (vezi ST. L. FAC., p. 78, **II. 6.4.0.**; **6.6.0.**; p. 79. **6.8.0**; ST. L. EX., p. 22—23, **II. 6.4.1.**; **6.6.0**; **6.8.1.**); le preluăm și pe acestea în tabloul care urmează, alături de exemplele din cartea *Preoția* (Lv.).

Exemplele sînt grupate astfel: **a)** cele al căror model grecesc are verbul εἰμί+participiul; **b)** cele al căror model grecesc conține verbul γίγνομαι (ἐγένετο)+participiul prezent), **c)** exemple fără echivalent în textul grecesc, care arată că sistemul funcționa la nivelul limbii literare.

a) 1. Prezentul perifrastic: *iaste curînd* (=curge), după gr. ἐστί ῥέουσα (BB, Lv., *20*, 24; în ms. 45: *iaste de cură*); vezi mai sus, la începutul prezentului paragraf.

2. Imperfectul perifrastic: *era făcînd* (=făcea), după gr. ἦν ποιῶν (în BB și în ms. 45, Fac., *39*, 22; în ms. 4 389: „*Făcea*"); *era lucrînd* (=lucra), după gr. ἦν ἐργάζόμενος (în BB, Fac., *4*, 2; în ms. 4 389, este păstrat numai *era...*); *erai mescînd* (=mesteai, erai paharnic, turnai vin în pahare), după gr. ἦσθα οἰνοχῶν (în BB, Fac., *40*, 13); *erai păhărnicînd* (=păhărniceai, turnai vin în pahare) (în ms. 45, Fac., *40*, 13); *era păscînd* (=păștea), după gr. ἦν ποιμαίνων (în BB, Ex., *2*, 16; *3*,1; în ms. 45, Ex., *2*, 16; în ms. 4 389, Ex., *3*, 1); *era stînd* (=stătea) după gr. ἦν ἑστηκώς (în BB, Fac., *18*, 22; în ms. 45: *sta*; în ms. 4 389: *e<ra> stînd*); *era ținîndu-se* (=se ținea), după gr. ἦσαν συνεχόμενι (în BB și în ms. 45, Ex., *36*, 9; la fel în ms. 4 389, *36*, 10); *era zidînd* (=zidea), după gr. ἦν οἰκοδομῶν (în BB, în ms. 45 și în ms. 4 389, Fac. *4*, 17); *era întinzînd* [=întindea(u)],

BDD-B790-01 © 1993 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

după gr. ἔσονται ἐκτείνοντες (în BB şi în ms. 45, Ex., *37*, 9).

3. Viitorul I: *va fi curînd(u)* (=va curge), după gr. ἡ ῥέουσα; ἡ este conj., pers. a III-a sg., a vb. εἰμί (în BB şi în ms. 45, Ex., *15*, 19; în ms. 4 389: *va cură*); *va fi mergînd(u)* (=va merge), după gr. ἔστι εἰσπορευμένον (în BB şi în ms. 45, Lv., *16*, 17; în ms. 4 389: *va mîrge*); *vei fi suspinînd(u)* (=vei suspina), după gr. ἔσῃ στένων (în toate cele trei texte, Fac., *4*, 12); *voi(u) fi suspinînd(u)* (=voi suspina), după gr. ἔσομαι στένων (în toate cele trei texte, Fac., *4*, 14); *vei fi tremurînd(u)* (=vei tremura), după gr. ἔσῃ τρέμων (în BB şi în ms. 45, Fac., *4*, 12; în ms. 4 389: *vei fi cutremurindu-te*); *voiu fi tremurînd(u)* (=voi tremura), după gr. ἔσομαι τρέμων (în BB şi în ms. 45, Fac., *4*, 14; în ms. 4 389: *voiu fi cutremurindu-mă*); *vor fi ţiindu-se* (=se vor ţine), după gr. ἔσονται ἐχόμεναι (συνεχόμεναι) (în BB, Ex., *26*, 3; *28*, 7; în ms. 45, *26*, 3; în ms. 4 389, *28*, 7); *va fi avînd* (=va avea), după gr. ἔσται ἔχον (în BB şi în ms. 45, Ex., *28*, 28); *vor fi întinzînd* (=vor întinde), după gr. ἔσονται ἐκτείνοντες (în BB şi în ms. 45, Ex., *25*, 20).

b) Exemple care au în textul grecesc verbul γίγνομαι (ἐγένετο):

Perfectul compus: *fu auzind* (=a auzit), după gr. ἐγένετο δὲ ἐν τῷ ἀκοῦσα (în BB, Fac., *24*, 52; în ms. 45: *fu audzindu*; în ms. 4 389: *fu (deaca) auzi*, deci cu perfectul simplu precedat de forma corespunzătoare a verbului *a fi*); *fu deşărtînd* (=au deşertat), după gr. ἐγένετο δὲ ἐν τῷ καταχενοῦν (în BB, Fac., *42*, 35; în ms. 45: *fu deşertîndu*; în ms. 4 389: *fu cîndu-ş dăşărta*); *fu fiind* (=a fost), după gr. ἐγένετο γενηθέντος (în toate cele trei texte, Ex., *19*, 16); *fu ieşind* (=au ieşit), după gr. ἐγένετο ἐκπορευομένον [în BB şi în ms. 45, Ex., *40*, 15; în ms. 4 389: *fu (deaca) ieşiră*, aşadar cu perfectul simplu al verbului de conjugat, precedat de perfectul simplu al verbului *a fi*; vezi mai sus: *fu (deaca) auzi* 'a auzit']; *fu născînd* (=a născut), după gr. ἐγένετο δὲ ἐν τῷ τίκτειν (în BB, Fac., *38*, 28). ; *fu făcîndu-se* (=s-a făcut), după gr. ἐγένετο γεγόμενος (în BB şi în ms. 45, Ex., *2*, 11). Uneori, ἐγένετο este tradus prin vb. *a face*, urmat de gerunziul verbului de conjugat: *să făcu pololindu-se* (=se potoli, s-a potolit), după gr. ἐγένετο καταπαυομένης (în BB şi în ms. 45, Ex., *16*, 13).

c) Exemple fără echivalent în textul grecesc:

1. Viitorul I: *vor fi arzînd* (=vor arde) (în ms. 4 389, Lv., *1*, 17); *va fi avînd* (=va avea) (în ms. 4 389, Lv., *21*, 20); *vor fi păscînd* (=vor paşte) (în ms. 4 389, Fac., *37*, 13); *se va fi vindecînd* (=se va vindeca) (în ms. 4 389, Lv., *13*, 24). Formele din acest paragraf nu au valoare de prezumtiv (prezent), deşi, formal, sînt identice cu formele acestui mod (şi timp).

2. Condiţionalul-optativ prezent: *ară fi fugînd* (=ar fugi) (în ms. 4 389, Lv., *26*, 36). Această formă perifrastică poate avea şi valoare de prezumtiv trecut, după cum construcţia de viitor I, de tipul *va fi mergînd* (vezi mai sus, sub **a)3** şi **c)1**), poate funcţiona cu valoare de prezumtiv prezent.

6.5.0. Perfectul simplu. Forme tari: *aduş*, în *„Şi-m aduş aminte*, în ms. 4 389 (Lv., *26*, 45); *dziş*, în *„Şi dziş fiilor lui Israil"*, în ms. 45 (Lv., *17*, 14; în BB şi în ms. 45: *„Am zis"*); *dediu*, în *„Le dediu strîmbătate lor"*, în ms. 45 (Lv., *18*, 25; în BB: *„Le-am dat"*). Cf. ST. L. FAC., p. 78, **II. 6.5.0.**; ST. L. EX., p. 23, **II. 6.5.0.**—**6.5.1.** Forme slabe: *însănătoşé*, din *„Să însănătoşé strîncinătura"* (Lv., *13*, 37), cu terminaţia *-şe*<*-şă*, datorită rostirii palatale a lui *ş*, care este caracteristică pentru textul ms. 45.

6.6.0. Mai-mult-ca-perfectul perifrastic: *au fost spălat* 'spălase', în *„Nu ş-au fost spălat măinile"*, în ms. 4 389 (Lv., *15*, 11).

6.7.0. Viitorul I, vezi mai sus, **II.6.4.0.**

6.7.1. Viitorul II, în ms. 4 389: *(se) va fi risipit*, în: *„Să vază...de se va fi răsipit pre haină"* (Lv., *13*, 51 [52]); *(se) va fi dat*, în: *„Şi...nu se va fi dat ei slobozenie"* (Lv., *19*, 20); *(se) va fi îmbrăcat*, în: *„Să dăzbrace hainele...în care se va fi îmbrăcat cînd va întra la sfinţire"* (Lv., *16*, 23); *va fi curs*, în: *„Om... carele va fi stricat sau îi va fi curs sămînţa"* (Lv., *22*, 4).

6.7.2. Auxiliarul de viitor cunoaşte la persoana a II-a plural şi varianta fonetică *văţ*: *„Vă văţ pîngări"*, în ms. 4 389 (Lv., *22*, 8). O altă variantă fonetică este *oi* (=*voi*); *„Vă l-oi da voaă*, în ms. 45 (Lv., *20*, 24).

6.8.0. Conjunctivul prezent. Verbul de conjugarea I cu infinitivul în *-ură*, *a înfăşura*, poartă la conjunctivul prezent accentul pe radical, ca în etimon: lat. *infasciolo*, *-āre* (vezi *CDDE*, nr. 558), în *-„Să se înfăşure"*, în ms. 4 389 (Lv., *13*, 45 [44]).

6.8.1. Conjunctivul prezent, persoana a II-a singular a verbului *a mustra* este *să mustrii* (Lv. *19*, 17; în BB: *„Să mustri"*; în ms. 4 389: *„Să mustrezi"*).

6.8.2. Verbul *a adaoge*, de conjugarea a III-a, are la conjunctiv prezent forma etimologică *să adaugă*, în ms. 4 389 (Lv., *6*, 5, 16). De la verbul *a ucide*, conjunctivul prezent, persoana a III-a, singular şi plural, este *să ucigă*, în ms. 4 389 (Lv., *20*, 2, 15; *24*, 14, 16); cf. ST. L. Ex., p. 23—24, **II.6.9.0.** Tot în ms. 4 389, verbul *a slobozi* are la conjunctiv prezent, persoana a III-a, atît desinenţa *-ă*, *(să) sloboază* (Lv., *14*, 7), cît şi *-e*, *(să) sloboaze* (Lv., *16*, 10).

6.8.3. Conjuncţia *şi*+conjunctivul prezent, persoana a III-a, singular şi plural, în vorbirea directă, este prezentă în cartea *Prcoţia*, din BB şi din ms. 45: *„Grăiêşte către Aaron, frate-tău, şi nu între preste tot ceasul la sfînt"* (Lv., *16*, 2; în ms. 4 389: *„Şi-i zi să nu între"*). Construcţia este calchiată după gr. καὶ μὴ εἰσπορευέθω (vb. εἰσπορεύω 'faire entrer'; εἰσπορέομαι. 'entrer'); În BB: *„Şi păziţi "* (Lv., 22, 31; în ms. 4 389: *„Să păziţi)"*, după gr. καί φυλάξετε. Cf. ST. L. FAC., p. 79, **II. 6.9.1.**; ST. L. EX., p. 24, **II. 6.9.1.**

6.9.0. Condiţionalul-optativ. Auxiliarul de condiţional-optativ, prezent, persoana a III-a, singular şi plural, este, uneori, *ară* sau *are*: *„Ca cînd n-ară fi ei"*, în ms. 4 389 (Lv., *26*, 43); în ms. 45, *are*: *„Ca cîndu n-are fi ei" (ibid.)*; *„Ca cîndu are fugi de la războiu"* (Lv., *26*, 36). Varianta actuală *ar* este prezentă în BB, în exemplele precedente (Lv., *26*, 36, 43).

6.9.1. Condiţionalul alcătuit din optativul verbului *a fi*+verb la gerunziu se întîlneşte o singură dată în ms. 4 389: *„Şi vor fugi ca cînd ară fi fugînd de războiu"* (Lv., *26*, 36). Valoarea este de condiţional-optativ prezent: 'ar fugi', cum rezultă din comparaţia cu pasajul corespunzător din BB şi din ms. 45. Avem a face cu o construcţie de tipul celor discutate mai sus, **II. 6.4.0.** Această formă perifrastică are şi valoare de prezumtiv.

6.10.0. Imperativul. Pot fi menţionate formele: *ado !*, în BB şi în ms. 4 389 (Lv., *9*, 2), şi *adu !*, în ms. 45 *(ibid.)*.

6.11.0. Infinitivul precedat de *a*, în ms. 4 389: *„Să vă fie voao această lêge vêcinică a vă ruga pentru feciorii lui Israil"* (Lv., *16*, 34), faţă de construcţia cu conjunctivul: *„Ca să vă rugaţi*, din BB şi din ms. 45 *(ibid.)*.

6.12.0. Gerunziul, precedat sau urmat de o formă verbală a aceluiaşi radical, de tipul *zise zicînd* sau *văzînd văzui*, care alcătuiesc aşa-numitele construcţii intensive, calchiate în greacă din ebraică, sînt des-

BDD-B790-01 © 1993 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

tul de numeroase în cartea *Preoția*. Unele exemple pot fi văzute în studiile precedente: ST. L. FAC., p. 81, **II. 6.13.0.**; ST. L. EX., p. 24, **II. 6.13.0.** Pentru cartea de față, trimitem la capitolul dedicat calcurilor lingvistice, p. 25, **IV. 2.1.0.** urm.

7. ADVERBUL

7.1.0. Adverbul *atunce* este semnalat o singură dată în BB (Lv., *26*, 34); varianta *atuncea* cunoaște în același text un număr de 5 ocurențe.

7.2.0. Adverbul *atunciș* (<*atunci*+*și*) 'chiar atunci' este prezent în ms. 4389 (Lv., *26*, 43).

7.3.0. Adverbul *de-acii* 'apoi', 'după aceea' se întîlnește numai în ms. 4389 (Lv., *11*, 32; *14*, 19 [20]; *17*, 15; *25*, 30, 41; *26*, 18, 21).

7.4.0. Adverbul *fieștecînd* 'permanent', 'pururea' se întîlnește în ms. 4389: *„Răscumpărarea lor fieștecînd va fi"* (Lv., *25*, 31).

7.5.0. Varianta *înlăuntru* este caracteristică pentru BB și ms. 4389, pe cînd în ms. 45 este folosită varianta *înlontru* (Lv., *6*, 30; *11*, 33, 33; *14*, 48; *16*, 2, 3, 15, 27, 28; *18*, 9). Pentru detalii privind etimologia și repartiția teritorială, vezi ST. L. EX., p. 25—26, **II. 7.21.0.** Cf. și G. Ivănescu, *ILR*, p. 317.

7.6.0. Adverbul *întru* 'în mijlocul' (<lat. *intro* 'id') în: *„Voiu umbla întru voi"*, în BB (Lv., *26*, 12; la fel în ms. 45 și în ms. 4389).

7.7.0. Locuțiunea adverbială *în toată vremea* 'pururea', 'întotdeauna' apare în ms. 4389 (Lv., *25*, 32).

7.8.0. Adverbul *mainte* 'înainte (ca, de)' este folosit în ms. 45 (Lv., *4*, 21; *18*, 30 etc.). Cf. ST. L. FAC., p. 82, **II. 7.13.0.**; ST. L. EX., p. 26, **II.7.33.0.**

7.9.0. Adverbul *măcară* 'chiar de', chiar dacă', în BB: *„Măcară de va și cură după necurățiia ei"* (Lv., *15*, 25; în ms. 45: *„Măcar de"*); în ms. 4389: *„Măcară or-de-fișe-ce va fi supt dînsul"* (Lv., *15*, 19); vezi mai jos, **II.9.2.0.**

7.10.0. Adverbul *(în) ponciș* 'împotrivă', în ms. 4389: *„De nu mă veț asculta..., ce vă veț pune în ponciș mie"* (Lv., *26*, 14); *„De veț umbla în ponciș"* (Lv., *26*, 21). În BB și în ms. 45: în *curme(d)ziș* (Lv., *26*, 21).

7.11.0. Adverbul *pururea*, în BB și în ms. 4389 (Lv., *6*, 13; *11*, 42).

7.12.0 Adverbul *cu strîmbul* 'fals' în BB și în ms. 45 (Lv., 6, 5, 3; la fel în ms. 4389, dar numai în *6*, 5); *pre strîmbu* 'id.', în BB (Lv., *19*, 12; în ms. 45 *„Pre strîmbătate"*).

7.13.0. Adverbul *tocma*, fără *-i*, în ms. 4389: *„Se umplea un an tocma"* (Lv., *25*, 30).

8. PREPOZIȚIA

8.1.0. Prepoziția *a* (<lat. *ad*) apare în construcții cu valoare de genitiv sau dativ: *„Fată a om preot"*, în ms. 45 (Lv., *22*, 12; în BB: *„Fată de om preot"*; în ms. 4389: *„Fata preotului"*, *ibid.*); *„De va da a om striin"*, în ms. 45 (Lv., *22*, 12; în BB: *„La om strein"*); *„Fecior a fămêie israilteancă"*, în ms. 45 (Lv., *24*, 10; în BB: *„Fecior de fămêie..."*; în ms. 4389: *„Un fecior al unei muieri israiltêne"*). Alteori, prepoziția *a* are valoare de 'pentru': *„An a odihnă"*, în ms. 45 (Lv., *25*, 5; în BB: *„An de odihnă"*; în ms. 4389: *„An de răpaos"*). Înaintea formelor de infinitiv, prepoziția *a* este prezentă în nenumărate locuri (vezi *Indicele de cuvinte* de la sfîrșitul volumului).

8.2.0. Locuțiunea prepozițională *dennafară de*, în ms. 4389: *„Dennafară de tabără"* (Lv., *16*, 27; *24*, 14, 23); *„Dennafară de cetate"* (Lv., *14*, 40, 45); *„Dennafară de acoperemînt"* (Lv., *25*, 3); și varianta cu *-n-*: *„Denafară de tabără"* (Lv., *17*, 3, 4). Pentru scrierea și, eventual, și rostirea cu *-nn-*, vezi ST. L. EX., p. 28, **III.2.2.0.**

8.3.0. Varianta *desupra* (=*deasupra*) este prezentă în tot textul ms. 4389.

8.4.0. Prepoziția *dupre* cunoaște în BB, Lv., un număr de 5 ocurențe; varianta fără *-r-*, *dupe*, are o singură atestare (Lv., *2*, 7); iar forma actuală, *după*, are 69 de ocurențe.

8.5.0. Prepoziția *pe* cunoaște în BB, Lv., un număr de 9 ocurențe, în timp ce varianta cu *-r-*, *pre*, este atestată în 567 de locuri.

8.6.0. Prepoziția *pren* este întîlnită în BB, Lv., într-un număr de 6 ocurențe; varianta fără *-r-* apare o singură dată (*penpregiur*), în ms. 45 (Lv., *22*, 11); varianta actuală *prin* (<*pren*) nu este atestată.

8.7.0. Prepoziția *prespre* nu este atestată în BB, Lv.; varianta *preste* este cea mai des folosită, cunoscînd un număr de 82 de ocurențe; varianta actuală, caracterizată prin pierderea lui *-r-*, *peste*, este atestată în 9 locuri.

Se constată, așadar, în norma din BB o tendință de inovare, care constă din folosirea formelor fără *-r-* ale prepozițiilor *după*, *pe*, *pen* și *peste* (<*dupre*, *pre*, *pren*, *preste*). Norma literară actuală a acceptat trei din cele patru variante: *după*, *pe*, *peste*, în cazul *pren*, forma acceptată prezintă trecerea lui *e*+*n* la *i*: *prin*.

9. CONJUNCȚIA

9.1.0. Varianta *deaca* 'dacă' se întîlnește numai în textul ms. 4389 (Lv., *6*, 1, 4; *10*, 19; *13*, 58; *14*, 37 [36], 41; *17*, 34; *22*, 12; *14* [16]; *25*, 20, 30; *26*, 18, 27, 43). În cîteva cazuri, conjuncția *deaca* are nuanță temporală: *„Moartea celor 2 feciori ai lui Aáron deaca aduseră foc strein...și muriră"* (Lv., *16*,1; în BB: *„...cînd aducea ei foc striin")*; *„Vițelul, sau oaia, sau capra, deaca se va naște, să fie 7 zile supt mumă-sa"* (Lv., *22*, 27; în BB: *„...după ce se va naște")*; *„Iar deaca veț secera secerișul pămîntului"* (Lv., *23*, 22; în BB: *„Și cînd seceraț"*). Cf. ST. L. EX., p. 27 **II.9.3.0.**

9.2.0. Conjuncția *măcară...măcară* 'sau... sau' 'ori...ori'; 'fie...fie', în ms. 4389: *„Măcară să va fi moștean, măcară vinetic, deaca va blestema numele Domnului, să moară"* (Lv., *24*, 16).

9.3.0. Conjuncția cauzală *pentru căce* 'pentru că', în ms. 45: *„Va curăți preutul casa, pentru căce s-au vindecat pipăirea"* (Lv., *14*, 48; în BB: *căce*; în ms. 4389: *că*).

9.4.0. Conjuncția disjunctivă *or(i)... or(i)* 'sau...sau'; 'fie...fie', în ms. 4389: *„Și orce va cădea dentr-însele pre ceva și vor muri necurat va fi, or de va fi vas de lemn, ori haină, or burduf, or sac, or fie ce vas în care se face lucru"* (Lv., *11*, 32—34). În BB și în ms. 45: *„Au de haină, au de piêle, au de sac")*; în ms. 4389: *„Or viței de va fi, ori oaie"* (Lv., *27*, 26).

9.5.0. Conjuncția *să* 'dacă' apare în textul ms. 45 alături de conjuncțiile *de* și *dacă*. Fenomenul este un arhaism. Astfel, *să* 'dacă' se întîlnește în Lv., *2*, 14; *5*, 11; *22*, 29; *25*, 28, 52; 26, 3. În toate aceste ocurențe, textele din BB și din ms. 4389 au conjuncția *de* 'dacă'. Totuși, conjuncția *să* este prezentă și în ms. 4389: *„Măcară să va fi moștean"* (Lv., *24*, 16). Cf.

BDD-B790-01 © 1993 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

ST. L. FAC., p. 83, **II.9.10.0.**; ST. L. EX., p. 27, **II.9.8.0.**

9.6.0. Conjuncţia *şi* apare înaintea formelor verbale de conjunctiv prezent, persoana a III-a singular şi plural, în vorbirea directă: *„Şi nu între"* 'să nu intre' (Lv., *16*, 2, în BB şi în ms. 45). Acest mod de întrebuinţare a conjuncţiei este calchiat după limba greacă. El a fost ilustrat cu mai multe exemple din cărţile *Facerea* şi *Ieşirea*. Cf. ST. L. FAC., p. 79, **II.6.9.1.**; ST. L. EX., p. 24, **II.6.9.1.**; vezi şi mai sus, p. 13, **II.6.8.3.**

9.7.1. Conjuncţia *şi* este prezentă şi înaintea unor verbe de la începutul propoziţiei principale, cînd aceasta este precedată de o condiţională. Procedeul este preluat în mod servil din limba greacă. În românește, acest *şi* este de prisos, cum se poate vedea din exemplele următoare. În BB: *„Iară de va rămînea puţintel den ani la anul iertării, şi va socoti lui după anii lui"* (Lv., *25*, 51; la fel în ms. 45, Lv., *25*, 52), după gr..... καὶ συλλογιεῖται αὐτῷ κατὰ τὰ ἔτη αὐτοῦ [vb. συλλογίζομαι 'compter', 'calculer', viit., pers. a III-a sg. συλλογιεῖται 'va socoti', precedat de conj. καί]; *„Iar de nu să va răscumpăra după aceasta, şi va ieşi întru anul slobodzeniei el şi copiii lui"*, în ms. 45 (Lv., *25*, 54; în BB, la fel), după gr. καὶ ἐξελεύσεται [vb. ἔρχομαι,, viit. activ (mediu) ἐλεύσομαι, cu prefixul ἐξ-; ἐξελεύσεται 'va ieşi']; în BB: *„De veţi umbla întru poruncile mêle..., şi voiu da ploaie voao în vrêmea ei"* [Lv., *26*, 3—4; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„...da-voiu voaă ploaie...* (fără *şi*)], după gr. καὶ δώσω τὸν ὑτὸν ὑμῖν [vb. δίδωμι 'donner'; (ὁ) ὑετός, -οῦ 'pluie'].

Construcţia *şi* + viitorul, precedată de o propoziţie condiţională, caracterizează sintaxa ms. 45, de unde a trecut şi în BB. Modelul este preluat din greceşte. Construcţia nu se întîlneşte în ms. 4 389, care, şi din acest punct de vedere, are o normă literară superioară, din perspectivă actuală, celorlalte două texte studiate.

9.8.0. Conjuncţia disjunctivă *ver(i)... veri* 'sau...sau'; 'ori...ori' 'fie...fie', în BB: *„Veri nemêrnic, veri de loc"* (Lv., *24*, 16; în ms. 45: *„Ver... veri"*; în ms. 4 389: *„Măcară...măcară"*).

III. FORMAREA CUVINTELOR

1. SUFIXE

1.1.0. Sufixul *-at* apare în derivatul adjectival *gropilat* < *gropilă* 'groapă (mică)', 'adîncitură' < groapă + suf. *-ilă* (vezi G. Pascu. *Suf. rom.*, p. 328), în BB: *„Vedêrea struncenăturii nu iaste gropilată den piêle"* (Lv., *13*, 32; la fel în *13*, 30, 31, 34). Cuvîntul a fost preluat din ms. 45, unde el apare în aceleaşi locuri. În ms. 4 389: *„Gropiloasă"* (Lv., *13*, 30 [29]).

1.2.0. Sufixul *-atec* se întîlneşte în *roşiiatec*, din ms. 4 389: *„Să nu mai cêrce preotul pentru părul cel roşiiatec"* (Lv., *13*, 36). Forma *roşiiatecă*, în ms. 45 şi în BB (Lv., *13*, 43).

1.3.0. Sufixul *-aş* se găseşte în *porumbaş*, în BB: *„Şi va aduce den turturêle sau den porumbaşi darul lui"* (Lv., *1*, 15; în ms. 45: *„Porămbaş"*; în ms. 4 389: *„Porumbi"*).

1.4.0. Sufixul *-ătate* apare în *păgînătate* 'nelegiuire', 'ticăloşie', în BB: *„Păgînătate iaste"* (Lv., *18*, 17; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„Lucru de ocară iaste"*).

1.5.0. Sufixul *-ăşie*, variantă a lui *-oşie*, se întîlneşte în *chelbăşiia* [cf. *chelboşie*, la G. Pascu. *Suf. rom.*, p. 180 (după *armăşie, gingăşie, plutăşie*); dacă însă radicalul este *chelbaş* (< tc. *kelbaş*, vezi mai jos, p. 23, **IV. 1.7.2.**), atunci avem a face numai cu suf. *-ie*], în ms. 45: *„Iată vedêrea pipăirii... întru pleaşe au întru chelbăşiia lui ca un chip de stricăciune"* (Lv., *13*, 43; în BB: *„Tîrcăvirea lui"*; în ms. 4 389: *„Chielbăşiia"*, Lv., *13*, 42, 42, 43). Cf. p. 24, **IV. 1. 7. 3.**, *chelbăşie*.

1.6.0. Sufixul *-că*, în *păsăruică* (< *păsăruie* < *pasăre* + *-uiu, -uie*), în ms. 45: *„Şi va junghea o păsăruică într-un vas de lut"* (Lv., *14*, 50); tot în ms. 45: *păsăruicii* (Lv., *14*, 52).

1.7.0. Sufixul *-ciune* este prezent în derivate ca: *albiciune* (< *a albi*), în BB: *„Părul s-au premenit în albiciune"* (Lv., *13*, 4; în ms. 45, la fel); *pîngăriciune* (< *a pîngări* 'maculo', 'polluo'), 'pîngărire', 'chose impropre', în BB şi în ms. 45 (Lv., 7, 8; 13, 44; în ms. 4 389: *„Spurcăciune"*).

1.8.0. Sufixul *-(e)ală* apare în *rumăgală* (< *a rumega*), în ms. 45: *„Cămila...nu aduce rumăgală"* (Lv., *11*, 4; şi: *11*, 3, 5, 6, 7).

1.9.0. Sufixul *-ic*, în *moşteanic* 'autohton, pămîntean, membru al poporului israilitean, în opoziţie cu veneticul *(prişleţul, nemernicul)* şi străinul', alcătuit din *moştean* (< vsl. *moštinŭ*; bg. *moštен* 'puternic'; 'stăpîn') + suf. *-ic*, în ms. 4 389: *„Şi nice un lucru să nu faceţ, nice moşteanic, nici vineticul carele lăcuieşte la voi"* (Lv., *16*, 29).

1.10.0. Sufixul *-ilă*, în derivatul *gropilă* (< *groapă*), în BB: *„Gropile înverzînd au roşînd"* (Lv., *14*, 37; în ms. 45: *„Gropili înverdzindu au ruşindu"*; în ms. 4 389: *„Gropile înverzind sau ruşind"*).

1.11.0 Sufixul *-ime*, în *bătrînime* 'totalitatea celor bătrîni', în BB (Lv., *9*, 1; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„Bătrînii"*).

1.12.0. Sufixul *-inţă* apare în derivate ca: (pl.) *osteninţe* 'osteneli' (< *a osteni, ostenesc* + *-inţă*, ca *dorinţă*, de la *doresc*; *năzuinţă*, de la *năzuiesc*; vezi G. Pascu, *Suf. rom.*, p. 44), în ms. 4 389 (Lv., *25*, 46); *sălăşluinţă* (< *a sălăşlui, sălăşluiesc*), în ms. 4 389 (Lv. *3*, 17).

1.13.0. Sufixul *-oare*, în *cursoare(a)* 'scurgere' (format ca *mulsoare*, de la *a mulge*, avînd ca model pe *sudoare, dulcoare* etc., vezi G. Pascu, *Suf. rom.*, p. 50), în BB şi în ms. 45 (Lv., *15*, 2, 3, 3); *cursorii*, în BB şi în ms. 45 (Lv., *15*, 3, 25, 26). În ms. 4 389: *cúrăre* (Lv., *15*, 2, 3). După *CDDE*, nr. 459, cuvîntul românesc ar fi continuatorul direct al lat. *cursoria, -am* < *cursorius, -a, -um* 'de course'.

1.14.0. Sufixul *-os, -oasă* apare în derivatul *gropiloasă*, în ms. 4 389: *„Şi va fi vedêrea mai gropiloasă decît piêlea"* (Lv., *13*, 30 [29]). În BB şi în ms. 45: *„Gropilat"*. Deoarece ms. 4 389 a fost redactat între cca 1665—1680, prima atestare a cuvîntului *gropilos*, anume 1688 BIBLIA (vezi H. Tiktin ², *DRG*, s.v.), trebuie modificată cu cîţiva ani.

1.15.0. Sufixul *-el* apare în *puţintel*, din BB (Lv., *25*, 51). Sunetul *-t-* a provenit din încrucişarea dintre *puţinel* + *mititel* (cu variantele *micutel*; *mitutel*; *micuţel*) (vezi A. Scriban, *Dicţ.*, s.v.).

1.16.0. Sufixul *-ură* se întîlneşte în: *cursură* 'scurgere', în BB (Lv., *15*, 2; după G. Pascu, *Suf. rom.*, p. 63, şi după *CDDE*, nr. 460, cuvîntul românesc ar fi continuatorul direct al lat. *cursura, -am* 'course'); *rumegătură* (< *rumegat* + *-ură*; vezi G. Pascu. *Suf. rom.*, p. 58), în BB (Lv., *11*, 3, 26); *rumăgătură*, în BB (Lv., *11*, 4, 4, 6, 7); şi în ms. 4 389, *rumegătură* (Lv., *11*, 3, 5, :); *secerătură* 'seceriş', 'acţiunea de a secera', în ms. 4 389 (Lv., *19*, 9); *strînsură* 'adunare', în ms. 4 389 (Lv., *8*, 3; *16*, 17; *24*, 14, [16], 23).

BDD-B790-01 © 1993 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

2. PREFIXE

2.1.0. Prefixul *în-* *(îm-)* nu apare în: *(va) mulți*, în BB (Lv., *25*, 16); *(au) negrit*, în ms. 4 389 (Lv., *13*, 6); *negrită*, în BB (Lv., *13*, 21); *(va) plini*, în BB (Lv., *8*, 33); *semnare*, în ms. 4 389 (Lv., *25*, 15 [14]: în BB și în ms. 45: *„Însemnare"*); *(au) tinsu*, în BB (Lv., *14*, 44; în ms. 45 *„Întinsu"*); *(s-au) timplat*, în ms. 45 (Lv., *10*, 19; în BB și în ms. 4 389: *„Întîmplat"*).

2.2.0. Prefixul *ne-* se întîlnește în: *(veți) neasculta*, în BB și în ms. 45 (Lv., *26*, 15); *necúrărea*, în ms. 4 389 (Lv. *15*, 28); *necurățiia*, în ms. 4 389 (Lv., *15*, 26); *nejirtvită*, în BB (Lv., *19*, 7; în ms. 45: *„Nejirtvuit"*); *nerăvărsîndu-se*, în ms. 4 389 (Lv., *13*, 32).

IV. VOCABULARUL

1. CUVINTE PROPRII LIMBII ROMÂNE VECHI. CUVINTE PUȚIN CUNOSCUTE SAU PĂSTRATE ÎN ANUMITE ARII DIALECTALE. PRIME ATESTĂRI

1.1.0. Elemente latine din fondul moștenit.

Sînt grupate în acest subcapitol o serie de cuvinte de origine latină devenite arhaisme sau regionalisme. De asemenea, sînt consemnate unele cuvinte care cunosc în cele trei texte studiate prima lor atestare în româna scrisă.

1.1.1. afund 'adînc' este prezent în toate cele trei texte studiate, dar, foarte probabil, a fost preluat în BB din ms. 45. În acest din urmă text, apare varianta cu *-u*: *afundu* (Lv., *13*, 3, 4, 21, 25; *14*, 37): (fem.) *afundă* (Lv., *13*, 20). În BB, Lv., cuvîntul cunoaște tot 6 ocurențe, aceleași ca în ms. 45. Dar în ms. 4 389, el nu apare în locurile menționate din ms. 45, ci este folosit, cu forma *afund*, în Lv., *13*, 26, 31. În cele trei cărți studiate, se întîlnește verbul *a afunda* (<lat. *affundare*) în BB: *(să) afundară* (Ex., *15*, 5, 10); *au afundat* (Ex., *15*, 10); în ms. 45: *(să) afundară (ibid.)*; *afundă* (Ex., *15*, 4); în ms. 4 389: *„Afundară în adînc"* (Ex., *15*, 5).

Prezența adj. *afund* în BB, în loc de *adînc* (<lat. *aduncus* sau *adancus*), se explică prin influența textului milescian (ms. 45). În acesta din urmă, adj. *afund* trebuie considerat ca unul din acele ardelenisme care îi conferă acestui text o notă caracteristică. El se alătură unor cuvinte sau variante fonetice ca *janc*, vb. *a jăncui*; *fănină*; vb. *a ștuipi* 'a scuipa'; *vinars* (vezi ST. L. FAC., p. 67—68 **I.3.23.0.**; p. 90—92, **IV. 1.5.2.**; ST. L. EX., p. 15, **I. 3.14.4.**; vezi mai sus, p. 7—8, **I. 3.12.0.**), care trimit spre graiurile populare de dincolo de Carpați, Adj. *afund* caracterizează graiurile românești din Transilvania propriu-zisă, din Banat, Crișana și Maramureș, pe cînd *adînc* este atestat într-o arie unitară situată la răsărit și la sud de Carpați (Bucovina, Moldova, Dobrogea, Muntenia și Oltenia; probabil în Basarabia există același termen); vezi *ALR SN*, III, h. 837, *(apă) adîncă*, care nu conține răspunsurile din Basarabia și din Bucovina de nord. În punctele 2 și 833, aflate la zona de interferență a celor două arii, au fost înregistrate ambele cuvinte: *adînc* și *afund*.

1.1.2. brîncă 'labă (la animale)' (<lat. *branca*), 'Pfote', în ms. 4 389: *„Tot cela ce va umbla pre brînci"* (Lv., *11*, 27; pe margine, de aceeași mînă: *„Pre mâini"*). Sensul 'mînă' al cuvîntului *brîncă* reprezintă un arhaism, care se păstrează astăzi în graiul crișean.

1.1.3. caie 'un fel de șoim rapace *(Milan royal)*' (<lat. *gaia, -am)*, în BB: *„Și șorlița și caia și cîte-s asêmenea ei"* (Lv., *11*, 14; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389). În locul primei atestări date în H. Tiktin ², *DRG*, s. v., anume 1688 BIBLIA, trebuie pus cca 1665—1680, cînd a fost realizată traducerea ms. 4 389.

1.1.4. coș 'acnee, bubuliță cu puroi, pe piele' (<lat. *cossus*; pl. *cossi*>*coși*, de la care s-a refăcut un sg. *coș*), în BB: *„Coș iaste"* (Lv., *13*, 39; în ms. 45: *„Coși sîntu"*; în ms. 4 389: *„Coș iaste"*). Prezența cuvîntului în ultimul text schimbă data primei atestări: cca 1665—1680, față de 1688, din H. Tiktin², *DRG*, s. v.

1.1.5. cúrăre 'scursură', 'secreție (patologică) a corpului' (inf. vb. *a cure*), în ms. 4 389: *cúrăre* (Lv., *15*, 2, 3); *cúrărea* (Lv., *15*, 2, 3, 15, 19, 20, 25, 25, 30, 33); *cúrării* (Lv., *15*, 3, 3, 26); *necúrărea* (Lv., 15, 28); termen caracteristic pentru ms. 4 389.

1.1.6. a cure 1. 'a (se) scurge', 'couler (en parlant des sécrétions de l'organisme)' (<lat. *curro, -ĕre, *cursi, cursum*) este atestat în toate cele trei texte studiate: *cură*, în BB, Lv., în 12 ocurențe, în ms. 45 în 2 ocurențe (Lv. *15*, 25, 25), în ms. 4 389, 1 ocurență (Lv., *15*, 25); *(va) cură*, în BB și în ms. 45, cîte o ocurență (Lv., *15*, 25), în ms. 4 389, 5 ocurențe (Lv., *15*, 9, 25, 25, 32, 33); *curînd*, în BB și în ms. 45 (Lv., *15*, 3, 10). **2.** 'a curge (despre lichide)', în BB: *„Pămînt care iaste curînd lapte și mière"* (Lv., *20*, 24); în ms. 45: *„Pămîntul carele iaste de cură...."* *(ibid.)*; în ms. 4 389 *„Pămîntul den care cură..."*. Formele noi, cu *-g, -ĝ-* (*-ge-, -gi*), ale verbului *a curge* [forme create pe cale analogică, după *merg, șterg*, cu perfectul și participiul *(am) mers, (am) șters)*] nu apar în cele trei texte studiate. Inovația este pe cale de realizare, pentru că în BB apare forma de infinitiv lung substantivat: *curgere* (vezi cuvîntul următor).

1.1.7. curgere 'scursoare', 'secreție (patologică) a corpului' (inf. vb. *a curge*), în BB: *„Și s-au înfrînt în curgerea lui"* (Lv., *15*, 33; în ms. 45: *„Cursul"*; în ms. 4 389: *„Curărea"*).

1.1.8. cursoare 'secreție (patologică) a corpului', 'gonoree', în BB și în ms. 45 (vezi mai sus, p. 15, **III. 1.13.0.**)

1.1.9. cursură 'secreție (patologică) a corpului', în BB (Lv., 15, 2) (vezi mai sus, p. 15, **III. 1.16.0.**).

1.1.10. ficat (vezi ST. L. FAC., p. 94, **IV. 2.2.26.**; ST. L. EX., p. 29, **IV. 1.1.7.**). Termenul este caracteristic pentru BB, text în care nu apare sinonimul mold. *mai*. Acesta este folosit în ms. 45, Lv., într-un număr de 4 ocurențe (Lv., *3*, 10, 15; *8*, 16; *9*, 10). Dar copistul muntean al acestui text l-a înlocuit pe *mai* prin *ficat* în alte 5 ocurențe (Lv., *3*, 4; *4*, 9; *7*, 4; *8*, 24; *9*, 19).

1.1.11. funicel 'furuncul', 'ulcération, 'clou' [<lat. *furuncellus, -um* (=lat. clas. *furunculus*), vezi *CDDE*, nr. 692], în BB: *„Om la care va fi într-însul rîie sălbatică, sau funecei"* (Lv., *21*, 20; în ms. 45 și în ms. 4 389: *„Funicei"*).

1.1.12. ie 'vîntre, partea de jos a pîntecelui', 'basventre', 'abdomen', 'flanc', 'aîne', 'hanche' (<lat. *ilia*, neutru pl., devenit feminin sg.), în ms. 4 389: *„Și grăsimea de pre dinșii* [rinichi] *și ce iaste la ii"* (Lv., *3*, 4, 10; pe margine, de aceeași mînă, este adăugat sinonimul *dășărturi*); *„Și luă Moisei seul și șalele cu iile"* (Lv., *8*, 25); *„Șalele cu iile"* (Lv., *9*, 19).

1.1.13. a îngemăna 'a avea copita despicată (despre unele rumegătoare)' (<lat. *ingĕmĭnare* 'redoubler', répéter'; vezi *CDDE*, nr. 725) este atestat pentru prima dată în ms. 45 (cca 1665—1685): *„Pentru că nu aduce rumăgală și copită nu îngeamănă"* (Lv., *11*, 4; în BB: *„Copita nu-i iaste despicată"*. În H. Tiktin², *DRG*, s.v., prima atestare este din BB (1688), *Deuteronomul*.

BDD-B790-01 © 1993 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

1.1.1.4. a (se) îngreca 'a deveni gravidă' (<lat. **ingrĕvĭco, -āre*), în BB : *„Fămĕia care se va îngreca şi va naşte făt"* (Lv., *12*, 2 ; în ms. 45 : *„...va naşte feţi"* ; în ms. 4389: *„Muiĕrea carea va îngreca"*) Cf. ST. L. FAC., p. 85, **IV. 1. 1.11.** ; ST. L. EX., p. 29, **IV. 1.1.12.**

1.1.15. a înplăta 'a sădi, a planta' (<lat. *implantare* ; vezi *CDDE*, nr. 1 411) este atestat numai în ms. 45 : *„Şi veţi înplăta tot lemnul de mâncat"* (Lv., *19*, 23 ; în BB şi în ms. 4 389 : *„Veţi sădi"*). Grafia *înpl-* se întîlneşte în multe alte exemple din acest text (*înpărat* etc.). Demnă de remarcat este absenţa nazalei *-n-* din grupul *-nt-* : *-plt-*. S-ar putea să fie o scăpare de copist.

1.1.16. măruntaie 'entraille' (<lat. *mĭnūtalia*), în ms. 4 389, în forma *măruntăi* : *„Toată grăsimea carea iaste în măruntăi"* (Lv., *3*, 3) ; *„La măruntăi"* (Lv., *3* 10 ; *4*, 8).

1.1.17. mêser 'sărac' (<lat. *mĭsĕr, -rum*), în ms. 45 ; *„De va fi mêser fratele tău"* (Lv., *25*, 25 ; la fel în *25*, 35). Cf. ST. L. EX. p. 30, **IV. 1.1.18.**

1.1.18. mica (<lat. *agnĕlla*), vezi cuvîntul următor.

1.1.19. micoară (<lat. **agnĕlliola*, influenţat de *miel*; vezi *CDDE*, nr. 1 101), în BB : *„Şi va aduce... parte fămeiască de la oi, micoară, sau văluie den capre"* (Lv., *5*, 6 ; în ms. 45 : *„Cîrlăniţă"*; în ms. 4 389 : *„Miea"*). Judecînd după datele din H. Tiktin², *DRG*, s. v., şi din *DLR*, se pare că forma *micoară* este atestată pentru prima dată în acest text (1668).

1.1.20. mişel, adj. şi subst. [<lat. *mĭsĕllus*<*mĭsĕr* 'rău', 'păcătos', 'slab' ; (lat. med.) 'lepros'], **1.** 'sărac', în ms. 4 389 : *„Să le lăsaţ* [spicele] *săraculuĭ, şi mişălului, şi streinului"* (Lv., *23*, 22). **2.** 'lepros', în ms. 4 389 : *„Om mişăl iaste, cu pîngăriciune să pîngărească preotul pre capul lui, mişălie iaste"* (Lv., *13*, 44 ; în ms 45 : *„Om stricat"* ; în BB : *„Om stricat"*) ; *mişălul* 'leprosul', în ms. 4 389 : *„Mişălul pre carele iaste mişăliia"* (Lv., *13*, 45 [44] ; *mişălului*, în ms. 4 389 : *„Aceasta iaste lêgea mişălului"* (Lv., *14*, 2).

1.1.21. a (se) mişeli 'a deveni lepros' (<*mişel*), în ms. 4 389 : *„Şi ranele şi sêmnele celor ce se vor mişăli"* (Lv., *14*, 56). Sens neînregistrat în H. Tiktin², *DRG*, s. v. şi nici în *DLR*.

1.1.22. mişelie 'lepră' (<*mişel* 'lepros'), în ms. 4 389 : *„Începătură de mişălie"* (Lv., *13*, 2 ; pe margine, de aceeaşi mînă : *„Pentru mişălie"*) ; *bubă de mişălie* (Lv., *13*, 2, 20 [19], 22, 30 [29], 44] ; *mişălie adevărată* (Lv., *13*, 51, [54]) ; *mişălie* (Lv., *13*, 8 [9] ; *14*, 7, [35]) ; *buba mişăliei* (Lv., *13*, 3, 4, 8, [9], 27, 29 ; *14*. 34, 36) ; *lêgea mişăliei* (Lv., *14*, 57) ; *semnul mişăliei* (Lv., *14*, 48) ; *mişăliia* (Lv., *13*, 6, 13, 23, 45 [44]).

1.1.23. a mînca 'a rămîne' (<lat. *maneo, -ēre*), în ms. 4 389 : *„Să nu mîie simbria argatului tău la tine pănă a doaoa zi"* (Lv., *19*, 13).

1.1.24. mortăcină (şi *mortăcine*) 'mortăciune', 'hoit', 'stîrv', 'cadavru' [<lat. (adj.) *mortĭcīnus, -a, -um*, folosit iniţial şi în românește ca adjectiv : *carne mortăcină* ; vezi *CDDE*, nr. 1 177], numai în ms. 4 389 : *mortăcina* (Lv., *11*, 40) ; *mortăcină* (Lv., *5*, 2 ; 7, 24 ; *11*, 34 [35] ; *17*, 15) ; *mortăcini* (Lv., *5*, 2, 2 ; *22*, 8) ; *mortăcinile* (Lv., *11*, 8, 11, 24 [25], 25 [26], 26, 29, 32, 35, 36, 38). Sub influenţa lui *mortăciune*, a apărut forma de decl. a III-a *mortăcine* : *„Mortăcinea lor"* (Lv., *11*, 37). În ms. 4 389 nu lipseşte însă varianta în *-iune*, *mortăciune*. Aceasta din urmă este prezentă în BB, în 21 de ocurenţe, precum şi în ms. 45, în cam tot atîtea.

1.1.25. noaten 'miel de un an' (<lat. *annōtīnus*), în ms 4 389 : *„Noaten den oi cîte de un an"* (Lv., *14*, 10 [9]).

1.1.26. pecinginos (<lat. **pĕtīginōsus, -a, -um* = *impetīginōsus*, influenţat de *pecingine* ; vezi *CDDE*, nr. 1 365), în ms. 45 (Lv., *21*,19), care, datînd din cca 1665—1685, conţine prima atestare a acestui cuvînt. Din ms. 45, termenul a fost preluat în BB (*ibid.*) şi în ms. 4 389.

1.1.27. rănichi (<lat. *renīcŭlus*), termen caracteristic graiurilor populare sudice, apare în BB şi în ms. 4 389, în timp ce în ms. 45 echivalentul este *rărunchi*. În cartea *Leviticul*, BB, *rănichi* cunoaste un număr de 14 ocurenţe. Acest termen este însă prezent şi în ms. 45 (Lv., *8*, 24 ; *9*, 19), fiind introdus de copistul muntean Dimitrie din Cîmpulung. Cf. ST. L. EX., p. 30, **IV. 1.1.24.**

1.1.28. rărunchi (<lat. *renŭcŭlus*), în ms. 45 : *rărunchi* (Lv., *3*, 4) ; *rărunchii* (Lv., *3*, 4, 10, 15 ; *6*, 34 ; *8*, 16 ; *9*, 10) ; *rărunchelé* (Lv., *3*, 10, 15), Vezi cuvîntul precedent ; cf. ST. L. EX., p. 30 **IV. 1.1.25.**

1.1.29. rîncaci 'cu un singur testicul', 'castrat pe jumătate' [foarte probabil<lat. *ramĭcosus* 'care are hernie' >*rîncos* (cf. olt. *rînc*) ; cu substituire de sufix ; vezi *CADE*, s. v.], în ms. 4 389 : *„Omul... care... va fi rîncaci"* (Lv., *21*, 20 ; în BB şi în ms. 45 : *„Cu un coiu"*, traducîndu-l pe gr. (ὁ) μόνορχις, -εως 'qui n'a qu'un seul testicule'. Cuvîntul *rîncaci* cunoaşte în ms. 4 389 (cca 1665—1680) prima sa atestare scrisă. Ea este mai veche decît cea dată în H. Tiktin², *DRG*, s. v. : 1722.

1.1.30. a scure (<lat. *excurro, -ĕre*), în BB : *„Rămăşiţa sîngelui va scură pre fundul jîrtăvniculuĭ"* (Lv., *5*, 9 ; în ms. 4 389 : *„Să-l scură"* (Lv., *5*, 9) ; în ms. 45 : *„Va cură"* (*ibid.*).

1.1.31. soartă 'sorţ' (<lat. *sŏrs, sŏrtis*), vezi mai sus, p. 8, **II. 1.2.3.**

1.1.32. sort, vezi mai sus, p. 8. **II. 1.2.3.**,

1.2.0. Elemente latine savante

1.2.1. altar 'jertfelnic (în templul evreiesc)', în ms. 4 389 (<lat. *altarium*). Cf. ST. L. FAC., p. 58—59, **I. 3.6.2.** ; ST. L. EX., p. 30, **IV, 1.2.1.**

1.2.2. agru 'ogor', 'ţarină', 'pămînt cultivat' (lat. *ager, agrum*), numai în ms. 4 389 : *agrul* (Lv., *27*, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 24) ; *agrurile* (Lv., *27*, 22). Cf. ST. L. FAC., p. 85, **IV. 1.1.1.** ; ST. L. EX., p. 30, **IV. 1.2.2.**

1.2.3. efod 'haină preoţească de ceremonie, fără mîneci, purtată peste umeri' [<lat. *ephod*<ebr. *aphad* ; echivalentul grecesc este (ἡ) ἐπωμίς, -ίδος 'vêtement porté sur les épaules', la rîndul său un „Semitismus" (H. Frisk, *GEW*, II, p. 1 148)], în ms. 4 389 : *„Şi-l încinse cu brîul efudului"* (Lv., *8*, 8). Cf. ST. L. EX., p. 31, **IV. 1.2.6. bis.**

1.2.4. latin (<*latinus*), în sintagma *la latini* 'în textul latinesc al *Bibliei*', în ms. 4 389 : *„La latini cap 6"* (Lv., *7*, 1 ; aceste cuvinte sînt adăugate pe margine, de aceeaşi mînă) ; *„La latini: 30"* (Lv., *27*, 16; cuvinte adăugate pe margine, de aceeaşi mînă).

1.2.5. soţietate 'întovărăşire', 'asociere', 'legătură' (<lat. *societas, -ātis* 'id.'), în ms. 45 : *„Sufletul carele va greşi şi neascultîndu nu va asculta porăncile Domnului şi va minţi către aproapele-ş, au întru zălojire, au pentru soţietate, au pentru jeac"* (Lv., *6*, 2 ; pe margine, de aceeaşi mînă : *„Suflet minciunos"*) ; în ms. 4 389 : *„Sufletul deaca va greşi şi negrijind nu va băga seamă de porăncile Domnului şi va minţi către vecin pentru zălojire, sau pentru soţietate, sau pentru jah"* (*ibid.*) ; în BB : *„Pentru soţiire"* (*ibid.*). Atestarea cuvîntului *soţietate* din ms. 45 şi din ms. 4 389 este mai veche cu mai bine de o sută de ani (cca 1665—1680) decît cea din H. Tiktin², *DRG*. s. v. (1783). Folosirea lui i se atribuie lui Nicolae Milescu ; cuvîntul apare şi într-o altă scriere a acestuia, anume în *Mîntuirea păcătoşilor* [vezi N. A. Ursu, *O traducere necunoscută a lui Nicolae Milescu*, în „Cronica", XXI, 1986, nr. 44, p. 5 ; cf. şi N. A. Ursu, NOI INFORM. (V), p. 470)]. Sub aspect fonetic, prezenţa africatei *-ţ-*, în *soţietate*, este explicabilă prin rostirea grupul lat. *-cie-* ca *-ţie-* în ţările vecine, cum sînt Ungaria şi Polonia, precum şi în ţările germane. Mai greu de admis este o

BDD-B790-01 © 1993 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

influență din partea cuvîntului românesc, moștenit din latină, *soț* (<lat. *socius*) +*-ie*, *soție*), 'societate', 'comunitate', 'soț', 'companion', 'camarad', sau a cuvîntului *soțiire* 'id.' (<*soț* +suf. verbal *-i* : *a soții*, *-ire*), care circula, de asemenea, în epocă. Un derivat de la *soție* cu sufixul *-ătate*, pe teren românesc, nu este, de asemenea, posibil. Cf. *Comentarii*, *6*, 2.

1.2.6. struț [<lat. med. *struthio* (vgr. στρουθίων)> it. *struzzo*)], în toate cele trei texte : *struțul* (Lv., *11*, 15).

Adăugăm la acest capitol cuvîntul *pălărie*, de origine italiană (<it. *cappèllo*, *cappelleria*), atestat în ms. 4 389 : „*Și le puse pălării în cap*“ (Lv., *8*, 13). Cf. ST. L. EX., p. 31, **IV. 1.3.3.** Cuvîntul *pălărie* este atestat pentru prima dată în ms. 4 389 și în ms. 45.

1.3.0. Elemente slave

Alături de cuvintele slave mai rare, sînt luate în considerație și unele elemente de origine slavă (veche slavă, slavonă, ucraineană etc.), care, deși nu pun probleme etimologice sau semantice deosebite, cunosc în textele studiate prima lor atestare în româna literară.

1.3.1. bâbiță 'pelican', 'babcă' (<vsl. *babica*, diminutiv din *baba* 'pelican'), în BB : “*Și struțul, și bogza, și bâbița, și cîle-s asêmene ei*“ (Lv., *11*, 15 ; în ms. 45 : „*Batca*“ ; în ms. 4 389 : „*Ciuhul*“). Echivalentul grecesc este (ὁ) λάρος 'Name eines gefräßigen Seevogels, viell. „Möwe“' (H. Frisk, *GEW*, I. p. 86). Termenul *bâbiță* este atestat pentru prima dată în BB, 1688.

1.3.2. basnă 'poveste', 'scornitură', 'lucru neadevărat' (<vsl. *basni* 'fabulă'), în ms. 4 389 : „*Să nu urmați celor de grăiesc den pîntece basne*“ (Lv., *19*, 31) ; „*Sufletul care va urma basnelor celor den pîntece*“ (Lv., *20*, 6).

1.3.3. batcă 'pelican' (<ucr., rus. *batka* ; bg. *babka*< *baba* 'pelican'), în ms. 45: „*Și struțul, și boaghea, și batca*“ (Lv., *11*, 15 ; în ms. 4 389 : „*Ciuhul*“). Ca și termenul *bâbiță*, care-i din aceeași familie (vezi mai sus, sub **1.3.1.**), *batcă* avea în greacă drept echivalent pe (ὁ) λάρος, care denumea, probabil, un fel de pescăruș. În versiunea latinească : *larus* 'pescăruș'. Cuvîntul *batcă* 'pelican', 'o pasăre de mare, lacomă' cunoaște în ms. 45 (cca 1665 — 1685) prima sa atestare în limba română literară. Data este cu mult mai veche decît cea dată în H. Tiktin², *DRG*, s. v. : 1825.

1.3.4. a băsnui 'a povesti neadevăruri' (<*basnă*+ suf. *-ui* ; cf. și *a băsni* < vsl. *basniti*), în BB : „*Nu urmați celor ce băsnuiescu den pîntece*“ (Lv., *19*, 31 ; în ms. 45 : „*Grăiescu*“; în ms. 4 389: „*Grăiesc*“); „*La ceia ce băsnuiescu den pîntece*“ (Lv., 20, 6). Sintagma *cel ce băsnuiește (grăiește) din pîntece* este folosită pentru a traduce gr. (ὁ) ἐγγαστριμύθος, -ου 'ventriloque' ; 'devin' ; în lat. : *magus* 'vrăjitor' ; vezi mai jos, p. 31, **IV. 2.1.03.**

1.3.5. boiarin (și : *boiar*) (<vsl. *boljarinŭ*) **1.** 'căpetenie', 'prinț', 'șef', în ms. 45 : „*Iar să va greși boiărinul*“ (Lv., *4*, 22 ; în BB : „*Boiariul*“ ; în ms. 4 389 : „*Boiar*“). Acest sens este calchiat după gr. (ὁ) ἄρχων, -οντος 'chef' ; el este atestat și în alte scrieri românești din epoca veche (vezi *DA*, s. v.). **2.** 'idolul Moloh', 'idol', în ms. 45 : „*Să nu dai să slujască la boiarin*“ (Lv., *18*, 21 ; în BB : „*La boiari*“ ; în ms. 4 389 : „*Domnului idolului*“ ; pe margine, de aceeași mînă : „*Lui Moloh*“) ; în BB : „*Carele va da den sămînța lui la boiari cu moarte să să omoară*“ (Lv., *20*, 2 ; în ms. 45 : „*La boiarin*“ ; în ms. 4 389 : „*De va da seminția lui să slujască Domnului idolului*“ ; pe margine, de aceeași mînă : „*Lui Moloh*“) ; în BB : „*Pentru că den sămînța lui au dat boiariului*“ (Lv., *20*, 3 ; în ms. 45 : „*Boiărinului*“; în ms. 4 389 : „*Lui Domnului idolului*“ ; pe margine, de aceeași mînă : „*Lui Moloh*“). La fel, în versetele următoare, 4 și 5, din cap. 20, Lv. În ms. 45, apar și variantele *boiarenului* (Lv., *20*, 4) și *boiarini* (Lv., *20*, 5). Sensul **2.** este calchiat și el după gr. (ὁ) ἄρχων, -οντος 'chef'. La rîndul său, cuvîntul grecesc reprezintă o calchiere a cuvîntului ebraic *Moloh*, al cărui sens inițial, ca apelativ, era 'rege', 'șef suprem'. Cf. *Comentarii*, *18*, 21 ; vezi mai jos, p. 21 **IV. 1.4.18.** ; p. 26 **IV. 2.1.21.**

1.3.6. boz 'idol' (<vsl. *bozi*, pl. de la *bogŭ*), în BB: „*Oasele bozilor voștri*“ (Lv., *26*, 30 ; în ms. 45 : „*Chipurilor*“ ; în ms. 4 389 : „*Idolilor*“) ; în ms; 45 : „*Daruri bozului lor ei aduc*“ (Lv., *21*, 6 ; în BB : „*Dumnezăului*“ ; în ms. 4 389 : „*Dumnezeului*“). Cf. ST.L. FAC., p. 86, **IV. 1.2.1.** ; ST. L. EX., p. 32 **IV. 1.4.4.**

1.3.7. brehnace 'un fel de uliu (uliul găinilor)' [<vb. *a brehni* <ucr. *brechátу* 'a lătra' ; cf. sîrb. *brèhati* 'a gîfîi', 'a tuși tare' ; rus. *brechátі* 'kläffen' (=a lătra, a hămăi) ; 'schreien' (=a țipa) ; 'zanken' (=a se certa) ; în limba poloneză, *brzecham*, *brzechać* ; *brezechotać*, *brzechtać* (<vsl. *brešǫ*, *brechati*), pe lîngă sensul 'bellen', 'kläffen' (=a lătra), mai denumește și 'țipetul scos de coțofană' (vezi *DA*, s. v. ; E. Berneker, *SEW*, I, p. 83) ; din familia vb. *a brehni* fac parte și : *brehău* '(cîine) lătrător' (la Cantemir) ; *a brehăi* ; *brehăitură*, precum și *brehnace*, cu variantele : *brehnice* (ca *pitulice*, de la *a se pitula* + suf. *-ice*) ; *brehnaie* (< *breh-* +*an* + *-aie*). Varianta *brehnace* este alcătuită din *breh-* + *an* +suf. *-ace* (ultimul element prezent în *budihace*, *cîcace*)>*brehănace*>*brehnace* (prin sincoparea lui *-ă-* neaccentuat) (vezi H. Tiktin² *DRG*, s. v. ; *DA*, s. v.)], în ms. 45 : „*Și brehnacea, și caia, și cîle-s asêmene ei*“ (Lv., *11*, 14 ; în BB : „*Șorliță*“ ; în ms. 4 389 : „*Pajăre*“). Judecînd după sursele invocate de dicționare, cuvîntul *brehnace* (și derivatele sale) este caracteristic scriitorilor moldoveni din epoca veche, în primul rînd lui D. Cantemir. Apariția lui și în textul BB (*Iov*, *15*, 23 ; *28*, 7) se explică prin preluarea lui din textul lui Nicolae Milescu (ms. 45). Vechimea primei atestări (1688, BIBLIA) trebuie modificată : ms. 45, cca. 1665—1685.

1.3.8. broboană 'bobiță de strugure' [<bg. **brъbona*, dim. *brъbonka*, *brobonka* 'id.' (vezi *DA*, s. v. ; A. Scriban, *Dicț.*, s. v. ; Cioranescu, *DER*, nr. 1 116)], în BB : „*Și viia ta să nu o culegi de iznoavă, nice broboanele viii tale să nu le aduni*“ (Lv., *19*, 10). Cuvîntul este folosit și în ms. 4 389 (*ibid.*), pe cînd în ms. 45 apare sinonimul *bobițele* (diminutiv de la *boabă*, sau din sîrb. *bobica*).

1.3.9. camătă 'dobîndă pentru o sumă dată cu împrumut' [<vsl. *kamata*< mgr. (ὁ) κάματος „Mühe, anstrengende Arbeit'], în toate cele trei texte studiate (Lv., *25*, 36, 37). În ms. 4 389, sînt adăugate pe margine, de aceeași mînă, cuvintele : „*Vezi pentru camete*“ (Lv., *25*, 36).

1.3.10. capiște 'templu păgînesc' (<vsl. *kapiše* 'id.'), în ms. 4 389 : „*Și capiștea voastră voiu pustii*“ (Lv., *26*, 30). În BB și în ms. 45 : „*Stîlpii voștri*“, după gr. τὰς στήλας ὑμῶν [gr. (ἡ) στήλη 'Säule' ; 'Gesetze-, Vertragssäule', apoi 'Gesetz, Vertrag“ ; și 'Strebepfeiler' (=contrafort) ; vezi H. Frisk, *GEW*, II, p. 795—796). Cf. ST. L. EX., p. 32, **1.4.6.**

1.3.11. cădelniță (<vsl. *kadilĭnica*), în BB și în ms. 45 (Lv., *10*, 1 : în ms. 45, și în Lv., *16*, 12 ; în acest loc, BB are *căție*) : în ms. 4 389 : *cădêlniță* (Lv., *10*, 1). Cf. ST. L. EX., p. 32, **IV. 1.4.8.**

1.3.12. cămin 'vatră', 'cuptor' ; 'construcție din piatră pe care se pune un vas, iar dedesupt se face foc' [<vsl. *kámina* 'sobă', 'vatră' (<vgr. κάμινος 'Ofen zum Schmelzen, Brennen, Braten usw.'>lat. *caminus*> mhd. *kamin* (vezi A. Scriban, *Dicț.*, s. v. : H. Frisk, *GEW*, I, p. 772)], în BB : „*Cuptoare și cămînuri se vor surpa*“ (Lv., *11*, 35). În ms. 45 și în ms. 4 389 : „*Collon*“ ; vezi mai jos, p. 21, **IV. 1.5.3.**

1.3.13. chică 'părul capului' (<vsl. *kyka* ; bg. *kika*), în BB : „*Să nu faceț creț den chica capului voștru*“ (Lv., *19*, 27 ; în ms. 45, la fel ; în ms. 4 389 : „*Părul capetelor voastre*“).

BDD-B790-01 © 1993 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza“
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

1.3.14. chivără 'acoperemînt al capului'; 'un fel de turban purtat în vechime de preoții evrei' (<vrus. *kiverŭ*; ucr. *kyver*; polon. *kiwior*), în BB: „*Chivără de in*" (Lv., *16*, 4; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Işlic de pînză*"); *chivere* (Lv., *8*, 13; *10*, 6; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Pălării*", Lv., *8*, 13). Cf. ST. L. EX., p. 32, IV. 1.4.14.

1.3.15. cilți 'fire scurte de cînepă' (<vsl. *klŭkŭ*, pl. *klŭci* 'urzeală'), în BB și în ms. 45: „*Haine de cilți*" (Lv., *13*, 47); în ms. 4 389: „*Hainci de...cilți*" (Lv., *13*, 59). Prima atestare: cca 1665—1680, din ms. 4 389, față de 1684, din H. Tiktin², *DRG*, s. v.

1.3.16. covrig 'un fel de pîine (turtă) rotundă' [<bg. *kovrig*; rus. *kovrig*, *-iga* 'pîine rotundă' (vsl. *kovriga* 'cerculeț'<tc. *kıvrık*, *kıvrak* 'sucit', 'încovoiat'); vezi A. Scriban, *Dicț.*, s. v.], în ms. 45: „*Covrigi nedospiți*" (Lv., *2*, 4; *7*, 2; în BB: „*Turte nedospite*"; în ms. 4 389 „*Covrigi nedospiți unși cu undelemn*", Lv., *2*, 4; și: *7*, 12; *8*, 25 [26]). Fiind prezent și în ms. 4 389, prima atestare dată în H. Tiktin², *DRG.*, s. v., anume 1688, BIBLIA, se modifică: cca 1665—1680.

1.3.17. drob 'măruntaie' (<bg., sîrb. *drob* 'Eingeweide'; polon. *drob* 'etwas kleines', pl. 'Eingeweide' <vsl. *drobinŭ* 'minutus'; vezi H. Tiktin², *DRG.*, s. v.), în ms. 4 389: „*Iar droburile... să le spêle cu apă*" (Lv., *1*, 9; și 13; *4*, 11; în BB și în ms. 45: „*Cêle den pintece*"); „*Mațele și drobul*" (Lv., *8*, 19 [20]; aceste cuvinte sînt adăugate pe margine, de aceeași mînă, pentru a explica pe „*Denlăuntrurile*", din text). Față de prima atestare dată în H. Tiktin², *DRG.*, s. v., anume 1705, aceasta din ms. 4 389 este din cca 1665—1680.

1.3.18. grebănos 'cocoșat', 'ghebos', 'gîrbovit' [<vsl. *grŭbonosŭ* sau din *greabăn* + suf. *-os* (<vsl. *grebenĭ* 'piepten', sîrb. *greben* 'Widerrist' (=greabăn)], în ms. 45: „*Au grebănos, au pecinginos, au pănihos la ochi*" (Lv., *21*, 19; în BB: „*Ghiebos*"; în ms. 4 389: „*Gîrbov*"). Trebuie modificată și prima atestare dată în H. Tiktin², *DRG*, s. v.: în loc de anul 1705, cca 1665—1680 (ms. 4 389).

1.3.19. iznoavă, în sintagma: *de iznoavă* 'din nou' (<vsl. *izŭ nova* 'din nou'), în BB: „*Și viia la să nu o culegi de iznoavă*" (Lv., *19*, 10; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Să nu o culegi de tot*").

1.3.20. jder 'mamifer asemănător cu dihorul, a cărui blană este foarte căutată' [<sîrb. *ždero* 'mare mîncăcios', *ždera* 'Gulo borealis' (Cioranescu, *DER*, nr. 4 594; tot așa *DA*; *CADE*; L. Șăineanu. *Dicț. univ.*; H. Tiktin², *DRG*, s. v.; dar A. Scriban, *Dicț.*, s. v.. respinge această etimologie; el apropie rom. *jder* de tc. *ejder* 'balaur'], în ms. 4 389: „*Jder și pisică*" (Lv., *11* 30; în BB și în ms. 45: „*Nevăstuică*"). Echivalentul grecesc este (ὁ) καλαβώτης 'Eidechsenart' (= un fel de șopîrlă), cuvînt fără etimologie, probabil un împrumut egeic (vezi H. Frisk, *GEW*, I, p. 162, sub ἀσκάλαβος).

1.3.21. lebădă (<vsl. *lebedĭ*), în toate cele trei texte studiate (Lv., *11*, 8). Prima atestare dată în H. Tiktin², *DRG*, s.v., trebuie modificată: în loc de cca 1670, ANON CAR., cca 1665—1680.

1.3.22. liliac 'animal mamifer, asemănător cu șoarecele, cu aripi adaptate la zbor' (<vsl. *lilijak*), în BB: „*Liliacul*" (Lv., *11*, 19; la fel în ms. 45, și în ms. 4 389).

1.3.23. maică 'mamă' (<vsl. *majka*), în ms. 45 cu un număr de 14 ocurențe. Diortositorii BB au înlocuit sistematic termenul *maică*, din ms. 45, cu *mumă*, care era caracteristic pentru norma literară sudică, muntenească. O singură dată se întîlnește în cartea *Preoția* din BB forma de gen-dat. sg. *mîne-ta* (Lv., *20* 19), care are la bază un plural *mămîne* (devenit *mîne*). Forma *mumă* este atestată și în ms. 4 389, Lv., într-un număr de 12 ocurențe. Se conturează, prin urmare, foarte clar cele două norme literare de la sfîrșitul secolului al XVII-lea în privința denumirilor pentru conceptul ≪mamă≫. Situația din cartea *Preoția* se aseamănă cu cea din cartea *Facerea*, pentru care vezi ST. L. FAC., p. 70, II. 1.1.7., precum și cu cea din cartea *Ieșirea*. În ultimul caz, în ms. 45, Ex., *maică* apare în 8 ocurențe; *mumă* cunoaște în BB, Ex., 8 ocurențe, iar în ms. 4 389, 7 ocurențe. Ultimul text conține o singură dată și *mumînci lui* (Ex., *23*, 19).

1.3.24. medenniță 'lighean' 'vas de spălat' (<vsl. *mědĕnica*), în ms. 45: „*Și toate vasele lui, și medennița, și fundul ei*" (Lv., *8*, 11; în BB: „*Spălătoare*"; în ms. 4 389: „*Lighinul*"). Varianta aceasta cu *-nn-* nu este atestată în dicționare. Cf. și ST. L. EX., p. 33, IV. 1.4.27.

1.3.25. nădragi 'chiloți bărbătești', 'indispensabili' (cf. vsl. *nadragy*; polon. *nadragi*; magh. *nadrág*), în toate cele trei texte studiate (Lv., *6*, 10; *16*, 4). Cf. ST. L. EX., p. 33, IV. 1.4.30.

1.3.26. năsilnic, vezi *silnic*, mai jos, p. 20, IV. 1.3.39.

1.3.27. nevăstuică 'animal mamifer carnivor, cu corpul lung, suplu și subțire, cu blana moale, roșcată vara și albicioasă iarna (*Mustela nivalis*)' (<vsl. *nevěstŭka*; bg. *nevĕstulka*, sau rom. *nevastă* +suf. *-uică*), în toate cele trei texte studiate (în BB și în ms. 45, Lv., **11**, 30; în ms. 4 389, Lv., *11*, 29).

1.3.28. a oțări 'a respinge cu scîrbă' [cf. bg. *ocarvam*, *ocĕra* (*zъbi*) 'fletschen' (=a rînji); sîrb. *cjèriti* 'die Zähne beim Lachen zeigen'; rus. *ščĕrítĭ* 1. 'sträuben (Haare, Federn)' (= a zbîrli (părul, penele), 2. 'flätschen (Zähne)' (=a rînji); rus. *oščĕrítĭsĭa* 'zornig werden' (=a se mînia); vezi M. Vasmer, *REW*, III, p. 450], în ms. 45: „*Den cărnurile lor să nu mănceți și mortăciunile lor să le oțărîți*" (Lv., *11*, 11; în BB și în ms. 4 389: „*Să vă scîrbiți*").

1.3.29. oțărît 'spurcat', 'respingător', 'scîrbos' (vezi cuvîntul precedent), în ms. 45: „*Să fie și voao oțărît*" (Lv., *11*, 10); „*Nu să vor mănca, oțărîte sîntu*" (Lv., *11*, 13; în BB: „*Scîrbe sînt*"; în ms. 4 389: „*Să vă scîrbiți*"). Atestarea din ms. 45 (cca 1665—1685) este mai veche decît cea dată în H. Tiktin², *DRG*, s. v. (1710).

1.3.30. oțărîtură 'spurcăciune', 'lucru scîrbos, respingător' (vezi cuvintele imediat precedente), în ms. 45: „*Den tot sufletul viu dentru apa oțărîtură iaste*" (Lv., *11*, 10); „*Și toate cîte nu-s la înse aripi nice soldzi dentru cîte sînt întru ape oțărîtură voaă acêstea*" (Lv., *11*, 12; în BB: „*Urîciune*"; în ms. 4 389: „*Spurcat iaste*").

1.3.31. pajere 'pasăre răpitoare mai mică decît vulturul, cu cioc puternic și cu gheare lungi și ascuțite (*Aquila chrysaëtos*) (și *Aquila melanaëtus*)' [< slavă; cf. ucr. *pažera* 'Haifisch' (=rechin), *pažerystvyj*, *pažerlyvyj* 'gefräßig'; vezi H. Tiktin², *DRG.*, s. v.; etimologie nesigură), în ms. 4 389: „*Iar den pasări de acêstea să vă scîrbiț: de vultur... și de pajăre, și de caie*" (Lv., *11*, 13, 14; în BB: „*Șorlîța*"; în ms. 45: „*Brehnacea*"). Varianta cu *-jă-* din ms. 4 389 este în concordanță cu norma din acest text privind caracterul dur, velar, al șuierătoarelor *ș* și *j*. În acest text (cca 1665—1680), cuvîntul *pajere* cunoaște și prima lui atestare în scris, care este ceva mai veche decît cea propusă în H. Tiktin², *DRG.* s. v.: anul 1705.

1.3.32. pămente 'pomenire', 'amintire', 'memorie' (<vsl. *pamętĭ*), în ms. 45: „*Pămente de trîmbiță*" (Lv., *23*, 24; în BB și în ms. 4 389: „*Pomenire*").

1.3.33. pănihos (*ponivos*) 'miop', 'încrucișat', 'cu vederea stricată' (<expr. *cu poneavă* 'cu perdea la ochi' <sîrb. *ponjava*; magh. *ponyva*; ultimul a pătruns în unele graiuri românești de peste munți în forma *pónivă*, *poivă*, 'țol', 'pînză', vezi Lajos Tamás, *EWUR*, p. 630), în ms. 45: „*Au pănihos la ochi*" (Lv., *21*, 19; în BB: „*Zmult la ochi*; în ms. 4 389: „*Va avea albeațe la ochi*", Lv., *21*, 20). Varianta din ms. 45, cu *-h-* <*-v-*, a cu-

BDD-B790-01 © 1993 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

noscut schimbarea fonetică dialectală, moldovenească, întîlnită în *hulpe*<*vulpe*; *puhoi*<*puvoi*; *hîrtop*<*vîrtop* etc. De asemenea, a avut loc şi delabializarea lui *o* (>*ă*).

1.3.34. pleaşă 'chelie', 'pleşuvie' (<*pleş*<vsl. *plěšь*), în BB: *„Iar de se va face în pleaşa lui... pipăire albă,... stricăciune înflorind iaste în pleaşa lui"* (Lv., *13*, 42; şi versetul 43; *21*, 5). Cuvîntul apare şi în ms. 45 (*ibid.*) precum şi în ms. 4 389 (Lv., *13*, 42, 42, 43).

1.3.35. pleşiv 'pleşuv' (<vsl. *plěšivŭ*), în BB: *„Pleşiv iasle"* (Lv., *13*, 40; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„Pleşuv"*).

1.2.36. posluşit 'de slujit' (<*a posluşi*<vsl. *poslušiti*), în BB: *„Lucrul de posluşit"* (Lv., *23*, 8; în ms. 45: *„Posluşit"*; în ms. 4 389: *„Lucru de lucrat*). Cf. ST. L. FAC., p. 87, **IV. 1.2.20.**

1.3.37. prapor 'peritoneu' (<vsl. *praporŭ*), în ms. 4 389: *„Praporul"* (Lv., *3*, 3, 10; *4*, 8; *7*, 3; *8*, 16, 24, [25]; *9*, 19).

1.3.38. prişleţ 'pribeag', 'venetic', 'străin oploşit' (<vsl. *prišlĭcĭ*), în ms. 45: *„Prişleţ preotului au năimit nu va mănca sfinte"* (Lv., *22*, 10); *„Au dentru cei prişleţ ce lăcuiescu lîngă înşii întru Israil"* (Lv., *22*, 18). Cf. ST. L. FAC., pl 87, **IV. 1.2.27.**; ST. L. EX., p. 34, **IV. 1.4.47.**

1.3.39. silnic 'puternic' (<vsl. *silĭnŭ, -nikŭ*), în ms. 45: *„Nice să laudzi obrazul silneculuĭ"* (Lv., *19*, 15; în BB: *„Năsilniculuĭ"*, care însă are sensul '(cu inima) învîrtoşată'; în ms. 4 389: *„Putêrniculuĭ"*). Cf. ST. L. EX., p. 33, **IV. 1.4.32**; **1.4.33**.

1.3.40. slovean 'slav' (<vsl. *slověninŭ*), în ms. 4 389: *„La slovêni"* 'în versiunea slavonă (a *Bibliei*)' (Lv., *7*, 1; aceste cuvinte sînt adăugate pe margine, de aceeaşi mînă). Atestarea de aici este cu cîţiva ani mai veche (cca 1665—1680) decît cea propusă în H. Tiktin², *DRG* s. v. (1683).

1.3.41. stinghie (<vsl. *stĭgno, stegno*, 'şold'), în ms. 45: *„Stănghi"* (cu *-ѣ- =ă* sau *î*?) (Lv., *3*, 4, 10, 15; *4*, 9; *6*, 34; în BB: *„Coapse"*; în ms. 4 389: *„Ii"* (Lv., *3*, 10; *6*, 34). Cf. ST. L. FAC. p. 102, **IV. 2.3.142.**

1.3.42. stîrc 'bîtlan' (<vsl. *strŭkŭ* 'barză'; vbg. *strъkъ*; bg. *strък*; sîrb. *štrk*; rus. *sterk*;; vezi M. Vasmer, *REW*, III, p. 13), în BB: *„Şi corbul de noapte, şi hăreţul, şi stîrcul"* (Lv., *11*, 17; la fel în ms. 45 şi în ms. 4 389). În limba greacă: ἶβις.

1.3.43. şomîe 'mamifer care trăieşte sub pămînt [(după regiuni: a) şoarece, b) şoboIan, c) căţelul pămîntului, d) cîrtiţă)'] [<bg. *chomjak, chomek* 'hîrciog' (vezi *DLR*, s.v.); ucr. *chomják, chomá*; vrus. *choměky*; polon. *chomik* (vezi M. Vasmer, *REW*, III, p. 259—260); trecerea lui *ch-* (spiranţa velară surdă) la *ş* este un fenomen mai rar, cf. săs. *Honţ* (=Hans)>*şonţ* 'poreclă dată unui sas'; *hervanea*> *şervanea* (vezi A. Scriban, *Dicţ.*, s. v.)], în BB: *„Şi nevăstuica, şi şopîrla, şi şomîcul* (Lv., *11*, 30; în ms. 45: *„Guziul"*; în ms. 4 389 *„Guzeil"*).

1.3.44. şorliţă 'un fel de vultur bărbos, care poate răpi miei şi copii, numit şi *ceahlău, zăgan* (*Gypaëtus barbatus*)' [cf. bg. *ušorlica* 'uliu', 'erete' (vezi A. Cioranescu, *DER*, nr. 1 013); varianta cu *s-* a fost influenţată, probabil, de *surlă* (vezi A. Scriban, *Dicţ.*, s. v.)] în BB: *„Şi şorliţa, şi căia, şi cîte-s asêmene ei"* (Lv., *11*, 14; în ms. 45: *„Brehnacea"*; în ms. 4 389: *„Pajăre"*).

1.3.45. tîrcav 'chel (parţial)' (<ucr. *tyrkavyj*), în BB: *„Iară de se va smulge cuiva capul den faţă, iaste tîrcav"* (Lv., *13*, 41: în ms. 45: *„Chelbaş"*; în ms. 4 389: *„Chielbaş"*). Cf. mai jos, p. 23, **IV. 1.7.2.**

1.3.46. tîrcăvire 'pleşuvie (în partea din faţă a capului)' (<vb. *a tîrcăvi*<*tîrcav*; vezi cuvîntul precedent), în BB (Lv., *13*, 42, 42, 43; în ms. 45: *„Chelbăşie"*; în ms. 4 389: *„Chielbăşiia"*).

1.3.47. zăveasă 'perdea', 'draperie', 'acoperemînt' (<vsl. *zavěsa*), în ms. 4 389: *„Înlăuntrul zăvêsci"* (Lv., *16*, 2) şi *zăvasă* (Lv., *16*, 15). Cf. ST. L. EX., p. 35, **IV. 1.4.62.**

1.4.0. Elemente greceşti

Sînt incluse în acest capitol şi elementele de origine ebraică pe care autorii traducerii din *Septuaginta* le-au preluat ca atare din limba originalului.

1.4.1. agnu 'numele unui arbore' (*Vitex agnus castus*) [<gr. (ἡ), (ὁ) ἄγνος; H. Frisk, *GEW*, I, p. 13: „Ohne Etymologie"], în BB: *„Stîlpări de agnu den părău"* (Lv., *23*, 40; în ms. 45: *„Agnu den părău"*; în ms. 4 389: *„Răchiţ den părău"*; pe margine, de aceeaşi mînă: *„Sălci"*).

1.4.2. argăsit [<vb. *a argăsi* 'a tăbăci'<mgr. ἀργάζω, aor. ἄργασα 'a lucra', din familia lui ἔργον 'Werk, Arbeit, Kunstwerk'; vb. ἐργάζομαι 'arbeiten'; din acelaşi radical provine şi rom. *argat* <mgr. ἀργάτης 'muncitor agricol', 'lucrător cu ziua', cu fenomenul trecerii lui *e*-la *a*-, prin asimilaţie la *-á-* următor, fenomen petrecut după secolul al VI-lea (vezi H. Mihăescu, *Influenţa greacească asupra limbii române pînă în secolul al XV-lea*, Bucureşti, 1966, p. 121)], în ms. 4 389: *„În fiece vas de piêle argăsîtă"* (Lv., 13, 49; şi în versetele 48 şi 51). În BB: *„Piêlea de lucru"* (Lv., *13*, 48); *„Vasul lucrat de piêle"* (Lv., *13*, 49); *„Pici în lucruri"* (Lv., *13*, 51). Expresiile se întîlnesc şi în ms. 45, fiind calchiate după greceşte (vezi mai jos, p. 28, **IV. 2.1.51.**). Adj. *argăsit* cunoaşte prima sa atestare scrisă în acest text al ms. 4 389 (cca 1665—1680), cu puţin mai înainte de data menţionată în H. Tiktin, *DRG* ², s. v. (1688).

1.4.3. arhiereu 'episcop (în biserica ortodoxă)'; aici: 'funcţia de mai-marele-preot, la evrei' (<ἀρχιερεύς, *-έως* 'grand-prêtre', 'grand-pontife'), în ms. 45: *„Să va greşi arhiereul cel unsu"* (Lv., *4*, 3; pe margine, de aceeaşi mînă: *„De va greşi arhiereu"*). La fel în BB şi în ms. 4 389.

1.4.4. arhierie 'funcţia de episcop'; aici: 'funcţia de mai-marele preot, la evrei' (<gr. ἀρχιερεία 'dignité de grand prêtre', 'pontificat'), în ms. 4 389: *„Odăjdii de arhierie"* (Lv., *8*, 8).

1.4.5. atăchis (şi *atachis*) 'un soi de lăcustă' [<gr. (ὁ) ἀττάκης, -ου 'Art Heuschrecke'; cuvîntul nu a fost explicat din punct de vedere etimologic; vezi H. Frisk, *GEW*, I, p. 182), în ms. 45: *„Şi pre atáchis şi cîte-i samănă lui"* [Lv., *11*, 22; în BB: *„Atachis"* (*ibid.*); în ms. 4 389: *„Atachisul"* (*ibid.*); pe margine, de aceeaşi mînă: *„Acêstea tot fêl de lăcuste sînt"*]. Cuvîntul nu este înregistrat în dicţionarele româneşti; prima atestare: cca 1665—1680.

1.4.6. azimă 1. 'pîine nedospită', 2. 'o sărbătoare la evrei' [<gr. (τὰ) ἄζυμα, -ων< (ἡ) ζύμη 'Sauerteig' (= aluăţel, drojdie), precedat de ἀ- privativus; vezi H. Frisk *GEW*, I, p. 616], în ms. 4 389: *„Praznicul azimilor"* (Lv., *23*, 6; şi: *„Azime"*, *ibid.*). În BB şi în ms. 45, cuvîntul *azimă* cunoaşte în Lv. un număr de 6 ocurenţe.

1.4.7. bezer 'peritoneu', 'prapor' (<gr. μεσάριον 'mésentère'), în ms. 4 389: *băzărul*, în *„Şi băzărul să-l ia cu rănichii"* (Lv., *3*, 15); *băzăr* (Lv., *4*, 9; *7*, 4, [30]; *8*, 16, 24 [25]; *9*, 10, 19). În BB: *„Seul de la ficaţi cu rănichii"* (Lv., *3*, 15), în ms. 45: *„Săul de la maiuri cu rărunchii îi vei lua"* (*ibid.*). Cuvîntul cunoaşte în graiuri numeroase variante fonetice. Alături de cele consemnate în dicţionare, de pildă în H. Tiktin², *DRG*, s. v., pot fi văzute şi cele din *NALR. Mold. Bucov.*, I, h. 101 (de exemplu: *bezărău*; *bezereu*; *brezărău*; *brizărău*; *bezăric*; *bezări* etc.). Cf. ST. L. EX., p. 35, **IV. 1.5.5.**

1.4.8. crocodil (şi: *corcodel*; *crocodel*) '(un fel de) şopîrlă' (<gr. κροκόδειλος), în BB şi în ms. 4 389: *„Corcodelul-cel-de-pămînt"* (Lv., *11*, 29); în ms. 45: *„Croco-*

BDD-B790-01 © 1993 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

delul-cel-den-pămînt" (*ibid*), după gr. ὁ χροκόδειλος ὁ χερσαῖος [κρόκη 'Kies' (=prundiș) și δρῖλος 'Wurm' (=vierme); χερσαῖος, -α, -ον 'de pămînt', 'terestru', 'continental'; gr. χροκόδῑλος are și sensul 'Eidechse' (=șopîrlă); vezi H. Frisk, *GEW*, II, p. 22].

1.4.9. efa (și: *ifi*) 'măsură de capacitate pentru cereale' [gr. ὑφί (οἰφί)<ebr. *'ēyphah*], în BB: *„Al zêcelea lui Ifi de făină curată"* (Lv., *5*, 11; și *6*, 20; la fel în ms. 45: în ms: 4 389): *„Efi"*).

1.4.10. engolpiu 'hoșen, pieptar al marelui preot, la evrei' (<gr. ἐγκόλπιον 'qui est dans le sein'), în BB: *„Au pus preste dînsul engolpiul și au pus preste engolpiu arătarea și adevărul"* (Lv., *8*, 8; în ms. 45 și în ms. 4 389: *„Cuvîntul"*). Cf. ST. L. EX., p. 41—42, **IV. 2.1.16.**

1.4.11. eródiu (și: *erodión*) 'bîtlan' [<gr. (ὁ) ἐρῳδιός, -οῦ 'héron', 'Reiher'; lat. *herōdiō, -onis* și *herōdius, -ii* 'bîtlan'], în BB: *„Erodión"* (Lv., *11*, 19; în ms. 45 și în ms. 4 389: *„Erodiul"* (*ibid.*).

1.4.12. finic 'curmal' (<gr. φοῖνιξ, de la etnonimul φοίνῑκες 'fenicieni', pentru că aceștia făceau comerț cu curmale), BB: *„Ramuri de finic"* (Lv., *23*, 40; în m. 45: *„Stîlpări de finic"*; în ms. 4 389: *„Ramură de fisic"*; aici, pe margine, de aceeași mînă: *„Stîlpare"*). Cf. ST. L. EX., p. 36, **IV. 1.5.15.**

f **1.4.13. gripsor** 'pasăre mare de pradă', 'acvilă', 'pajură' [<gr. (ὁ) γρύψ, -υπός 'grifon'], în BB: *„Gripsorul"* (Lv., *11*, 13: la fel în ms. 45 și în ms. 4 389).

1.4.14. hameleon 'camelelon [<gr. χαμαιλέων 'Eidechsenart', 'Chamäleon'; din χαμαί adv. 'zur Erde hin', 'auf der Erde'+ λέων, -οντος 'Löwe', calchiat din limba semită-akkadiană; vezi H. Frisk, *GEW*, II, p. 113; 1 071], în BB: *„Hameleon"* (Lv., *11*, 30; la fel în ms. 45: în ms. 4 389: *„Hamelion"*). În ms. 4 389 (cca. 1665—1680), se află cea mai veche atestare a cuvîntului (față de anul 1705, în H. Tiktin², *DRG*, s.v.).

1.4.15. haradrión 'numele unei păsări, probabil păsărel, fluierar, ploier' [< gr. (ὁ) χαραδριός; probabil din χαράδος 'Geröl', 'Kies', 'Geschiebe' (=pietriș, prundiș, bolovani de rîu); vezi H. Frisk, *GEW*, II, p. 1 087], în BB și în ms. 45: *„Haradrion"* (Lv., 11, 19: în ms. 4 389: *„Haradriónul"*). Cuvîntul nu-i înregistrat în dicționarele românești; prima atestare: cca 1665—1680.

1.4.16. hin (și: *in*) 'unitate de măsură pentru lichide' [(gr. ἕιν (<ebr.), lat. *hin*], în BB: *„A patra parte de in de vin"* (Lv., *23*, 13; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389). Cf. ST. L. EX., p. 38, **IV. 1.6.5.**

1.4.17. hirogrúlion 'numele unui mamifer ierbivor din Orientul Apropiat și din nord-vestul Africii' (vezi *Comentarii*, *11*, 5) (<gr. χοιρογρύλλος<χοῖρος 'purcel'+ γρύλλος 'id.), în ms. 45: *„Și hirogrulion, căci nu aduce rumăgală acesta și la copite nu-i geamăn"* (Lv., *11*, 5; pe margine, de aceeași mînă, sînt adăugate cuvintele: *„Ariciul, gliganul"*). În BB și în ms. 4 389: *„Ariciul"*. Cuvîntul nu este înregistrat în dicționarele românești; prima atestare: cca 1665—1685, în ms. 45.

1.4.18. idol 'divinitate păgînă'; 'chip', 'figură', 'statuie reprezentînd o divinitate păgînă' [<gr. (τὸ) εἴδωλον, -ου 'Gestalt'; 'Bild'; 'Trugbild'; 'Götzenbild'; 'Idol'<vb. ἰδεῖν 'erblicken, erkennen'; de unde și ἰδέα, ἰδανός 'Erscheinung'; 'Gestalt'; 'Beschaffenheit'; 'Form'; 'Urbild'; 'Idee', vezi H. Frisk, *GEW*, I, p. 452; 708; 709], în ms. 4 389: *„Voiu pune oasele voastre preste oasele idolilor voștri"* (Lv., *26*, 30: în BB: *„Bozilor"*; în ms. 45: *„Chipurile"*; în *Fragmentul* de *Levitic* publicat de Hasdeu: *Chipurile voastre le voiu zdrobi"*, Lv., *26*, 30); tot în ms. 4 389: *„Că să curveas-<că> ei la idol"* (Lv., *20*, 5). Cf. mai sus, sub *boiarin*, p. 18, **IV. 1.3.5.**; mai jos, sub *domn*, p. 26, **IV. 2.1.21.**

1.4.19. isop (și: *issop*) 'plantă din care se făceau sfeștoace (*Organum hirtum*)' [<vgr. ὕσσωπος f. (-ον n). <ebr. *'ēzōb*; vsl. *isopŭ*; lat. *hyssopus* (și: *-um*)], în BB (Lv., *14*, 49; la fel în ms. 45, în ms. 4 389: *„Issop"*) Cf. ST. L. EX., p. 38, **IV. 1.6.7.**

1.4.20. pelican (și: *pelecan*) (<gr. πελεκάν, -ᾶνος), în ms. 45: *„Pelecanul"* (Lv., *11*, 18; în ms. 4 389: *„Pelicanul"*; în BB: *„Barza"*).

1.4.21. porfirion 'numele unei păsări acvatice, probabil lișiță' [<gr. (ὁ) πορφυρίων 'purpurnes Wasserhuhn (*Fulica porphyrion*)'; cf. și (ἡ) πορφυρίς 'Name eines Vogels"; vezi H. Frisk, *GEW*, II, p. 581—582], în BB și în ms. 45: *„Și porfirión, și barza, și lebădă"* (Lv., *11*, 18; în ms. 4 389: *„Porfirion"* (*ibid.*); pe margine, de aceeași mînă: *„Pasărea soarelui"*). Cu acest sens, cuvîntul nu apare în dicționarele românești. Radicalul său, gr. (ἡ) πορφύρα, -ας 'pupură (culoarea, stofa, haina)', a pătruns, de asemenea, în româna literară: vrom. *porfir* 'un fel de marmură roșie'; *porfiră* 'purpură (culoarea, stofa, haina)', cu variantele *profir*, *profiriu*. Paralel cu aceste forme de proveniență grecească, româna literară cunoaște și variantele de origine latino-romanică: *purpură* (<lat. med. *purpura*, it. *porpora*), atestat la 1698 (Cantemir), de la care derivatul adj. *purpuriu* (atestat prima dată la 1832).

1.4.22. siclu 'monedă și măsură de greutate, la vechii evrei' [<gr. (ὁ) σίκλος, -οῦ (<ebr. *šeqel*)], în BB: *„Preț de arginț de sicli, cu siclul cel sfînt"* (Lv., *5*, 16; la fel în ms. 45). În ms. 4 389: *„2 sicle de argint, după siclele sfinților"* (*ibid*). Cf. ST. L. EX., p. 38, **IV. 1.6.8.**

1.4.22. tigaie [<vgr. τήγανον 'plită'; mgr. (τὸ) τηγάνιον, -ου, 'poĕlon' (=vas de friptură, tigaie), pl. τηγάνια (>rom. *tigaie*, mgl. *tigańe*; vezi H. Mihăescu, *Influența grecească asupra limbii române pînă în secolul al XV-lea*, București, 1966, p. 120—121, cf. și sîrb. *tiganj*], în BB: *„Jîrtvă den tigaie"* (Lv., *2*, 5; la fel în ms. 45; în ms 4 389 *„Jărtvă de pre grătar"*. Cuvîntul mai apare în Lv., *6*, 21, în toate cele trei texte, precum și în *6*, 39 (dar numai în BB și în ms 4 389).

1.4.23. văpsit (<*a văpsi* <mgr. βάπτω, viit. βὰψω; și vsl. *vapĭsati*), în ms. 45: *„Haină văpsită"* (Lv., *19*, 19; în BB: *„Haină țesută de doao feliuri"*; în ms. 4 389: *„Haină văpsită"*).

1.4.24. venetic (*vinetic*) 'pribeag', 'prișleț', 'nemernic', 'străin de poporul evreu' (o categorie socială la vechii evrei) (<mgr. βενετικός, influențat de unele forme (cu *-i-*) ale verbului *a veni*), în ms. 4 389 Lv., *16*, 29; *17*, 8, 10, 12, 13, 15; *18*, 26; *19*, 10, 34; *20*, 1; 22, 10; 24, 22; 25, 6, 23, 35, 40, 45, 47, 47). Cf. ST. L. EX., p., 38, **IV. 1.5.39.**

1.4.25. vruh 'un fel de lăcustă' [<gr. (ὁ) βροῦχος 'Art Heuschrecke'; 'sauterelle'; lat. *bruchus*, -i 'id.'], în BB și în ms. 45: *„Vruhul"* (Lv., *11*, 22; în ms. 4 389: *„Varuhul"*; aici, pe margine, de aceeași mînă: *„Un fel de lăcuste"*). Prima atestare este cea din ms. 4 389, (1665—1680, față de 1688, din H. Tiktin², *DRG*, s. v.

1.5.0. Elemente maghiare

1.5.1. boaghe 'bufniță', 'buhă' (<magh. *bagoly* 'Eule, Weihe'), în ms. 45: *„Și strulul, și boaghea, și bulca, și cite-s asêmenea ei"* (Lv., *11*, 16; în BB și în ms. 4 389: *„Bogza"*). Prima atestare dată în H. Tiktin² *DRG*, s. v., anume 1698, se modifică puțin: cca 1665—1685, cînd a fost tradus ms. 45. Cuvîntul *boaghe* aparține grupului de elemente ardelenești care caracterizează limba ms. 45 (cf. *janc*, vb. *a jăncui*, *fănină*, *știupi*, *arină*, *afund*, *vinars*).

1.5.2. corui 'un fel de uliu', 'ulieș', 'pasărar', 'uliul-păsărilor (*Accipiter nisus*)' (<magh. *karvály*, vechi și *karoly*, *karuly*<tc. *quarγuj* 'Jagdfalk'; vezi Lajos Tamás *EWUR*, p. 272), în BB: *„Și coruiul, și cite-s asêmene lui"* (Lv., *11*, 16; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: *„Uliul"*).

1.5.3. cotlon 'cuptorul în care se zidesc căldările în care se face rachiu sau bere sau se fierbe carnea pentru

BDD-B790-01 © 1993 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

jertfe' [<magh. *katlan* 'Kessel' (=cazan) < s.-cr. *kotlina*], în ms. 45 : *„Cuptoare și colloane să vor surpa"* (Lv., *11*, 35 : în BB: *„Căminuri"*, vezi mai sus, p. 18, **IV.1.3.12.**). Din ms. 45, termenul a fost preluat și în ms. 4 389 : *„Cuptoarele și colloanele să se strice"* (*ibid.*). Traducătorul (sau copistul) a simțit nevoia de a explica pe margine cuvîntul : *„Collon iaste cuptoriul în care zidesc căldările care fierb bêrea sau fac rachiul, iar alunci fierbea carnea de jărtve"*. Prima atestare a cuvîntului *collon* este mai veche : 1598 BGL (vezi H. Tiktin², *DRG*, s. v.). Dar sensul „Kesselherd', 'foyer de chaudiere, atestat pentru prima dată pe la 1822—1823 (Lajos Tamás, *op. cit*), este prezent în ms. 45 și în ms. 4 389 (cca. 1665—1680).

1.5.4. guz 'cîrtiță' (<magh. *gözü, güzü*), în ms. 45 : *„Șopirla, și guziul"* (Lv., *11*, 30 : în BB : *„Șomîcul"*) ; în ms. 4 389, apare varianta *guzeil* (*ibid.*) : <*guz* + suf. *-ei*, ca *guz* + *-an*>*guzan* (pentru exemple de derivate în *-ei*, vezi G. Pascu, *Suf. rom.*, p. 308—315).

1.5.5. hăreț 'uliu' [<magh. *herjó 'id'*, devenit *hereu* (*hireu*), apoi *hăreu* (*hărău, hirău*) ; terminația *-ău*, confundată cu suf. *-ău*, a fost înlocuită cu *-eț*, *-ăț* : *hereț*, *hăreț*, *harăț* ; aceste forme au fost considerate plurale, refăcîndu-se o formă nouă de singular, *herete*, *hărete*, apoi chiar *erete* și, mai rar, *arete* (prin apropiere, în ultimul caz, de omonimul *arete* 'berbec' (<lat. *arietem*) ; explicația de mai sus a fost dată de Lajos Tamás, *Notes d'étymologie roumaine*, în „Beiträge zur romanischen Philologie", I (1961), Berlin, p. 211—212 ; *id. EWUR*, p. 432—433], în ms. 45 : *„Și corbul-de-noapte, și herețul, și stîrcul"* (Lv., *11*, 17 ; la fel în ms. 4 389, Lv. *11*, 18 ; în BB : *„Hărețul"*).

1.5.6. mai 'ficat' (<magh. *máj*), în ms. 45 : *Și săul de la maiuri cu rărunchii"* (Lv., *3*, 10 ; și în *3*, 15 ; *8*, 16 ; 9, 10). Sinonimul *fical*, prezent în BB, a fost introdus de copistul muntean și în ms. 45 (vezi mai sus, p. 16, **IV. 1.1.10**). Cf. ST. L. EX., p. 38, **IV. 1.7.1.**

1.5.7. ponoslu 'ocară', 'dojană', 'mustrare' (pentru etimologie, vezi ST. L. FAC., p. 90, **IV. 1.4.4.**), în ms. 45 : *„Ponoslu iaste"* [Lv., *20*, 17 ; pe margine, de aceeași mînă : *„Ocară"* ; ultimul termen apare atît în BB., cît și în ms. 4 389 (*ibid.*)].

1.5.8. uliu 'pasăre răpitoare' (<magh. *ölyv*, dial. *ölyö, ülü, ölyü* 'id' ; vezi Lajos Tamás, *EWUR*, *p.* 828), în ms. 4 389 : *„Uliul, și cîte-s asêmene lui"* (Lv., *11*, 16 ; [17] ; în BB și în ms. 45 : *„Coruiul"*).

1.5.9. uruit, -ă, adj. 'măcinat grosolan (despre grîu și alte cereale)' (<vb. *a urui, a urlui* <magh. *őrül* 'id.'), în BB : *„Noao frecate spice uruite Domnului"* (Lv., *2*, 14 ; în ms. 45 și în ms. 4 389 : *„Măcinate"*).

1.6.0. Elemente germane (săsești)

Numărul elementelor de origine germană-săsească nu este mare, totuși apariția acestora în textele studiate, de la sfîrșitul secolului al XVII-lea, prezintă interes pentru istoria acestui contact lingvistic special. Este suficient să reamintim cuvintele de această origine studiate pînă acum din cărțile *Facerea* și *Ieșirea* : *biglariu, gardină, gonț, janc, a jăncui, jeț, tron, șold, streang*. Acestora li se alătură cîteva elemente din cartea *Preoția*.

1.6.1. bêre 'bere' (rostit cu un ę foarte deschis, aproape de *ä* ; în grafia chirilică, cu ѣ) [<săs. *Baer* (m., n.) ; săs. năsăud. *Bâr* (m., n.) ; săs. trepp. *bâr* ; vezi *SSW*, I, 5, p. 593 urm., sub *Bier* ; Fr. Krauss, *HWSPR*, p. 133 ; *id.*, *TREPP. WB.*, p. 131. În dialectul săsesc din Transilvania se spune *Baer kôchen* 'Bier kochen' (=a fierbe bere), iar nu *Baer brâen* 'Bier brauen' (=a prepara bere), cum se spune în germana literară. De asemenea, cel care prepară bere este numit în dialectul săsesc din Transilvania (*der*) *Baerkôch*, față de denumirea (*der*) *Bierbrauer*, din germana literară (cf. germ. lit. *brauen* 'a prepara bere' ; *Brauer* 'berar' ; *Brauerei* 1. 'fabricarea berei', 2. 'berărie'], în ms. 4 389 : *„Collon iaste cuptoriul în care zidesc căldările care fierb bêrea* (ѣ) *sau fac rachiul"* (Lv., *11*, 35 ; această frază este scrisă pe marginea textului, de aceeași mînă, pentru a explica termenul *collon*, din text. Expresia *a fierbe bêrea* este calchiată după săs. *Baer kôchen* (vezi mai sus). Acest fapt, precum și prezența în ms. 4 389 a altor elemente lingvistice de origine germană-săsească (*biglariu, jeț, tron*, alături de *bêre, a fierbe bêre*), ne determină să admitem că traducătorul acestui text al *Vechiului Testament*, presupus de N. A. Ursu a fi cărturarul mitropolit Daniil Panoneanul, a trăit sau a studiat într-unul din centrele săsești din sudul Transilvaniei, foarte probabil la Sibiu (cum probează istoria cuvîntului *biglariu*). Vezi ST. L. FAC., p. 90—92, **IV. 1.5.0.** ; **1.5.1.** ; **1.5.2** ; ST. L. EX., p. 39, **IV. 1.8.3** ; **1.8.4.**

1.6.2. cîrlan 'berbec tînăr' [<săs. *gerlənk* (=nhd. *Jährling* <*Jahr* + suf. *-ling*) (atestat în 5 localități săsești), cu variante ca : *gqirlənk* ; *gārlək* ; *gērlək* ; *gqilənk* ; *gäielək* ; există și variante dialectale cu *j-* : *jērlənk* ; *jerlänk* ; *jörlänk* ; *jōrlänk* ; *jōrlənk* ; sensul este : a) 'Einjähriges Lebewesen' ; 'jähriges Schaf' (=oaie, porc, de un an), b) același sens, despre oameni (vezi *SSW*, IV, *H—J*, p. 368). Radicalul este săs. *jōr*, 'Jahr' (=an), care are în numeroase localități săsești din sudul Transilvaniei, la inițială, sunetul *g-* : *gor*, în aproximativ 40 de localități ; apoi : *gār* ; *ger* ; *gōr* ; *gōr* (3 localități) ; *gäar* ; *gäor, gaur* ; *gäur* ; *geǫr* ; *gəur* ; *giər* ; *gier* ; *gîər* ; *gür* ; *gior* (în 9 localități) ; *giur* (în 14 localități) ; *gōər* ; *gōer* ; *gour* ; *guər* ; *güər* ; *geaur* ; *gəuər* ; *geüür* ; *gioər* ; *giour* ; *giuər*. Varianta cu *g-* este prezentă și în dialectul săsesc de nord (Bistrița-Năsăud, Reghin) : *gōr* (în 5 localități) ; *gür* (1) ; *giur* (1) ; *geər* (2) ; *gaqər* (1). Dar în acest dialect există și variante care au la inițială sunetul *j-*, în așa-numitele „Jot-Gemeinden", care au fost influențate, parțial, și de limba literară : *jär* ; *jaər* ; *jēər* ; *jōr* (în 16 localități) ; *jeor* ; *juər* ; *jōr* (în 14 localități) ; *jeor* (în 9 localități) (vezi *SSW H—J*, p. 363—366).

Cuvîntul săsesc *gērleŋk (jorläŋk* etc.) 'animal de un an' este etimonul rom. *cîrlan*. El a pătruns în graiurile românești din Transilvania înainte de anul 1400. Această datare se bazează pe apariția cuvîntului rom. *cîrlan* în documente la începutul secolului al XV-lea, din Moldova. Aici el a fost adus, desigur, prin emigranții români transilvăneni, dar a putut fi cunoscut și de la populația germană care trăia acum în mai multe așezări importante din Moldova : Siret, Baia, Suceava, Tîrgu Neamț, Cotnari etc. Împrumutul a avut loc la tîrgurile de animale ; termenul nu poate fi considerat păstoresc prin excelență. Prima atestare se întîlnește în numele de așezare *Cîrlani*, din anul 1429, care este forma de plural a numelui de familie *Cîrlan*, acesta atestat în 1599, în Țara Românească (vezi *Dicționarul elementelor românești din documentele slavo-române*, București, 1981, p. 46) (Cf. *Flăminzi* <n. de fam. *Flămîndu* ; *Speriați* <n. de fam. *Speriatu* ; *Deocheați* <n. de fam. *Deocheatu* etc.). Vechimea cuvîntului *cîrlan* în română este probată și de existența unor derivate numeroase : *cîrlăior* (*cărlăior*) ; *cîrlăioară* ; *cîrlănaș* (*cărlănaș*) ; *cîrlănuț* ; *cîrlăniță* ; *cîrlău* ; *cîrlănaș* ; *cîrlănărie* etc.

Rom. *cîrlan* presupune un etimon cu **k-*, în loc de *g-*. Prezența în română a oclusivei surde nu este însă generală. În graiul bănățean este atestată și o variantă cu *g-*. *gîrlan* (vezi *DA*, s.v.). În *DA*, s.v., mai apare un cuvînt identic din punct de vedere al sunetelor (*gîrlan*), folosit

BDD-B790-01 © 1993 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

prin Mehedinți, despre copiii fără căpătîi, care stau mai mult pe drumuri și pe gîrlă (la scăldat). Acest *gîrlan* este explicat de la *gîrlă*+suf. *an*. Explicația este artificială. Pare a fi același cuvînt cu cel din graiul bănățean. Apariția oclusivei surde *c-*, în locul celei sonore, *g-*, din radicalul săsesc, s-ar putea explica printr-o rostire specială a acestui sunet în dialectul săsesc (o rostire *fortis* a lui *g-*, cu efect acustic de asurzire). Cît privește vocala imediat următoare, ea a suferit modificări sub influența unor cuvinte românești, destul de numeroase, care au la inițială grupul sonor *cîr-*. În fine, silaba finală s-a modelat după cuvintele terminate în sufixul *-an*: săs. *gerlənk* >băn. *gărlan*>*gîrlan*; din varianta cu *k-*, **kerlenk*>*cărlan*>*cîrlan*; de remarcat faptul că *á*+*n* a rămas neschimbat.

În favoarea explicației din dialectul săsesc a rom. *cîrlan* pledează și latura semantică. Termenul german a apărut în urma unui proces semantic cunoscut și în alte comunități lingvistice: numele animalului de un an este creat de la cuvîntul care are chiar sensul 'an'. Astfel, în latină, adj. *annōtinus, -a, -um* însemna 'de un an', iar în română *noaten, noatenă* au sensul 'miel (mînz) de un an'; 'mîța (mînză) de un an'. Vsl. *godŭ* 'an' se întîlnește în bg. *godinak'* animal de un an' și în rom. *godinac*; *godănac, godac*; *godin*, cu sensul 'purcel (de, sub un an)'. Rom *vătui* 'ied (sau iepure) de un an' a fost explicat de la un radical traco-dac al cărui sens era 'an': cf. lat. **vetuleus*<**vetos* 'ani; gr. ἔτος 'an' < i.-e. **uet-* 'an'. Vezi mai jos, p. 24, **IV. 1.8.5.**

Istoria cuvîntului *cîrlan* trebuie completată cu un alt aspect. Acest cuvînt a fost reprimit în dialectul săsesc din Transilvania de la vorbitorii de limbă română, la o dată relativ recentă (atestările sînt de prin jurul anului 1900): săs. *kirlān*; *kirlean*; *kerlān* 'einjähriges Schaf'; *kirlam* 'zweijähriges weibliches Lamm'; *Kirlānbock* 'zweijähriger Schafbock'; *Kirlānfell* (vezi *SSW* V, *K* p. 146; Fr. Krauss, *TREPP. WB.*, p. 530: *kirlān* junges Schaf, das noch nicht gelämmert hat'; *id.*, *HWSPR*, p. 497: *kirlā'n* '(nicht ganz) einjähriges Schaf (aus dem Winter), das man im Sommer geschoren hatte'. Cazul lui *cîrlan* nu este singular. Un alt element românesc de origine săsească, *ciuhă* (<săs. *šɛχ*; vb. *šɛχn*=nhd. *Scheuche* 'sperietoare', 'momîie în lan'; vb. *scheuen* 'a se speria'), a fost reprimit în unele graiuri săsești din Transilvania, de exemplu în Treppen (rom. Tărpiu), jud. Bistrița-Năsăud, în forma *schuha* (și *tschuha*) 'aufgestelltes Reis — als Zeichen'. Dialectul săsesc cunoaște însă denumirea *Schoaizel* (*Schoaitzel*) 'Feldscheuche (in Menschengestalt)', din același radical *scheu* (mhd. *sciuhe* 'Abscheu'; 'Schreckbild') din care provine și rom. *ciuhă*. Acesta, ca și *cîrlan*, a fost împrumutat de vorbitorii limbii române din săsește într-o epocă îndepărtată (înainte de secolul al XV-lea. Pentru etimologia lui *ciuhă*, vezi V. Arvinte, *Note etimologice*, în „St. cerc. șt.", VI, nr. 3—4, Iași, 1955, p. 229—240; pentru formele săsești, vezi Fr. Krauss, *TREPP. WB.*, p. 886.

Interferențele lingvistice româno-săsești sînt bogate în surprize. Am arătat în studiul *Împrumuturi de origine germană (săsească) în română. În legătură cu etimologia cuvîntului ravilă*, în ALIL, XXIX. A. Lingvistică, Iași, 1983—1984, p. 11—22, că radicalul germano-săsesc de la baza cuvîntului popular românesc *ravilă* a pătruns în două rînduri în română: prima dată, într-o epocă mai veche, în forma menționată, iar a doua oară, într-o epocă mai apropiată de noi, și într-o zonă mai restrînsă, sub forma *rafil(ă)*. Într-o situație asemănătoare pare a fi și cuvîntul săsesc *gērlenk* (*jērlānk*). Prima dată, prin secolul al XIV-lea — al XV-lea, el a pătruns cu forma *cărlan, cîrlan*, iar sensul era cel de 'animal (miel) de un an'; a doua oară, mult mai tîrziu, a intrat cu forma *ghiorlan* și cu sensul 'copil', 'nou-născut' (regional și popular), sens ilustrat de: *„Pin' la anu', și ghiorlanu'* " (în legătură cu o femeie care a rămas însărcinată îndată după căsătorie; vezi *DA*, s.v.) Ultimul cuvînt pare a fi același cu adj. *gîrlan*, din Mehedinți, menționat mai sus. Cu totul alt cuvînt trebuie să fie *ghiorlan* 'om mare și bădărănos', 'țărănoi', 'mojic', 'mitocan'. Acesta a fost pus în legătură cu vb. *a ghiorăi*, deci 'unul căruia îi ghiorăiesc mațele' + suf. *-lan* (vezi H. Tiktin², *DRG.*, s. v.; G. Pascu, *Suf. rom.*, p. 294).

Am insistat mai mult asupra etimologiei cuvîntului *cîrlan* din cauză că originea acestui cuvînt este foarte controversată. O explicație a lui prin dialectul săsesc transilvănean a fost propusă mai demult, dar, pentru că nu a fost argumentată, lexicografii nu au preluat-o; în H. Tiktin², *DRG*, s.v., ca și în *DEX*, s.v., cuvîntul este însoțit de: „Et. unbek.", respectiv „et. nec." Propunerea de a explica rom. *cîrlan* din săsește a fost făcută prima dată de G. Kisch, în *„Dacoromania"*, VI, p. 657; dar în notița de aici nu este indicat etimonul. După G. Kisch, etimologia germană săsească a fost susținută de A. Scriban, *Dicț.*, s. v.: „Săs. *jórlänk, jérlänk*, la Mosella *gèrlenk* 'miel de un an'; germ. *Jährling* 'copil de un an'. Din rom. vine ung. *kerlány* 'mie de un an'". Cuvîntul *cîrlan* a avut parte de multe explicații etimologice. Soluțiile propuse pot fi văzute la A. Cioraneascu, *DER*, nr. 2 028, și la I. I Russu, *Etnogeneza românilor. Fondul autohton traco-dac și componenta latino-romanică*, București, 1981, p. 292—293. Combătînd explicațiile prin slavă, latină, săsească, autorul ultimei lucrări citate recurge la reconstruirea unei teme „străromâne" **gar-l-* 'progenitură', 'pui de animal', „înrudită cu baza i.-e. **gʷer(e)bh-*, **gʷrebh-* 'făt', 'pui', 'progenitură', 'prunc'" (p. 293). I.I. Russu nu explică, însă, modul și timpul cînd această „temă" a cunoscut trecerea oclusivei sonore inițiale la oclusiva surdă, dar mai ales cînd și cum s-a petrecut contopirea ei cu sufixul de origine slavă *-án*. Menținerea lui *á*+*n*+voc. este un indiciu că termenul nu-i prea vechi în limbă sau că unirea cu sufixul *-án* a avut loc într-o epocă nu prea îndepărtată (după contactul cu slavii). Explicația propusă mai sus, prin germană (săsească), corespunde acestei exigențe], în ms. 4 389: *„Să aducă... cîrlan den oi nevinoval"* (Lv., *5*, 15; și: *5*, 18; *12*, 6; în BB și în ms. 45: *„Berbèce"*). Cuvîntul *cîrlan* este prezent și în cărțile *Facerea* și *Ieșirea*: *cîrlani*, în ms. 45 și în BB (Fac. *30*, 40, *31*, 7, 41, *33*, 19) și în ms. 4 389 (Fac., *31*, 7, 41); *cîrlan*, în ms. 4 389 (Ex., *29*, 15, 22, 30, 40); *cîrlani* (Ex., *29*, 1, 29); *cîrlanii* (Ex., *29*, 3); *cîrlanul* (Ex., *29*, 17, 18, 26, 27, 31, 41); *cîrlanului* (Ex., *29*, 31, 32). În ms. 45: *cîrlăniță* (Lv., *5*, 6).

1.6.3. vinars, vezi mai jos p. 35, **IV. 2.1.140.**

1.7.0. Elemente turcești

Elementele de această origine sînt puține la număr, ele denumind obiecte de proveniență orientală sau realități specifice contactului româno-turcesc din epocă.

1.7.1. cantar 'cîntar', instrument de măsurat greutatea' (cf. tc. *kantar*, ngr. καντάρι <arab. *qintar*), în BB: *„Să nu faceți strîmbătate... la cumpănă și la cantare"* (Lv., *19*, 35; în ms. 45 și în ms. 4 389: *„Căntar"*, cu *-ʁ-*); *„Cantarele dirèpte"* (Lv., *19*, 36; în ms. 45: *„Căntarele"*).

1.7.2. chelbaș 'riios, plin de bube (după o boală de piele a capului, care duce la căderea părului)' [<tc. *kelbaș* (<tc. *kel* 'kahl'+*baș* 'Kopf'], în ms. 45: *, Iar de se va zmulge den fața capului nescui, iaste chelbaș, curat iaste"* (Lv., *13*, 41; la fel în ms. 4 389; în BB: *„Iaste tîrcav"*). În ms. 45 și în ms. 4 389, se găsește prima atestare scrisă a cuvîntului (cca 1665—1680), care este ceva mai veche decît cea dată în H. Tiktin², *DRG*, s.v.: 1703.

BDD-B790-01 © 1993 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

1.7.3. chelbăşie 'starea celui care este *chelbaş* [<*chelbaş*(< tc. *kelbaş*)+suf. *-ie*], în ms. 45 : „*Iar de să va face întru chelbăşiia lui pipăire albă au roşii alică, stricăciune înflorindu iaste în pleaşa lui au întru chelbăşiia lui*" (Lv., *13*, 42 ; şi în versetul 43 ; şi în ms. 4 389, Lv. *13*, 42, 42, 43). Cuvîntul *chelbăşie* (<*chelbaş* + *-ie*), în ciuda marei asemănări, nu trebuie confundat cu *chelboşie*, care are un cu totul alt etimon : <*chelboşi*, pl. de la *chelbos* + suf. *-ie* ; adj. *chelbos* este, la rîndul său, un derivat cu sufixul *-os* de la *chelbe*, iar acesta provine, foarte probabil, dintr-un lat. pop. **calvia*<lat. clas. *calvus, -a, -um* 'fără păr', 'chel', „mit Attraktion des *i* (**chĭal-*) wie in *schimb* <*excambio* (über *schĭam-*)" (vezi H. Tiktin², *DRG*, s. v. ; *DA* : < lat. pop. **clalvia*, cu propagarea lui *-l-*). Varianta cu *-o-* neacc., *chelboşie*, înregistrată în prima ediţie a dicţionarului lui H. Tiktin, dar eliminată în cea de a doua, a fost atestată pentru prima dată în anul 1870 (vezi *DA*, s. v.). Varianta cu **ă-* neacc., *chelbăşie*, nu este înregistrată în dicţionarul lui H. Tiktin, nici în prima, nici în a doua ediţie. Ea apare în *DA*, dar este pusă pe acelaşi plan cu varianta care are *-o-*, *chelboşie*. Datele pe care ni le oferă textele studiate conduc la o separare a celor două cuvinte, în ciuda apropierilor semantice şi a marii asemănări formale. Forma *chelbăşie* provine de la *chelbaş* (<tc. *kelbaş*) + *-ie*, fiind atestată pentru prima dată în cca 1665—1680, pe cînd *chelboşie* are ca radical adj. *chelbos* (<*chelbe*<lat. **clalvia*) + *-ie*, fiind atestat prima dată abia în 1870. Cuvintele *chelbăşie* şi *chelboşie* au sensuri apropiate, dar nu identice. Primul înseamnă 'Grindigsein' (=starea de rîios, cu o plagă pe pielea capului, care duce şi la calviţie), pe cînd al doilea înseamnă 'pleşuv', 'fără păr pe cap'. Prin atracţie paronimică, aceste două cuvinte au cunoscut un transfer semantic reciproc, ajungîndu-se la situaţia ca ambele denumiri să aibă sensurile : **1.** 'o boală la pielea capului, ca o coajă care supurează şi face să cadă părul' şi **2.** 'chelie, lipsa părului de pe cap'. Vezi mai sus, p. 7, **I. 3.12.0., 4.**

1.7.4. işlie 'acoperemînt al capului, un fel de turban purtat în vechime de preoţii evrei' [<tc. *işlik, başlık* ; în vrom., mold. şi *şlic*<polon. *szlyk*; rus. *šlyk* 'Mütze" (=căciulă înaltă şi ascuţită, de piele)], în ms. 4 389 : „*Şi işlic de pînză să-ş puie în cap*" (Lv., *16*, 4 : în BB şi în ms. 45 : „*Chivără de in*").

1.7.5. lighin 'lighean' (<tc. *legen* 'Waschschüssel'), în ms. 4 389 : „*Lighinul*" (Lv., *8*, 11 ; în BB : „*Spălătoarea*" ; în ms. 45 : „*Medenniţa*"). Cf. ST. L. EX., p. 40, **IV. 1.9.10.**

1.7.6. a mozaviri 'a calomnia', 'a defăima', 'a ponegri' (<*mozavir* 'calomniator' <tc. *müzevvir* ; cf. şi ngr. μουζαβίρης), în ms. 4 389 : „*Nici să mozaviriţ nici unul pre vecin*" (Lv., *19*, 11). Cf. ST. L. FAC., p. 92, **IV. 1.6.6.**

1.7.6. rachiu (<tc. *raki* ; cf. alb. *raki* ; ngr. ῥακί), în BB : „*Vin şi rachiu nu veţ beu*" (Lv., *10*, 9 ; în ms. 4 389, la fel ; în ms. 45 : „*Vinarsu*" ; pe margine, de aceeaşi mînă : „*Rachiu*").

1.8.0. Elemente autohtone

Sînt grupate în acest capitol cîteva elemente despre care se presupune că ar aparţine substratului autohton, traco-dac, al limbii române. Unele din aceste cuvinte au şi corespondent în albaneză. Ele se explică printr-o înrudire originară „între limba de substrat a românei şi limba a cărei continuatoare este, în epoca istorică, albaneza" (vezi Grigore Brâncuş, *Vocabularul autohton al limbii române*, Bucureşti, 1983, p. 27).

1.8.1. barză 'pasăre călătoare, cu penajul alb şi negru', 'cocostîrc' [<adj. *barz,-ă* '(despre diferite animale)' cu alb şi negru', 'cenuşiu', 'pestriţ'<thrac. **bherdz-*, **bherz-* < i.-e.**bherĕĝ-* 'glänzen' ; 'weiss' ; înrudit cu alb. *barth, bardhi,-ë* 'weiss' (vezi A. Philippide *OR*, II, p. 745 ; Gr. Brâncuş, *op. cit.*, p. 29 ; pentru denumirile acestei păsări în limbile europene, vezi V. Arvinte, *Atlas linguarum Europae* (*ALE*). *Comentariu la întrebarea 117, „la cigogne"*, în ALIL, XXVII, Iaşi, 1979—1980, p. 5—20)], în BB : „*Şi porfirion, şi barza, şi lebăda*" (Lv., *11*, 18 ; în ms. 45 : „*Pelecanul*" ; în ms. 4 389 : „*Pelicanul*" ; în gr. (ὁ) πελεκάν, -ᾶνος).

1.8.2. ciucă 'păr împletit în formă de măciulie (de coc) pe vîrful capului' [sens special al cuvîntului *ciucă* 'vîrf (de munte)' ; 'măciulie', atestat şi în sintagma *ciuc de păr* 'mêche de cheveau', probabil prin confuzie cu *ciuf* (vezi *DA*, s.v.) ; are corespondent în albaneză : *çukë* (şi : *sukë*) 'sommet, ballon (de montagne) ' (vezi Gr. Brâncuş, *op. cit.*, p. 62—63)], în ms. 45 : „*Să nu faceţi ciucă den chica capului vostru*" (Lv., *19*, 27 : în BB : „*Creţ*"). Cf. *Comentarii*, 19, 27.

1.8.3. şopîrlă 'lézarde', 'Eidechse' (cf. alb. *shapi, -u* ; rom. com. **şopă*+suf. *-îrlă* ; vezi Gr. Brâncuş, *op. cit.*, p. 119—120), în BB : „*Şi şopîrla, şi şomîcul*" (Lv., *11*, 30 ; la fel în ms. 45 şi în ms. 4 389).

1.8.4. vatră 'foyer' ; 'âtre' ; 'Herd' (cf. alb. *vatrë*), în ms. 45 : „*Iar de va fi jirtvă den vatră darul tău, fănină cu untu de lemnu să va face*" (Lv., *2*, 7 ; la fel în ms. 4 389 ; în BB : „*Jirtvă dupe grătariu*").

1.8.5. vătui, -e 'ied (iadă) de un an' [cf. alb. *ftujë* 'ied de un an' (şi alb. *ftulë, vëtulë* <alb. *vjel, vit* 'an' (<i.-e. **uet-* 'an'), vezi Gr. Brâncuş, *op. cit.*, p. 150—151; vezi mai sus, p. 23, **IV. 1.6.2.**, *cîrlan*], în BB : „*Vătuie den capre pentru păcat*" [Lv., 5, 6 ; în ms. 45 : „*Căpriţe den capre*"; în ms. 4 389 : „*Iadă den capre*" ; în gr.: χίμαιραν ἐξ αἰγῶν [(ἡ) αἴξ, αἰγός 'chèvre'; (ἡ) χίμαιρα, -ας 'jeune chèvre'].

1.9.0. Cuvinte cu etimologie nesigură sau necunoscută

1.9.1. bogză 'un fel de bufniţă' [a fost apropiat de *boaghe* (vezi mai sus, p. 21, **IV. 1.5.1.**) ; de la acesta + suf. *-at*>*bogheat*, (mold.) *boghel, -ă*) 'cu pene la urechi (ca bufniţa) (despre găini)' ; de la noul radical *bog-* + suf. *-ză* (din *pupăză*), s-ar fi derivat *bogză*], în BB : „*Nu se vor mînca... struţul, şi bogza, şi bâbiţa*" (Lv., *11*, 15 ; în ms. 4 389 : „*Bogza*", Lv., *11*, 16). Cuvîntul este atestat pentru prima dată în anul 1528, ca nume de persoană (vezi H. Tiktin², *DRG* s.v.). În ms. 45 : „*Boaghea*".

1.9.2. chiţoran 1. 'cîrciţă', 2. 'guzgan de cîmp', 3. 'popîndoc' [este apropiat de *chiţcan* 'şoarece', 'guzgan'<vb. *a chiţcăi, a chiţăi* (onomatopeic ; cf. interj. *chiţ !, chiţ !*) + suf. *-oran* : *chiţoran* (vezi A. Scriban, *Dicţ.*, s. v.)], în BB : „*Chiţoranul, şi hameleon, şi nevăsluica*" (Lv., *11*, 30 ; în ms. 45 : „*Ghigorţanul*" ; în ms. 4 389 : „*Gorghiţan*"). Vezi mai jos, **IV. 1.9.4.** *ghigorţan*.

1.9.3. ciuh 'ciuf, un fel de bufniţă mică' ; *ciuf-de-baltă* 'ciuhurez cu moţuri mici' [este apropiat de A. Scriban, *Dicţ.*, s. v., de nsl. *čuk* ; sîrb. *ćuk* ; alb. *čuk, çufkë* 'ciucure', 'smoc' ; referitor la originea autohtonă a cuvîntului în discuţie, vezi cele spuse de Gr. Brâncuş, *op. cit.*, p. 63—64], în ms. 4 389 : „*Struţul, şi bogza, şi ciuhul şi cîte-s lor asêmene*" (Lv., *11*, [16] ; în BB : „*Bâbiţa*" ; în ms. 45 : „*Batca*". Vezi *Comentarii*, *11*, 16.

1.9.4. ghigorţan 'şoarece de cîmp cu botul ascuţit', 'guzgan' [cuvînt neînregistrat în dicţionare ; din cauza sensului diferit, nu poate fi pus în legătură cu *ghigorţ* (cu varianta *ghiborţ*) 'un fel de peşte', 'cosac, (*Perca fluviatilis*)', care a fost apropiat de cuvîntul *ghiban* (=*biban*) 'un fel de peşte' ; sub aspect formal, *ghigorţan* poate fi analizat ca alcătuit din *ghigorţ* (=*biborţ*) +suf. *-an* ; în acest caz, sunetul iniţial ar fi rezultat prin palatalizarea labialei *b-*+*i*], în ms. 45: „*Ghigorţanul, şi hameleon, şi nevăstuica, şi şopîrla, şi guziul*" (Lv., *11*, 30 ; în ms. 4 389, *gorghiţan, ibid.*, variantă rezultată prin metateză; în BB: „*Chiţoranul*").

1.9.5. gorgiţan, vezi cuvîntul precedent.

BDD-B790-01 © 1993 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

2. CUVINTE CU SENS DIFERIT DE CEL ACTUAL

2.1.0. Calcuri lingvistice

Fenomenul calcului lingvistic este prezent la tot pasul în cele trei texte de care ne ocupăm. Punctul de plecare este textul grecesc din *Septuagina*, care a stat ca model traducătorului ms. 45, Nicolae Milescu, şi diortositorilor bucureşteni (fraţii Greceanu şi alţii). De mai multe ori, a putut fi constatat faptul că revizorii textului tipărit s-au dovedit a fi, prin unele modificări pe care le-au făcut, mai servili faţă de originalul grecesc decît fusese Milescu însuşi. Influenţa modelului slavonesc este sesizabilă uneori în ms. 4 389. Unele cazuri de calcuri lingvistice au fost discutate şi în capitolul *Comentarii*, din prezentul volum. Asupra unor cazuri mai deosebite, în care avem de făcut completări sau de adus noi explicaţii, revenim în cele ce urmează.

2.1.1. acoperemînt 'prepuţ', în BB : *„Şi în a opta zi să taie trupul-acoperemîntului-marginii lui"* (Lv., *12*, 3 ; în ms. 45 : *„Trupul-acoperemîntului"* ; în ms. 45 : *„Trupul-lui-cel-de-margine"*), după gr. τὴν σάρκα τῆς ἀκροβυστίας αὐτοῦ [gr. σάρξ, σαρκός 'chair' ; 'corps' ; 'désir de la chair' este tradus prin *trup*, care aici are sensul 'penis' ; (ἡ) ἀκροβυστία, -άς 1. 'Vorhaut' (=prepuţ), 2. (pl.) 'die Unbeschnittenen (=das Heidentum)' (=cei netăiaţi-împrejur, adică păgînii). Cuvîntul grecesc este compus din ἄκρος, -α, -ον 'äußerst, oberst, höchst, an der Spitze befindlich' (=cel mai sus, cel mai înalt, care se află în vîrf) şi βυστία. Acesta din urmă este la origine subst. (ἡ) πόσδη 1. 'das männliche Glied' 2. 'Vorhaut' şi (ἡ) ποσδία 'Vorhaut', modificat printr-o etimologie populară, motivată eufemistic, sub influenţa vb. βύω, aor. βῦσαι, viit. βύσω 'vollstopfen, anfüllen', vezi H. Frisk, *GEW*, I, p. 276, sub βυνέω ; II, p. 584]. Sintagmele menţionate mai sus din versiunile româneşti reprezintă soluţii destul de stîngace în redarea denumirii greceşti pentru conceptul «prepuţ». Soluţia cea mai bună, deşi greoaie şi ea, se găseşte în cartea *Facerea*, din BB : *„Marginea-acoperemîntului-trupului"* (Fac., *17*, 23, 24, 25). Cf. ST. L. FAC., p. 96, **IV.2.3.1.** ; p. 102, **IV.2.3.147.** ; ST. L. EX., p. 47, **IV.2.2.1.**

2.1.2. a aduce, în expr. : *a aduce rumăgătură* '(despre ierbivore) 'a rumega', în BB : *„Cămila.... nu aduce rumăgătură"* (Lv., *11*, 4 : în ms. 45 : *„Aduce rumăgală"* ; în ms. 4 389 : *„Aduce rumegală"*), după gr. οὐκ ἀνάγει μηρυκισμὸν [vb. ἀνάγω 'conduire de bas en haut', 'tirer ou pousser en haut', 'faire monter' ; (ὁ) μηρυκισμός, -ου 'rumination']. Cf. mai jos, p. 33, **IV.2.1.107.**, *a scoate*.

2.1.3. aducere 'ofrandă vegetală', 'jertfă de fructe', în BB : *„ca să aduceţi aduceri Domnului"* (Lv., *23*, 37 ; la fel în ms. 45 ; în ms. 4 389 : *„Să aduceţi prinos"*), după gr. ὥστε προσενέγαι καρπώματα τῷ κυρίῳ [(τὸ) κάρπωμα -ατος 1. 'fruit', 2. (în Biblie) 'oblation', 'offrande', 'sacrifice' ; vb. καρπόω, -ῶ 'donner des fruits' ; 'faire des offrandes'. Sensul 'ofrandă', 'jertfă' este prezent şi în sintagma *aducire-preste-tot*, în BB : *„Şi va lua aducire-preste-tot carea o va topi focul arderea-de-tot de la jirtăvnic"* (Lv., *6*, 11 ; în ms. 45, la fel ; în ms. 4 389 : *„Prinosul care-l va fi ars focul arderii-de-tot de pre altar"*), după gr. (în BB şi în ms. 45) καὶ ἀφελεῖ τὴν κατακάρπωσιν τὴν ὁλοκαύτωσιν ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου [(ἡ) κατακάρπωσις, -εως 'restes de la victime brûlée' ; vb. κατακαρπόω, -ῶ, viit. -ώσω 'brûler ou consumer la victime' ; (τό) ὁλόκαυτον, -ου 'holocauste, sacrifice où l'on brûle la victime entière'] ; în BB : *„Preste aducerile seurilor"* (Lv., *10*, 15 ; în ms. 45, la fel : în ms. 4 389 : *„În aducerile seurilor"*), după gr. ἐπὶ τῶν καρπωμάτων τῶν στεάτων [(τὸ) στέαρ, στέατος 'graisse compacte', 'suif'].

2.1.4. adunare, în sintagma : *adunare-de-apă* 'rezervă de apă, în BB : *„Afară den izvoarăle apelor, şi den gropi, şi den adunare-de-apă"* (Lv., *11*, 36 ; la fel în ms. 45 ; în ms. 4 389 : *„Adunarea în care se adună apa"*), este un calc după gr. συναγωγῆς ὕδατος [(ὁ) συναγωγή, -ῆς 'rassemblement' ; vb. συνάγω 'rassembler' ; lat. : *„Omnis aquarum congregatio"*].

2.1.5. alb, vezi mai jos, p. 28, **IV.2.1.49.**, *a luci*.

2.1.6. bărbat, în sintagma : *la bărbat, la bărbat*, vezi mai sus, p. 10—11, **II.4.6.15.**

2.1.7. a băsnui, în sintagma : *ceia-ce-băsnuiescu-den pîntece*, 'ventriloci', în BB : *„Sufletul carele va urma la ceia-ce-băsnuiescu-den pîntece"* (Lv., *20*, 6 ; la fel în ms. 45), după gr. (ὁ, ἡ) ἐγγαστρίμυθος, -ου 'ventriloque', alcătuit din ἐγγάστριος, -ος, -ον, 'du ventre' + vb. μυθίζω, viit. μυθίσω 'dire', 'raconter' ; vezi mai sus, p. 18. **IV.1.3.4.**

2.1.8. băsnuitor, în sintagma : *băsnuitoriu-de-pîntece* 'ventriloc', în BB : *„Şi bărbatul au fămeia care se va face dentru ei băsnuitoriu-de-pîntece au vrăjitoriu"* (Lv., *20*, 27 ; în ms. 45 : *„Grăitori-den-pîntece"* ; în ms. 4 389 : *„Vor fi în pîntecele lor basne"*), după gr. (ὁ, ἡ) ἐγγαστρίμυθος, -ου 'celui ou celle qui rend des oracles en parlant du ventre', 'ventriloque' ; vezi cuvîntul precedent.

2.1.9. bine, în *bine va vrea, bine vor voi, va bine vrea*, traduce gr. εὐ-, din vb. εὐδοκέω -ῶ 'plaire' ; 'se plaire', 'approuver', în BB : *„Atunce bine va vrea pămîntul simbetele lui toate zilele pustiirii lui"* (Lv., *26*, 34 ; la fel în ms. 45 ; în ms. 4 389 : *„Bine va voi praznicul lui"* (Lv., *26*, 34 [35]), după gr. τότε εὐδοκήσει ἡ γῆ τὰ σάββατα αὐτῆς ; lat. : *„Tunc placebunt terrae sabbatha sua"* (şi în Lv. *26*, 35, 41).

2.1.10. boiarin (şi : *boiar*), vezi mai sus, p. 18, **IV. 1.3.5.**

2.1.11. braţ 'pulpă (la animale)' ; 'şold', calc după gr. (ὁ) βραχίων, -ονος 'bras' şi 'épaule chez les animaux', în sintagmele : *„Braţul luorii"* 'la cuisse qu'on prélève' (vezi *MTL*, p. 79), în BB (Lv., *7*, 24 ; *10*, 14, 15) ; *„Braţul cel drept"* 'le gigot droit', 'la cuisse droite', în BB (Lv., 7, 22, 23 ; *8*, 26 ; la fel în ms. 45 ; în ms. 4 389 : *„Umerile cel drept"*, Lv., *7*, 32 ; şi : 7, 33 ; *8*, 25 [26]).

2.1.12. buză, în expr. : *a împărţi cu buzele* 'a face o promisiune luîndu-l pe Dumnezeu ca martor şi acceptînd, astfel, eventualele sancţiuni divine' (vezi *MTL*, p. 48), în BB : *„Sufletul.... ce împarte cu buzele să facă bine sau să facă rău"* (Lv., *5*, 4. ; la fel în ms. 45 ; în ms. 4 389 : *„Va făgădui cu buzele"*), calchiat după gr. ἡ διαστέλλουσα τοῖς χείλεσι καλοποιῆσαι 'lui recomandant du bout des lèvres de se bien conduire' [vb. διαστέλλω 'séparer' ; 'distinguer' ; 'définir' ; (τὸ) χεῖλος, -εος, -ους 'lèvre')].

2.1.13. a călca 'a ofensa printr-o serie de contravenţii', 'a viola' în BB : *„Vor răscumpăra păcatele lor....pentru căce au călcat şi m-au trecut cu vedêrea"* (Lv., *26*, 40 : în ms. 45 şi în ms. 4 389, la fel), după gr. ὁτι παρέβησαν (vb. παραβαίνω, viit. παραβήσομαι, aor. 2 παρέβην 1. 'passer', 'transgresser' ; violer', 2. 'offenser par quelque contravention' ; 'ometre' ; 'négliger').

2.1.14. copil, în sintagma : *copilul oii* 'miel', în BB : *„Şi viţel, şi oaia, pre dinsa şi pre copilul ei să nu jungheaţi într-o zi"* (Lv., *22*, 28 ; în ms. 45, la fel ; în ms. 4 389 : *„Mielul"*), care calchiază gr. τὸ παιδίον αὐτῆς (τὸ) παιδίον, -ου 'petit enfant'].

2.1.15. creştere 'roadă', în BB şi în ms. 45 : *„Şi va da pămîntul crêşterile lui"* (Lv., *25*, 19 ; în ms. 4 389 : *„Roada sa"*), după gr. καὶ δώσει ἡ γῆ τα ἐκφόρια αὐτῆς [(τὸ) ἐκφόριον, -ου (plus usité au pluriel) 'fruits que rend la terre' ; vb. ἐκφορέω, -ῶ, viit. ἐκφορήσω 'porter dehors'.

BDD-B790-01 © 1993 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

2.1.16. a cruța 'a păzi', 'a urma, a respecta porunca cuiva', în ms. 45 : „*Și să cruțați porăncele mêle și să le faceți pre înse*“ (Lv., *22*, 31 ; în BB : „*Și păziți*“ ; în ms. 4 389 : „*Să păziți*“), după gr. καὶ φυλάξετε τὰς ἐντολάς μου καὶ ποιήσετε αὐτάς [vb. φυλάσσω, viit. φυλάξω 1. 'garder', 'veiller', 'surveiller', 2. 'conserver', 'garder', 3. 'préserver' ; (ἡ) ἐντολή, -ῆς 'ordre', 'précepte' : în *Biblie* : 'les commendements de Dieu']. Cuvîntul cu acest sens mai apare și în Lv., *26*, 3, din ms. 45, fiind caracteristic acestui text, cum rezultă și din exemplele din cartea *Ieșirea* (Ex. *12*, 24, 25 ; *13*, 10, 15, 26 ; *16*, 33 ; 19, 5). Sensul 'a păzi poruncile divine' al lui *a cruța* a fost remarcat și de D. Pușchilă, *Molitfelnicul lui Dosoftei* (1914) (apud *DA*, s.v.), care se bazează pe exemple din BB și din scrierile lui Dosoftei. Faptul este remarcabil pentru discuția privitoare la paternitatea traducerii ms. 45 și la rolul de revizor al textului pe care l-ar fi avut Dosoftei și cărturarii din jurul său.

2.1.17. cruțare 'poruncă (divină)' ; 'normă', 'precept', în ms. 45 : „*Și vor păzi cruțările mêle*“ (Lv., *22*, 9 ; în BB : „*Pazele*“ ; în ms. 4 389 : „*Porăncile*“), după gr. καὶ φυλάξονται τὰ φυλάγματά μου [(τὸ) φύλαγμα, -ατος 'ce qu'on garde ou doit garder' ; în *Biblie* : 'commandement', 'précept']. Vezi cuvîntul precedent ; sensul 'precept (divin)' al subst. *cruțare* nu-i atestat în *DA*, s.v. ; vezi și mai jos, p. 31, **IV.2.1.74.**, *pază*.

2.1.18. a deschivăra 'a-și scoate chivăra de pe cap', 'a se descoperi', în ms. 45 : „*Capul nu-ș va deschivăra*“ (Lv., *21*, 10 ; în BB : „*Descoperi*“ ; în ms. 4 389 : „*Dăscopere*“), după gr. τὴν κεφαλὴν οὐκ ἀποκιδαρώσει [(ἡ) κίδαρις, -εως 'turban', 'Name einer turbanartiges Kopfbedekung“ (H. Frisk, *GEW*, I, p. 850) ; vb. ἀποκιδαρόω, -ῶ, viit. -ώσω 'dépouiller de la cidare (espèce de turban)' (C. Alexandre, *Dictionnaire grec-français*, Paris, 1867, s.v.). Cf. ST. L. EX., p. 35, **IV.1.5.8.**

2.1.19. a descoperi, în expr. : *a descoperi rușinea* 'a avea relații sexuale', în BB : „*Rușinea tătîni-tău și rușinea mumei tale să nu-i descoperi*“ (Lv., *18*, 7; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389 ; expresia cunoaște aproximativ 30 de ocurențe în BB, Lv.), după gr. ἀσχημοσύνην τοῦ πατρός σου καὶ ασχημοσύνην τῆς μητρός σου οὐκ ἀποκαλύψεις [(ἡ) ἀσχ ημοσύνη, -ης 'indécense“; vb. ἀποκαλύπτω, viit. ἀποκαλύψω 'dévoiler', 'découvrir']. În greacă, expresia a fost calchiată din limba ebraică (vezi *MTL*, p. 203 ; și *Comentarii*, 18, 7).

2.1.20. dimineață, în sintagma : *dimineață-dimineață 'în fiecare dimineață'*, în BB (Lv., *6*, 12; în ms. 45: „*De dimineață-den dimineață*“ ; în ms. 4 389 : „*În toate diminețile*“), după gr. το πρωΐ, πρωΐ. Cf. ST. L. EX., p. 42, **IV.2.1.20.**

2.1.21. domn, în sintagma : *Domnul idolilor* 'Moloh, zeietatea supremă a canaaniților', în ms. 4 389 : „*Și den sămînta ta să nu dai să slujască domnului idolului*“ (Lv., *18*, 21 ; pe margine, de aceeași mînă : „*Lui Moloh*“ ; și în *20*, 2, 3), după sl. КНАЗЮ ИДОЛЪ ; pe margine : МОЛОХЪ. în Lv. *18*, 21 ; *20*, 2, 3, 4, din versiunea slavonă. Vsl. *kŭnędzĭ*, *kŭnęzĭ* 'Fürst' corespunde gr. (ὁ) ἄρχων, -οντος (vezi E. Berneker, *SEW*, I, p. 663). Acesta din urmă a fost calchiat în ms. 45 și în BB prin *boiarin, boiar* ; vezi mai sus, p. 18, **IV. 1.3.5.** ; vezi și p. 21, **IV. 1.4.18.** *idol*.

2.1.22. a dormi 1. în sintagma : *a dormi culcare femeiască* '(despre bărbați) a avea relații homosexuale', în BB : „*Și cu bărbat să nu dormi culcare fămeiască, pentru că urîciune iaste*“ (Lv., *18*, 22 ; în ms. 45 : „*Să nu dormi pat fămeiescu*“ ; în ms. 4 389 : „*Să nu te culci pat muieresc*“), după gr. οὐ κοιμηθήσῃ κοίτην γυναικείαν [vb. κοιμάω, -ῶ 'mettre au lit', 'coucher' ; 'dormir', 'se coucher', din familia vb. κεῖμαι 'legen', 'sich befinden' ; (ἡ) κοίτη, -ης 1. 'lit', 'couche', 2. 'union charnelle' ; γυναικεῖος, -α, -ον 'de femme', 'qui convient aux femmes'], 2. 'a rămîne (peste noapte)', în BB : „*Să nu doarmă simbria năimitului tău pînă dimineața la tine*“ (Lv., *19*, 13 ; la fel ms. 45 ; în ms. 4 389 : „*Să nu mîie*“), după gr. οὐ κοιμηθήσεται ὁ μισθός τοῦ μισθωτοῦ σου παρά σοι ἕως πρωΐ [vb. κοιμάω, -ῶ ; κοιμίζω 'endormir' ; (ὁ) μισθός, -οῦ 'salaire', 'récompense' ; (ὁ) μισθωτός, -οῦ 'Tagelöhner'].

2.1.23. a face 1. în sintagma : *a face lucruri* 'a lucra', în BB : „*Șase zile să faceți lucruri*“ (Lv., *23*, 3 ; la fel în ms. 45 ; în ms. 4 389 : „*Să lucrezi*“), după gr. ἓξ ἡμέρας ποιήσεις ἔργα [vb. ποιέω, -ῶ 'faire' ; (τὸ) ἔργον, -ου 'ouvrage' ; 'affaire' ; 'action'], 2. în sintagma: *a se face în parte* 'a i se atribui cuiva o porțiune din ceva', în BB : „*Și să făcu lui Moisi în parte*“ (Lv., *8*, 28 ; în ms. 45 : „*Și să fêce lui Moisi în parte*“ *(ibid.)*, după gr. καὶ ἐγένετο Μωϋσει ἐν μερίδι [(ἡ) μερίς, -ίδος 'part', 'morceau', 'fraction'].

2.1.24. față, vezi, p. 29—30, **IV.2.1.68,** *obraz*.

2.1.25. fund 'piedestal', 'suport', în BB : „*Spălătoarea și fundul ei*“ (Lv., *8*, 11 ; în ms. 45 : „*Medennița și fundul ei*“ ; în ms. 4 389 : „*Lighinul și fundul lui*“), după gr. καὶ τὴν βάσιν αὐτοῦ [(ἡ) βάσις,-εως 1. 'fondement', 2. 'piédestal', 'base'].

2.1.26. a grăi 1. în construcția cu valoare intensivă : *grăiește și vei grăi*, în BB : „*Grăiêște fiilor lui Israil și vei grăi către ei zicînd*“ (Lv., *12*, 2 ; la fel în ms. 45 ; în ms. 4 389 : „*Grăiește.... și le zi*“), după gr. λάλυσον ... καὶ ἐρεῖς πρὸς αὐτούς λέγων [λαλέω, -ῶ 'bavarder' ; 'plaudern' ; 'sprechen', 'reden' ; λέγω 'vorbesc' ; ἐρῶ este viit. activ (med.)]. 2. în expr. : *a grăi din pîntece* 'a fi ventriloc', în ms. 45 : „*Celor ce grăiescu den pîntece*“ (Lv., *19*, 31 ; la fel în 20, 6 ; tot așa în ms. 4 389) ; vezi mai sus, p. 18, **IV.1.3.2.** ; **1.3.4.** ; p. 25, **2.1.7.** ; **2.1.8.**

2.1.27. a greși, în construcția pleonastică (intensivă) : *a greși cu greșeală*, în ms. 45 : „*Pentru că au greșit cu greșeală greșeale înnaintea Domnului*“ (Lv., *5*, 19 : în BB : „*Au greșit greșală*“ ; în ms. 4 389 : „*Au făcut greșală*“), după gr. ἐπλημμέλησε πλημμελεία πλημμέλησιν ἔναντε κυρίου [vb. πλημμελέω, -ῶ 'commettre une faute' ; (ἡ) πλημμέλεια, -ας 'faute'].

2.1.28. groapă 'cisternă (de apă)', în BB : „*Afară den izvoarăle apelor, și den gropi, și den adunare de apă*“ (Lv., *11*, 36 ; în ms. 45, la fel ; în ms. 4 389 : „*Puțurile*“), după gr. (ὁ) λάκκος, -ου 'Wasserloch', 'Zisterne', 'Teich', 'Grube' ; în lat. : „*Cisternae*“.

2.1.29. hulă 'defect fizic' (sens neînregistrat în *DA* și în H. Tiktin ², *DRG*, s.v.), în BB : „*Om....de va fi la....dînsul hulă, să nu vie să aducă daruri Domnului*“ (Lv., *21*, 16 ; la fel în ms. 45 ; în ms. 4 389 : „*Vină*“), după gr. (ὁ) μῶμος, -ου 1. 'reproche', 'blâme', 'honte', 'mépris', 2. 'tache', 'défaut'.

2.1.30. iadă, în sintagma : *iadă den capre* (și, greșit : *capră den iade* ; *căpriță den capre*), în ms. 4 389 : „*Să aducă Domnului.... iadă den capre*“ (Lv., *5*, 6 ; în ms. 45 : „*Căpriți den capre*“ ; în BB : „*Vălnie den capre*“. Ordinea inversă a elementelor, în BB : „*Capră den iade*“ (Lv., *4*, 28 ; la fel în ms. 45 ; în ms. 4 389 : „*Capră den capre*“). Sintagma reproduce servil gr. χίμαιραν, ἐξ αἰγῶν [gr. (ἡ) χίμαιρα, -ας 'jeune chèvre' ; (ἡ) αἴξ, αἰγός 'chèvre'.

2.1.31. a împărți, în expr. : *a împărți cu buzele*, vezi mai sus, p. 25. **IV.2.1.12,** *buză*.

2.1.32. a izbîndi, în construcția : *a izbîndi izbîndă* 'a pedepsi', 'a răzbuna', în BB : „*Și voiu aduce preste voi sabie izbîndind izbînda făgăduinții*“ (Lv., *26*, 25 ; în ms. 45 : „*....cuțit izbîndind giudeț*“ ; în ms. 4 389 : „*....va izbîndi judecata*“), după gr. καὶ ἐπάξω ἐφ'ὑμᾶς, μάχαιραν ἐκδικοῦσαν δίκην διαθήκης [(ἡ) μάχαιρα, -ας 'coutelas', 'épée courte' ; 'épée ; ἐκδικέω, -ῶ, viit. -ήσω

BDD-B790-01 © 1993 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza“
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

'reclamer en justice'; 'venger', 'poursuivre', 'punir'; (ἡ) δίκη, -ης 'procès, action judiciaire']. Sensul 'a răzbuna' al verbului *a izbîndi* se întîlneşte şi în Lv. *19*, 18 (în toate cele trei texte): „*Să nu izbindească mîna ta*", după gr. οὐκ ἐδικᾶταί σου ἡ χεὶρ. Sensul este atestat şi în alte texte vechi româneşti (vezi H. Tiktin ², *DRG*, s.v.).

2.1.33. a încăleca, în expr.: *a încăleca cu alt jug* '(despre animale) a face să se împerecheze pentru reproducere animale de specii diferite', în BB: „*Şi dobitoacele tale să nu le încalece cu alt jug*" (Lv., *19*, 19; în ms. 45: „*Să nu le înjugi cu alt jiug*"; în ms. 4 389: „*Dobitocul tău să nu-l înjugi cu alt jug*"), după gr. οὐ κατοχεύσεις ἑτέρῳ ζυγῷ [vb. κατοχεύω, viit. -χεύσω 'faire saillir', 'accoupler'; (ὁ) ζυγός, -οῦ 1. 'joug', 2. 'couple', 'paire'; ἕτερος, -α, -ον 'l'autre, un autre'; 'différent, opposé']. Cf. lat.: „*Non facies coire cum alterius generis animantibus*"; fr. „*N'accoupleras pas des bestiaux de deux espèces différentes*". Verbul *a încăleca* 'a avea relaţii sexuale' mai apare în BB: „*Muierea care va veni către fieştecare dobitoc ca să să încalece ea de dînsul*" (Lv., *20*, 16; în ms. 45 şi în ms. 4 389: „*Să curvească*"), după gr. βιβασθῆναι αὐτῆς ὑπ'αὐτοῦ [vb. βιβάζω, viit. βιβάσω 'accoupler des animaux', 'saillir ou faire saillir une jument'].

2.1.34. a îndemîna 'a dispune de bani', 'a avea cu ce să-ţi procuri ceva', în ms. 45: „*Iar de va fi la neştine rudenie şi nu va îndemîna*" (Lv., *25*, 26; în BB: „*Va avea la mînă*"; în ms. 4 389: „*Va pulea mîna lui*"), după gr. καὶ εὐπορηθῇ τῇ χειρὶ [vb. εὐπορέω, -ῶ 'avoir des ressources'; 'n'être pas embarassé'; (ἡ) χείρ, χειρός 'main']. Construcţia mai apare în acelaşi text (ms. 45) în Lv., *25*, 28, 49. Vezi mai jos, p. 28—29, **IV.2.1.55.**, *mînă*.

2.1.35. a înflori '(despre eczeme) a erupe', 'a se extinde', în BB: „*Iară de-nflorind va înflori stricăciunea în piele*" (Lv., *13*, 12; alte atestări din BB pot fi văzute în *Indice de cuvinte*; în ms. 4 389, la fel; în ms. 45: „*Va fi înflorind în flori*"), după gr. Ἐὰν δὲ ἐξανθοῦσα ἐξανθήσῃ λέπρα τῷ δέρματι [gr. ἐξανθέω, -ῶ 'fleurir']. Construcţia intensivă *înflorind va înflori* este preluată în greacă din ebraică (vezi şi *Comentarii*, *13*, 25).

2.1.36. a înfrînge, în expr.: *a înfrînge din aripi* 'a frînge (aripile)', în BB şi în ms. 45: „*Şi va înfrînge pre el den aripi*" (Lv., *1*, 17; în ms. 4 389: „*Să-i frîngă aripile*"), după gr. καὶ ἐκκλάσει αὐτὸ ἐκ τῶ πτερύγων [vb. ἐκκλάω, viit. -κλάσω 'retrancher en casant', 'élaguer', 'amputer']. Cu privire la modul de practicare a acestui sacrificiu, vezi *MTL*, p. 20.

2.1.37. însemnare, în sintagma: *slobozenia însemnării* 'al cincizecilea an, numit *Jubileu* (<ebr. *yobèl* sau *yovèl* 'berbec', apoi 'corn de berbec', din care se suna pentru a se anunţa începutul *Anului Jubileului*; în acest an, se eliberau sclavii şi se restituiau pămînturile celor care le pierduseră, precum şi familiilor acestora; de aici, denumirea *anul slobozeniei* 'anul eliberării', vezi *MTL*, p. 292—294), în BB: „*Slobozenia însemnării acesta va fi voao anul al cincizecilea an va fi vouă*" (Lv., *25*, 11), după gr. ἀφέσεως σημασίας... [(ἡ) ἄφεσις, -εως 'action de renvoyer, de lâcher, de laisser partir', 'libération'; (ἡ) σημασία, -ας 'action de donner un signe'; 'indication', 'signe'; 'signification'. Repetiţia retorică din finalul citatului este preluată din textul grecesc, fiind o trăsătură caracteristică, frecvent atestată, a stilului biblic.

2.1.38. a întări 1. în expr.: *a întări faţa* (sau *obrazul*) 'a se face aspru, dur, rău'; 'a (se) înăspri', a (se) înrăi', în BB: „*Şi eu voi întări obrazul mieu pre omul acela*" (Lv., *20*, 3; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Voiu pune faţa mea împotriva lui*"), după gr. καὶ ἐγὼ ἐπιστήσω τὸ πρόσωπον μου ἐπὶ τὸν ἄνθρωπον ἐκεῖνον [vb. ἐφίστημι, viit. ἐπιστήσω 'placer sur'; 's'appliquer'; 'faire intervenir'; 'rendre attentif'; (τὸ) πρόσωπον, -ου 'visage']. 2. în expr.: *a se întări pre singele cuiva*, în BB: „*Să nu te întăreşti pre singele vecinului tău*" (Lv., *19*, 16; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Să nu te scoli spre singele vecinului tău*"), după gr. οὐκ ἐπιστήσῃ ἐφ'αἷμα τοῦ πλησίον σου [(τὸ) αἷμα,-ατος, 'sang'; (ὁ) πλησίον, -ου 'celui qui est proche', 'le voisin', 'le prochain']. Expresia, prezentă şi în alte cărţi din *Vechiul Testament*, are sensul general: „Il ne faut pas apporter devant un tribunal un témoignage visant à faire condamner à mort un innocent ou un homme ne méritant qu'une peine moins importante" (vezi *MTL*, p. 217). 3. 'a (se) sprijini', 'a (se) rezema', 'a (se) propti', în cartea *Facerea*, în BB: „*Şi Domnul era întărit pre ea* [pe scară]" (Fac., *28*, 13: la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Domnul se întăriia pre dînsa*"), după gr. ἐπεστήριχτο [vb. ἐπιστηρίζω, viit. -ίξω 'appuyer', 'soutenir; 'affermir', 'fortifier'; la mediu şi la pasiv: 's'appuyer sur']. Pentru sensul 3, cf. ST. L. FAC., p. 98, **IV. 2.3.69.** şi **2.3.70.**

2.1.39. a întinde 'a chinui', 'a tortura', în BB: „*Să nu întinzi pre el în chinuire*" (Lv., *25*, 43; în ms. 45: „*Să nu-l întinzi pre el într-un chin*"; în ms. 4 389: „*Să nu-l năcăjăşti cu ostenceală*"), după gr. οὐ κατατενεῖς αὐτὸν ἐν τῷ μόχθῳ [vb. κατατείνω 'tendre', 'étendre' 'allonger'; 'tourmenter'; pornind de la ultimul sens, traducătorul român a atribuit cuvîntului românesc *a întinde* înţelesul 'a tortura', 'a chinui'; (ὁ) μόχθος, -ου 'peine', 'souffrance', 'douleur', 'chagrin']. Expr. *a întinde în chinuri* 'a chinui', 'a tortura' mai apare în BB şi în ms. 45 (Lv., *25*, 46); de asemenea, varianta *a întinde cu ostenceală* (Lv., *25*, 52; în ms. 45, versetul 53).

2.1.40. a jefui, în construcţia intensivă: *a jefui jaful*, în BB: „*Şi va da înapoi jaful ce au jefuit*" (Lv., *6*, 4; în ms. 45: „*Jeacul ce au jecuit*"; în ms. 4 389: „*Jahul ce au jăhuit*"), după gr. τὸ ἅρπαγμα ὃ ἥρπασεν [vb. ἁρπάζω, aor. ἥρπασεν 'piller', 'voler', 'arracher de force'; (τὸ) ἅρπαγμα, -ατος 'objet volé', 'proie' 'larcin']. Cf. ST. L. FAC., p. 59, **I.3.6.7.** şi p. 66, **I.3.20.0.**

2.1.41. a jirtvui, în construcţia cu valoare intensivă: *a jirtvui jirtvă*, în BB: „*Iar de veţ jirtvui jirtvă rugă de bucurie Domnului*" (Lv., *22*, 29; în ms. 45: „*Iar să vei jirtvui jirtvă*"; în ms. 4 389: „*Vei pune jărtvă*"), după gr. Ἐὰν δὲ θύσῃς θυσία [vb. θύω, viit. θύσω, aor. θύσαι 'immoler', 'sacrifier', 'offrir aux dieux d'une manière quelconque', 'brûler des parfums'; (ἡ) θυσία, -ας 'sacrifice'].

2.1.42. lăcuitor, vezi mai jos, p. 28, **IV.2.1.46.**, *loc.*

2.1.43. a se lăsa (cuiva) 'a i se acorda împăcarea divină', 'a fi ispăşit, izbăvit', în BB: „*Şi se va ruga pentru dînsul preotul pentru greşala lui...şi se va lăsa lui*" (Lv., *5*, 13; şi 18; în ms. 45: „*Şi i se va lăsa lui*"; la fel în ms. 4 389) după gr. καὶ ἐξιλάσετε περὶ αὐτοῦ [vb. ἐξιλεόω, -ῶ, 'rendre favorable'; ἐξιλάσκομαι 'rendre propice, apaiser par des sacrifices ou par des prières'; 'purifier', 'expier'; 'pardonner' <ιλάσκομαι, viit. -άσομαι 'apaiser', 'satisfaire', 'rendre favorable; pasiv 's'apaiser', 'devenir propice'. Sensul vb. rom. a apărut prin paronimie semantică].

2.1.44. lemn 'arbore'; 'pom fructifer', în sintagma: *lemn de mîncat*, în BB: „*Veţ sădi tot lemnul de mîncat*" (Lv., *19*, 23; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Pomul ce să mănînce*"), după gr. ξύλον βρώσιμόν [(τὸ) ξύλον, -ου 'bois', 'arbre'; βρῶσιμος, -ος, -ον 'mangeable'; în ms. 4 389, calc după sl. дрєво снѣдноє (vsl. *sŭnědi* <**sŭn-ědi*, din *edá* 'Essen', *estĭ* 'essen' şi *s-* (vezi M. Vasmer, *REW*, II, p. 680).

2.1.45. lemnese 'de pom', 'referitor la un pom (fructifer)' (cuvînt neînregistrat în dicţionare), în ms. 45: „*Den roadă lemnească* (Lv., *27*, 30; în BB: „*Den roada lemnului*"; în ms. 4 389: „*Den roada pomului*"), după

BDD-B790-01 © 1993 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

gr. ἀπὸ τοῦ καρποῦ τοῦ ξυλίου [(ὁ) καρπός, -οῦ 'fruit' ; adj. ξυλίνος, -η, -ον 'de bois']. **2.1.46. loc**, în sintagmele : *de loc, cel de loc* 'autohton', 'băştinaş', 'pământean', 'moştean' ; 'cel care aparţine poporului israilitean' [spre deosebire de *nemernic* (sau *venetic*, sau *prişleţ*), care este un om stabilit definitiv printre israiliteni, sau de *străin*, care stă temporar printre evrei], în BB : *„Să păziţi toate legile mêle şi poruncile mêle...cel de loc şi cel ce s-au adaos nemêrnic între voi"* (Lv., *18*, 26 ; la fel în ms. 45 ; în ms. 4 389 : *„Nici moştênii, nici vineticii care vor lăcui la voi"*), după gr. ὁ ἐγχώριος καὶ ὁ προσγενόμενος προσήλυτος ἐν ὑμῖν [(ὁ) ἐγχώριος 'indigène' ; 'im Lande befindlich, inländisch, einheimisch' <(ἡ) χώρα, -ας 'ţară'; προσγενής, -ής, -ές 'parent', 'allié ; προσήλυτος, -ος, -ον 'étranger qui est venu s'établir dans quelque endroit']. Alt exemplu, din BB : *„Veri nemêrnic, veri de loc...să moară"* (Lv., *24*, 16 ; la fel în ms. 45 ; în ms. 4 389 : *„Măcară să va fi moştean, măcară vinetic"*), după gr. ἐὰν τε προσήλυτος, ἐὰν τε αὐτόχθων [αὐτόχθων 'den eigenen Boden besitzend, auf eigenen Boden wohnend, eingeboren', la pl. 'Urcinwohner' ; (ἡ) χθών, χθονός 'Erde, Erdboden, Land' (vezi H. Frisk, *GEW*, II, p. 1 098)].

Pentru conceptul «autohton», «pământean», «băştinaş», se mai folosesc sintagmele : *lăcuitorii pământului*, în BB şi în ms. 45 (Lv., *20*, 4 ; în ms. 4 389 : *„Moştenii pământului"*), după gr. οἱ αὐτόχθονες τῆς γῆς ; *cel den pământ*, în ms. 45 (Lv., *16*, 29 ; în BB : *„Cel de loc"* ; în ms. 4 389 : *„Moşteanic"*), după gr, ὁ αὐτόχθων. Denumirea *moştean*, cu sensul menţionat, caracterizează textul ms. 4 389. Ea poate fi un calc după sl. тзвѣмецъ [vsl. *tuzemĭcĭ* <*tu-* (= *tut*) + *zemĭcĭ* < *zemlĭa* 'ţară', 'pământ' (cf. vrus. *тземьскы*, *тоземьскы* 'Ausländer, Fremder'), cu sensul 'Einheimischer', 'Eingeborener' ; vezi M. Vasmer, *REW*, III, p. 148].

Cuvîntul *moştean* 'autohton' se întîlneşte în următoarele locuri din cartea *Preoţia*, în ms. 4 389) : Lv., *17*, 15 *(moşteani)* ; *19*, 34 [33] ; *23*, 42 (aici : *„Moştean de pământ al lui Israel")* ; în BB : *„Moşneanul de pământ"* (Lv., *23*, 42 ; în ms. 45 : *„Moştneanul de pământ"*). Cf. ST. L. FAC., p. 99, **IV.2.3.97.** ; **2.3.98.** ; **2.3.99.**

2.1.47. a lua, în expr. : *a lua greşeală* 'a dobîndi păcat', 'a păcătui', în BB : *„Să nu iai pentru dînsul greşeală"* (Lv., *19*, 17 ; în ms. 45 : *„Să nu iai pre însul greşeală"* ; în ms. 4 389 : *„Să nu dobîndeşti păcat pentru dînsul"*), după gr. οὐ λήψῃ δὶ αὐτὸν ἁμαρτίαν [gr. λαμβάνω, viit. λήψομαι 'prendre', 'saisir' ; (ἡ) ἁμαρτία, -ας 'erreur', 'faute'].

2.1.48. luare, în expr. : *luare-de-rod* 'ofrandă', 'jertfă', în BB : *„Luoare-de-rod iaste, jirtvă, miros de bună mirosire iaste Domnului"* (Lv., *1*, 9 ; şi în : *1*, 13 ; *2*, 16 ; *6*, 15 ; *7*, 22 etc. ; la fel în ms. 45 şi în ms. 4 389), după gr. κάρπωμα, -ατος **1.** 'fruit' **2.** (în limbajul biblic) 'oblation', 'offrande', 'sacrifice'. Cf. ST. L. EX., p. 44 , **IV.2.1.48.**

2.1.49. a luci, în construcţia cu valoare intensivă : *a luci lucind*, în BB : *„Şi la bărbat au la muiêre căruia i se va face întru piêlea trupului lui luciri lucind, albe înflorind"* (Lv., *13*, 38 ; în ms. 45 : *„Luciri lucindu"* ; în ms. 4 389 : *„Lucire lucind în albiciune"*), după gr. αὐγάσματα αὐγάζοντα λευκανθίζοντα ἀλφός ἐστιν [αὐγέω,, -ῶ 'briller' ; λευκανθίζω, viit. -ίσω 'blanchir ou être blanc' ; ἀλφός, -ή, -όν 'blanc']. Cf. mai sus, p. 27, **IV. 2.1.35**, *a înflori*.

2.1.50. lucire, vezi cuvîntul precedent.

2.1.51. lucru, în sintagma : *piele de lucru* 'piele argăsită', în BB : *„Au în toată piêlea de lucru"* (Lv., *13*, 48 ; şi vers. 49 ; în ms. 45, la fel ; în ms. 4 389 , *„Piêle argăsită"*); în expr. : *pici în lucruri* 'piei argăsite', în BB (Lv., *13*, 51 ; în ms. 45 : *„Întru lucruri"* ; în ms. 4 389 : *„Argăsită"*) ; adj. *lucrat* 'argăsit', în ms. 45 ; *„Vasul lucrat de piêle"* (Lv., *13*, 49). În gr. : ἐργασίμῳ δέρμαι (Lv., *13*, 48) ; ἐργασίμῳ δέρματος (Lv., *13*, 49) ; δέρματα ἐν τῇ ἐργασία [adj. ἐργάσιμος, -ος, -ον 'qu'on peut travailler' ; vb. ἐργάζομαι, viit., -άσομαι 'travailler', 'fabriquer', 'façonner' ; radicalul este (τὸ) ἔργον, -ου 'ouvrage', 'travail', din care, prin intermediul mgr. ἀργάζω, aor. ἄργασα, subst. ἀργάτης, avem rom. *argat*, iar prin intermediul ngr. ἀργάζω, vb. *a argăsi* (subst. *argăseală*, adj. *argăsit*), pe care îl foloseşte corect traducătorul ms. 4 389. Traducătorul ms. 45, Nicolae Milescu (precum şi diortositorii BB), a avut în vedere sensul vechi al cuvîntului grecesc în discuţie, punînd în circulaţie sintagme ca *pici de lucru* ; *pici în lucruri* etc. 'piei argăsite'. Cf. mai sus, p. 20, **IV.1.4.2.**, *argăsit*.

2.1.52. luminos 'culoare albă-strălucitoare', 'luciu', în BB : *„Iară de va răminea pre loc luminosul şi nu va răvărsa pre piêle"* (Lv., *13*, 28 ; în ms. 45, la fel ; în ms. 4 389 : *„Luciul"*), după gr. ἐὰν δὲ κατ'χῶραν μείνῃ τὸ αὐγάζον [vb. αὐγάζω, viit. αὐγάσω 'briller', 'éclairer' ; (ὁ) αὐγασμός, -οῦ 'action de briller ou d'éclairer' ; 'éclat', 'lumière' ; vb. μένω 'demeurer', 'rester', 'persister']. **2.1.53. a merge**, în sintagma : *carele pre 4 mêrge* (cu diferite variaţii) 'patruped', în BB : *„Carele mergu pe patru"* (Lv., *11*, 21 ; în ms. 45 : *„Cêle ce mergu în patru picioare* ; în ms. 4 389 : *...umblă...")* ; în ms. 45 *„Carele pre 4 mêrge"* (Lv., *11*, 20 ; în BB : *„...umblă"* ; în ms. 4 389 : *„...umblă..."*) :, în BB : *„Şi tot cela ce va mêrge pre mîini întru toate jigăniile carele mergu pre patru"* (Lv., *11*, 27 ; în ms. 45, la fel ; în ms. 4 389 : *„...umblă...umblă..."*) ; în BB : *„Tot cela ce mêrge pre patru pururea"* (Lv., *11*, 42 ; în ms. 45, la fel ; în ms. 4 389 : *„Tot ce mêrge pre patru"*), după gr. ἅ πορεύεται ἐπὶ τεσσάρων (Lv., *11*, 21) ; ὁ πορευόμενος ἐπὶ τεσσάρων (Lv., *11*, 42) [vb. πορεύω 'faire passer', 'transporter' ; πορεύομαι 'aller', 'marcher', 'passer d'un lieu à un autre' ; τέσσαρες, -α (şi τέτταρες, -α 'patru']. Cf. mai jos, p. 31, **IV.2.1.78.**, *picior*.

2.1.54. a mirosi, în construcţia : *a mirosi mirosenia*, în BB : *„Şi nu voiu mirosi mirosenia jirtvelor voastre"* (Lv., *26*, 31 ; în ms. 45, la fel ; în ms. 4 389 : *„Nu voiu mirosi mirosul"*), după gr. καὶ οὐ μὴ ὀσφρανθώ τῆς ὀσμῆς τῶν θυσιῶν ὑμῶν [vb. ὀσφραίνομαι 'sentir', 'flairer' ; (ἡ) ὀσμή, -ῆς 'odeur'].

2.1.55. mînă, în sintagme alcătuite cu verbe ca *a (se) afla* ; *a ajunge* ; *a avea* ; *a putea* ; *a slăbi*, de tipul : *a se afla mîna cuiva (de ajuns)* 'a dispune de mijloace pecuniare şi de altă natură', 'a-i da mîna cuiva să', 'a-i fi la îndemînă', 'a avea la dispoziţie', 'a dispune de' ; *a-i ajunge cuiva mîna* 'id.' ; *a avea la mînă* 'a fi bogat', 'a dispune de bani etc.' ; *a avea cu mîinile* 'id.' ; *a-i putea mîna cuiva* 'id.' ; *a slăbi cu mîinile* 'a fi la strîmtorare (cu banii)' :

a) a afla. În BB : *„Iară de nu va afla mîna lui părêche de turturêle"* (Lv., *5*, 11 ; în ms. 45 : *„Iar să nu afle mîna lui..."* ; în ms. 4 389, ca în BB) ; sensul este 'iar de nu va avea cu ce să-şi procure', după gr. 'Ἐὰν δὲ μὴ εὑρίσκῃ ἡ χεὶρ αὐτοῦ ζεῦγος τρυγόνων [vb. εὑρίσκω, viit. εὑρήσω, aor. εὗρον, perf. εὕρηκα 'trouver', 'découvrir' ; (ἡ) χεὶρ, χειρός 'main' ; construcţia este preluată în greacă din ebraică]. Expr. *a afla mînă* mai apare în BB : *„Iară de nu va afla mîna ci de ajuns la miel*, cu sensul 'nu va avea bani să-şi procure un miel' (Lv., *12*, 8 ; la fel în ms. 45 ; în ms. 4 389 : *„Iar de va ajunge mîna ei cu miel"* ; aici este adăugată pe margine, de aceeaşi mînă, explicaţia : *„De va fi săracă şi nu va avea miel să aducă"*), după gr. 'Ἐὰν δὲ μή εὑρίσκῃ ἡ χεὶρ αὐτῆς τὸ ἱκανὸν εἰς ἀμνὸν [unele cuvinte sînt explicate mai sus ; adăugăm : adj. ἱκανός, -ή, -όν 'suffisant' ; adv. ἱκανῶς 'suffisamment'] ; în BB : *„Şi doao turturêle...cile au aflat mîna lui"* (Lv., *14*, 22 ; şi :

BDD-B790-01 © 1993 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

14, 30 ; la fel în ms. 45 ; în ms. 4 389 : *„Cum va ajunge mîna lui“*), după gr. ὅσα εὗρεν ἡ χεὶρ αὐτοῦ [vezi primul exemplu] ; în BB : *„Aceasta e lêgea...celui ce nu află cu mîna lui la curăţenia lui“*, adică 'legea celui care nu dispune de bani' (Lv., *14*, 32 : la fel în ms. 45 şi în ms. 4 389), după gr. καὶ τοῦ μὴ εὑρίσκοντος τῇ χειρὶ αὐτοῦ εἰς τὸν καθαρισμὸν αὐτοῦ [(ὁ) καθαρισμός, -οῦ, 'purification'] ; în BB : *„Iară de va afla mîna nemêrnicului au celui venetic de lîngă tine“*, adică 'dacă va dispune de bani, dacă va fi avut, bogat' (Lv. *25*, 47 ; în ms. 45, la fel ; în ms. 4 389 : *„De va ajunge mîna nemêrniculuí“*), după gr. 'Εὰν δὲ εὑρῃ ἡ χεὶρ τοῦ προσηλύτου ἢ τοῦ παροίκου [vb. εὑρίσκω 'trouver', 'découvrir' ; προσήλυτος, -ος, -ον 'étranger qui este venu s'établir dans quelque endroit' ; (ὁ) παροίκος, -ου 'étranger nouvellement domicilié dans une ville ou dans un pays' ; 'colon'].

b) a ajunge. În BB : *„Iară de va fi sărac şi mîna lui nu-i ajunge“* (Lv., *14*, 21 ; la fel în ms. 45 şi în ms. 4 389), după gr. καὶ ἡ χεὶρ αὐτοῦ μὴ εὑρίσκῃ [vb. εὑρίσκω a fost tradus prin 'a ajunge'] ; în ms. 4 389 : *„Cum va ajunge mîna lui“* (Lv., *14*, 22), după sl. ѩко постúгнет рѣкѣ его (vsl. *postignǫti* ; rus. *postigáti* 'erreichen', 'erlangen' ; vezi M. Vasmer, *REW*, III, p. 14). Construcţia cu vb. *a ajunge (mîna)* mai apare în ms. 4 389 (Lv., *25*, 28, 47), fiind calchiată după slavonă.

c) a avea. În BB : *„Şi va avea la mînă“* 'va dispune de bani', 'îi va da mîna' (Lv., *25*, 26 ; în ms. 45 şi în ms. 4 389 : *„Va putea mîna lui“*), după gr. καὶ εὐπορηθῇ τῇ χειρὶ [vb. εὐπορέω, -ῶ 'avoir des ressources' ; 'n'être pas embarassé'] ; în BB : *„Iară de va avea cu mîinile lui, se va răscumpăra pre sine“*, adică 'dacă va avea resurse' (Lv., *25*, 49 ; în ms. 45 : *„Iar de se va îndemîna cu mănile lui“* ; în ms. 4 389 : *„Iar de va putea el însuş“*), după gr. 'Εὰν δὲ εὐπορηθεὶς ταῖς χερσὶ (vezi exemplul precedent).

d) a putea. În BB : *„Iară de nu va putea mîna lui de ajuns la oaie“* (Lv., *5*, 7 ; în ms. 45 : : *„De nu poate mîna lui de agiunsu la oaie“* ; în ms. 4 389 : *„De nu va putea ajunge mîna lui cu miea“*, adică 'de nu va avea bani să cumpere o oaie', după gr. 'Εὰν δὲ μὴ ἰσχύν ἡ χεὶρ αὐτοῦ τὸ ἱκανὸν εἰσ τὰ πρόβατον [vb. ἰσχύω, viit. ἰσχύσω 'être fort, influent' ; (ἡ) χεὶρ, χειρός, 'main' ; ἱκανός, -ή, -όν 'suffisant' ; (τὸ) πρόβατον, -ου 'mouton'] ; în ms. 4 389 : *„Va putea mîna lui dendăstul să-i ajungă“* (Lv., *25*, 26 ; în BB : *„Va avea la mînă“* ; în ms. 45 : *„Să va îndemăna“*), după sl. и възмѣжете рѣка его постúгнѫти довольны (vezi mai sus, sub *a ajunge*). ; în BB : *„După cum poate mîna celui ce s-au rugat, aşa-l va preţui pre el preotul“* (Lv., *27*, 8 ; în ms. 45 şi în ms. 4 389 : *„Va putea mîna“*), după gr. ἰσχύει ἡ χεὶρ [vb. ἰσχύω 'être fort', 'être puissant'].

e) a slăbi. În BB : *„Iară de va săraci frate-tău... şi va slăbi cu mîinile“*, adică 'nu va avea cu ce să plătească', 'va fi la strîmtoare' (Lv., *25*, 35 ; în ms. 4 389, la fel ; în ms. 45 : *„Va slăbi mînule“*), după gr. καὶ ἀδυνατήσῃ ταῖς χερσὶ [vb. ἀδυνατέω, -ῶ 'être sans force', 'ne pas pouvoir']. Vezi mai sus, p. 27. IV. **2.1.34.**, *a îndemîna*.

2.1.56. a mînca, în construcţia intensivă : *a mînca mîncînd*, în BB : *„Iar de mîncînd va mînca den cărnuri a treia zi“* (Lv., *7*, 8 ; în ms. 45 : *„Să va mîncîndu mîncava“* ; în ms. 4 389, ca în BB), după gr. φαγὼν φάγῃ [vb. φαγεῖν 'manger'] ; în BB : *„Iară de se va mînca cu mîncare a treia zi“* (Lv., *19*, 7 ; la fel în ms. 45 şi în ms. 4 389), după gr. 'Εὰν δὲ βρώσει βρωθῇ [vb. βρωσείω 'avoir envie de manger].

2.1.57. a mîntui 'a răscumpăra', în construcţia intensivă : *a mîntui cu mîntuire*, în BB : *„Iară de mîntuit va mîntui pre dînsul“* (Lv., *27*, 13 ; în ms. 45 : *„Iară de mîntuindu va mîntui“* ; în ms. 4 389 : *„Iar de răscumpărînd va răscumpăra“*), după gr. 'Εὰν δὲ λυτρούμενος λυτρώσηται αὐτὸ [vb. λυτρόω, -όομαι 'délivrer moyennant rançon' ; 'racheter' ; (τὸ) λύτρον, -ου 'rançon', 'prix du rachat d'un captif']. Cf. ST. L. EX., p. 44, **IV.2.1.52.**

2.1.58. moarte, în construcţia intensivă : *cu moarte să se omoare*, în BB : *“Omu, om carele va grăi rău pre tatăl lui....cu moarte să să omoară“* (Lv., *20*, 9 ; şi : *10*, 11, 12, 13, 15 etc. : la fel în ms. 45 ; în ms. 4 389 : *„Cu moarte să moară“*), după gr. θανάτῳ θανατοῦσθω [(ὁ) θάνατος, -ου 'mort' ; vb. θανατόω, -ῶ 'condamner à mort']. Modelul este preluat în limba greacă din ebraică.

2.1.59. moşnean, vezi mai sus, p. 28. **IV.2.1.46.**

2.1.60. moştean, vezi mai sus, p. 28, **IV.2.1.46.**

2.1.61. moştnean, vezi mai sus, p. 28, **IV.2.1.46.**

2.1.62. mulţime, în expr. : *la mulţime* 'spor', 'pe deasupra', 'în plus', în BB : *„Să nu iai de la dînsul camătă, nice la mulţime“* (Lv., *25*, 36 ; în ms. 45, la fel ; în ms. 4 389 : *„Nici mai mult decît i-ai dat“*), după gr. οὐδὲ ἐπὶ πλήθει [(τὸ) πλῆθος, -εος, -υς 'quantité' ; 'multitude'] ; în lat. : *„Nec amplius quam dedisti“*.

2.1.63. a mustra, în construcţia intensivă : *a mustra cu mustrare* 'a acuza', 'a învinui' ; 'a interoga', în BB : *„Cu mustrare să mustri pre aproapele tău“* (Lv., *19*, 17 ; în ms. 45 : *„Cu mustrare să nu mustrii“* ; în ms. 4 389 : *„Să nu mustrezi cu mustrare“*), după gr. ἐλεγμῷ ἐλέγξεις τὸν πλησίον σου [vb. ἐλέγχω, ἐλέγξαι, viit. ἐλέγξω **1.** 'beschimpfen', 'schmähen', 'tadeln', 'zu Schande machen' (=a insulta, a ocărî, a face reproşuri, a face de ruşine), **2.** 'beschuldigen', 'zur Untersuchung ziehen', 'ausfragen' (=a învinui, a ancheta, a interoga) ; vezi H. Frisk, *GEW*, I, p. 486] ; în lat. : *„Sed publice argue eum“* [vb. *arguo, -ĕre* **1.** 'a blama', 'a reproşa', **2.** a învinui', 'a acuza'].

2.1.64. a naşte, în sintagma : *cel-ce-naşte-cel-viu* 'fiinţă', 'vietate', în BB : *„Să învêţe pre fiii lui Israil întru mijlocul celora-ce-nascu-cêle-vii, care să mănînce, şi întru mijlocul celora-care-nascu-cêle-vii, şi nu să mănînce“* (Lv., *11*, 47 ; în ms. 45 : *„Celor-ce-fac-a trăi“* ; în ms. 4 389 : *„Cêle-ce-trăiesc“*), după gr. ἀνὰ μέσον τῶν ζωογονούντων [ἀνὰ μέσον 'între' ; ζωογονέω, -ῶ 'produire un être vivant' ; (ἡ) ζωογονία, -ας 'production d'une être vivant' < (τὸ) ζῶον, -ου 'animal', 'être vivant' + γονεύω 'erzeugen' < γίγνομαι 'geboren werden', 'entstehen']. Vezi şi *Comentarii*, *11*, 47.

2.1.65. neştiinţă, în sintagma : *după neştiinţă* 'din greşeală', 'fără a şti', în BB : *„Om carele va mînca sfinte după neştiinţe“* (Lv., *22*, 14 : în ms. 45 : *„După neştiinţă“* ; în ms. 4 389 : *„Nepricepînd“*), după gr. κατ' ἄγνοιαν [(ἡ) ἀγνοία, -ας 'ignorance'] ; în lat. : *„Per ignorantiam“*.

2.1.66. oaie, în sintagma : *oaie de un an* 'mioară', 'cîrlăniţă', în BB : *„Va lua doi miei curaţi de un an şi o oaie de un an curată“* (Lv., *14*, 10 ; la fel în ms. 45 şi în ms. 4 389), după gr. πρόβατον ἓν ἄμωμον ἐνιάυσιον [(τὸ) πρόβατον, -ου 'mouton' ; ἄμωμος, -ος, -ον 'irréprochable' ; ἐνιάυσιος, -α, -ον 'annuel'].

2.1.67. oală în sintagma : *de oală* 'de lut', în BB : *„Şi tot vasul de oală“* (Lv., *11*, 33 ; în ms. 45, la fel ; în ms. 4 389 : *„Vasul de lut“*), după gr. καὶ πᾶν ἄγγος ὀστράκινον [(τὸ) ἄγγος, -εος, -ους 'vase' ; ὀστράκινος, -η, -ον 'de terre cuite' şi (ὁ) ὀστρακύς, -έως 'potier de terre']. Cf. şi *Comentarii*, *6*, 28.

2.1.68. obraz 'persoană', în expresii ca : a) *a lua obrazul cuiva* 'a părtini', 'a avantaja', b) *a pune obrazul (faţa) pe cineva (împotriva cuiva)* 'a se împotrivi', 'a înfrunta', c) *a întări obrazul pe cineva* 'a se arăta dur', d) *a lăuda obrazul cuiva* 'a admira'.

a) a lua obrazul. În BB: *„Să nu iai obrazul săracului“*, adică 'să nu avantajezi', 'să nu părtineşti' (Lv., *19*, 15 ; în ms. 45, la fel ; în ms. 4 389 : *„Să nu bagi seamă*

BDD-B790-01 © 1993 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza“
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

fața săraculuí"), după gr. οὐ λήψῃ πρόσωπον πτωχοῦ [vb. λαμβάνω, viit. λήψομαι 'a lua'; (τὸ) πρόσωπον, -ου 'visage'; 'personne'; πτωχός, -ή, -όν 'pauvre'].

b) a pune obrazul. În BB: „*Voiu pune obrazul mieu pre sufletul ccla ce mănîncă sîngele*" (Lv., *17*, 10; în ms. 45 și în ms. 4 389, tot așa), după gr. καὶ ἐπιστήσω τὸ πρόσωπόν μου ἐπὶ τὴν ψυχὴν τὴν ἔσθουσαν τὸ αἷμα [gr. ἐπίσταμαι, viit. ἐπιστήσομαι 'savoir', 'connaître', 'être habile en quelque chose'; (τὸ) πρόσωπον, -ου 'visage'; 'personne'; (ἡ) ψυχή, -ῆς 'individu'].

c) a întări obrazul. În BB: „*Și eu voiu întări obrazul mieu pre omul acela și-l voiu pierde pre dînsul*" (Lv., *20*, 3; și în *20*, 5; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Voiu pune fața mea împotriva lui*"), după gr. καὶ ἐγὼ ἐπιστήσω τὸ πρόσωπόν μου (vezi paragraful precedent).

d) a lăuda obrazul, în BB: „*Să nu iai obrazul săraculuí, nice să lauzi obrazul năsilnicului*" (Lv., *19*, 15; în ms. 45: „*Nice să laudzi obrazul silneculuí*"; în ms. 4 389: „*Nici să cauți fața putérnicului*"), după gr. οὐδὲ μὴ θαυμάσῃς πρόσωπον δυνάστου [vb. θαυμάζω, viit. θαυμάσω 'admirer'; 'respecter'; 's'étonner'; (ὁ) δυνάστης, -ου 'homme puissant'; 'chef', 'roi', 'prince'; 'souverain'].

2.1.69. ochi, în sintagma: *ochii adunării* 'conștiința publică', în BB: „*Iară de nu va cunoaște toată adunarea fiilor lui Israil și va uita cuvîntul den ochii adunării*" (Lv., *4*, 13; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Și se va uita cuvîntul de la fața nărodului*"), după gr. καὶ λάθῃ ῥῆμα ἐξ ὀφθαλμῶν τῆς συναγωγῆς [vb. λανθάνω, λήθω, aor. λαθεῖν, viit. λήσω 'jemanden in Unkenntnis einer Sache halten, der Aufmerksamkeit jemandes entgehen, unbekannt, unbemerkt sein, jemandem einer Sache vergessen machen'; (mediu) 'vergessen, uneingedenkt sein'; (τὸ) ῥῆμα, -ατος 'Ausspruch, Wort, Erzählung'; 'tout ce qui se dit', 'parole', 'mot'; (ὁ) ὀφθαλμός, -οῦ 'ochi'; (ἡ) συναγωγή, -ῆς 'rassemblement']. Cf. *Comentarii*, *9*, 13.

2.1.70. odihnă, în sintagma: *odihnă de an* 'an sabatic', în BB: „*Și vei număra ție 7 odihni de an*" (Lv., *25*, 8; în ms. 45: „*7 odihnă de ani*"; în ms. 4 389: „*7 odihne ale anului*"), după gr. καὶ ἐξαριθμήσεις σεαυτῷ ἑπτὰ ἀναπαύσεις ἐτῶν [vb. ἐξαριθμέω, -ῶ 'nombrer', 'enumérer'; (ἡ) ἀνάπαυσις, -εως 'repos'; (τὸ) ἔτος, -εος, -ους 'an, année']. Vezi *Comentarii*, *16*, 31.

2.1.71. om, în sintagma: *om preot* 'preot', în BB: „*Și fată de om preot de să va pîngări a curvi*" (Lv., *21*, 9; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Fata preotului*"), după gr. καὶ θυγάτηρ ἀνθρώπου ἱερέως [(ἡ) θυγάτηρ, -τρος 'fille'; 'jeune fille'; (ὁ) ἄνθρωπος, -ου 'om'; (ὁ) ἱερεύς, -έως 'prêtre'].

2.1.72. pat, în sintagme eufemistice, pentru a denumi actul sexual, ca: *a se culca pat muieresc*; *a da patul seminției*; *a dormi pat muieresc*; *a cure pat de sămînță* 'a fi bolnav de blenoragie', 'a avea scurgere'; *a ieși pat de sămînță* 'id.' etc. Cu excepția expresiei *a avea pat* 'a avea relații sexuale (cu cineva)', nici una din expresiile care urmează nu este înregistrată în *DLR* sau în H. Tiktin ², *DRG*, s.v. Construcțiile de mai jos sînt calchiate din grecește, eventual din slavonește.

I. a) a se culca pat muieresc, '(despre bărbații homosexuali) a avea relații sexuale', în ms. 4 389: „*Cu bărbat să nu te culci pat muieresc*" (Lv., *18*, 22; în BB: „*Să nu dormi culcare fămeiască*"; în ms. 45: „*Să nu dormi pat fămeiescu*"), după sl. да не лажеши женска ложа [vbg. *ležali*, *ležǫ* 'liegen'; adj, *ženska* (< *žena* 'femeie'; vbg. *lože* 'pat'] și după gr. οὐ κοιμηθήσῃ κοίτην γυναικείαν [vb. κεῖμαι; κοιμίζω 'zur Ruhe legen, zu Bett bringen', 'einschläfern'; (ἡ) κοίτη, -ης 'lit', 'couche'; adj. γυναικεῖος, -ος sau -α, -ον 'qui convient aux femmes']. Modelul construcției grecești, s-a aflat în ebraică (vezi *Comentarii*, *15*, 16).

b) a se culca pat de seminție 'a avea relații sexuale' în ms. 4 389: „*De se va culca cinevaș cu muiêre pat de seminție*" (Lv., *19*, 20; în BB și în ms. 45: „*De va dormi neștine cu muiêrea pat de sămînță*"), după sl. аще кто вадетъ ся женою ложе сѣмене, calchiat după gr. κοίτην σπέρματος [(ἡ) κοίτη, -ης 'lit'; (τὸ) σπέρμα, -ατος 'semence'].

c) a da patul (în seminție, întru seminție, sămințíi) 'a avea relații sexuale', în BB: „*Cătră muiêrea aproapelui tău să nu dai patul semințíi tale*" (Lv., *18*, 20, în ms. 45: „*Patul sămînții*"; în ms. 4 389: „*Să nu dai pat seminței tale*"), după gr. οὐ δώσεις κοίτην σπέρματός σου [vb. δίδωμι, viit. δώσω, aor. ἔδωκα 'a da'; pentru celelalte cuvinte, vezi mai sus, sub b)]; în BB: „*La tot cu-patru-picioare să nu-ț dai patul tău în semințíe*" (Lv., *18*, 23; în ms. 45 și în ms. 4 389: „...*întru semințíe*"), după gr. τὴν κοίτην σου εἰς σπερματισμὸν [(ὁ) σπερματισμός, -οῦ 'émission de la semence']; în ms. 4 389: „*Cineș va da patul lui la dobitoc cu moarte să moară*", adică „cel care va avea relații sexuale cu un animal' (Lv., *20*, 15; în BB: „*Va da zăcêrea*"; în ms. 45: „*Cine va da dzăcêrea întru patru-picioare*"), după gr. καὶ ὅς ἂν δῷ κοιτασίαν αὐτοῦ ἐν τετράποδι [(τὸ) κοιτασίος, -ου 'gîte'], iar pentru ms. 4 389, și după sl. аще дастъ ложе свое четвер ножиомъ. Vezi mai jos, p. 36, **IV.2.1.145.**, *zăcere*.

d) a dormi pat de sămînță (femeiesc) 'a avea relații sexuale' (vezi mai sus, p. 26, **IV.2.1.22.**, *a dormi*), în BB: „*Și muiêrea de va dormi bărbatul cu dînsa pat de sămînță*" (Lv., *15*, 18; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Va dormi sămînță de pat*"), după gr. καὶ γυνὴ ἐὰν κοιμηθῇ ἀνὴρ μετ'αὐτῆς κοίτην σπέρματος [(ἡ) γυνή, γυναικός 'femme'; κοιμίζω, viit. κοιμίσω 'endormir'; (ὁ) ἀνήρ, ἀνδρός 'homme']. Faptul că această construcție eufemistică pentru denumirea actului sexual era lipsită de sens explică așezarea inversă, în unele cazuri, a elementelor componente, cum este cazul, de pildă, în ms. 4 389: „*Va dormi sămînță de pat*". Expresia este des folosită în cartea *Proorocia*, de exemplu în BB: „*De va dormi....pat de sămînță*" (Lv., *19*, 20; în ms. 45; la fel; în ms. 4 389: „*Se va culca...pat de semințíe*"); în BB: „*Să nu dormi culcare fămeiască*" (Lv., *18*, 22 în ms. 45: „*Să nu dormi pat*"; în ms. 4 389: „*Să nu te culci pat*").

e) a face pat 'a avea relații sexuale', în ms. 4 389: „*Cel ce va face cu parte bărbătească pat muieresc*" (Lv., *20*, 13; în BB: „*Carele va dormi cu parte bărbătească culcare fămeiască*"; în ms. 45: „*Carele va dormi... pat*"; sensul este: 'a avea relații homosexuale'), după gr. καὶ ὅς ἂν κοιμηθῇ μετ'ἄρσενος κοίτην γυναικός [(ὁ) ἄρσην, -ενος 'un mâle', 'un homme'; celelalte cuvinte sînt prezentate mai sus].

Expresia verbală *a avea pat* 'a avea relații sexuale', înregistrată în *DRL*, s.v. *pat*, se întîlnește și în *ALR II, Supl. (Termeni considerați obsceni)*, MN 4 899, p. 6, pct. 53, Pecica, jud. Arad: *am avut pat*. Ca și expresia atestată în *DLR*, și aceasta pare a fi o creație spontană, fără nici o legătură cu construcțiile analizate și ilustrate cu numeroase exemple din prezentul paragraf. Acestea din urmă sînt calchiate după modelul grecesc (uneori și slavonesc), iar în limba greacă ele au fost preluate din ebraică.

II. în expr.: *pat de sămînță (semințíe)* 'spermă', în BB: „*Om căruia va ieși dentr-însul pat de semințíe*" (Lv., *22*, 4; și: *15*, 32; în ms. 45: „*Pat de sămînță*"; în ms. 4 389: „*Omul căruia-i va cură sămînța patului lui*"), după gr. ἢ ἄνθρωπος ᾧ ἂν ἐξέλθῃ ἐξ αὐτοῦ κοίτη σπέρματος [vb. ἐξελθεῖν, inf. aor. al lui ἐξέρχομαι 'sor-

BDD-B790-01 © 1993 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

tir', 's'en aller'; 's'ecouler'; (ἡ) κοίτη, -ης 'lit'; (τὸ) σπέρμα, -ατος 'semence'].

2.1.73. patru, vezi mai jos, **IV.2.1.78.**, *picior*.

2.1.74. pază, vezi cuvîntul următor.

2.1.75. a păzi, în construcția intensivă: *a păzi pazele* 'a respecta preceptele divine', în BB: „*Și vor păzi pazele mêle*" (Lv., *22*, 9; în ms. 45: „*Și vor păzi cruțările mêle*"; în ms. 4 389: „*Să păzească porîncile mêle*"), după gr. καὶ φυλάξονταί τὰ φυλάγματά μου [vb., φυλάσσω, viit. φυλάξω 'garder'; 'observer'; (τὸ) φυλάγμα -ατος 'ce qui est gardé']. Vezi mai sus, p. 26, **IV.2.1.16.**, *a cruța*; **IV. 2.1.17.**, *cruțare*; cf. *Comentarii*, *8*, 35.

2.1.76. pămînt, în sintagma: *cel-de-pămînt* (*celden-pămînt*) 'autohton', 'băștinaș' (în cazul de față 'israilitean'), în ms. 45: „*Cel den pămîntu, și cel nemêrnic, cela ce iaste lîngă voi*" (Lv., *16*, 29; în BB: „*Cel de loc*"; în ms. 4 389: „*Moșteanic*"), după gr. ὁ αὐτόχθων [(ἡ) χθών, -ονός 'terre', 'sol', 'pays'; αὐτό-χθων 'den eigenen Boden besitzend, auf eigenem Boden wohnend, eingeboren', pl. 'Urbewohner (despre populația din Atica), vezi H. Frisk, *GEW*, II, p. 1 098).]. Sintagma *cel(a)-de(n)-pămînt* mai apare în BB și în ms. 45, Lv., *19*, 34. Vezi mai sus, p. 28, **IV.2.1.46.**, *loc*. Cuvîntul *pămînt* mai apare și în „*Den nărodul pămîntului*" 'popor băștinaș, autohton' (despre israiliteni) (Lv., *4*, 27; în toate cele trei texte studiate), care calchiază gr. ἐκ τοῦ λαοῦ τῆς γῆς.

2.1.77. pămîntean 'autohton' (în cazul de față: 'israilitean'), în BB: „*Dentru pămîntêni, au den nemêrnici*" (Lv., *17*, 15; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Moștêni*"), după gr. ἐν τοῖς αὐτόχθοσιν. Vezi mai sus, p. 27, **IV.2.1.46**, *loc*; vezi cuvîntul precedent.

2.1.78. picior, în sintagma: *cel-cu-patru-picioare* 'patruped', 'animal (cu patru picioare)', în BB: „*Sufletul carele se va atinge...de cêle-cu-patru-picioare* (Lv., 7, 11; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Cêle-cu-cîte-patru-picioare*"), după gr. ἢ τῶν τετραπόδων [adj. τετράποδος, -ός, -ον 'à quatre pieds,'; subst. (τὸ) τετράπους, -οδος (subînțeles ζῶον) 'quadrupède']. Sintagma mai apare și în: Lv. *18*, 23; *20*, 15. Uneori este folosit numai numeralul *patru*: în ms. 4 389: „*Cîte umblă pre patru*" (Lv., *11*, 20; în BB: „*Carele pe patru umblă*"; în ms. 45: „*Carele pre 4 mêrge*"; cf. și Lv. *11*, 42).

Cuvîntul *picior* se întîlnește și în sintagma: „*Carele-are-mulțime-de-picioare*" 'miriapod', în BB (Lv., *11*, 42; în ms. 45, la fel: în ms. 4 389: „*Tot ce iaste cu picioare multe*"), după gr. ὅ πολυπληθεῖ ποσὶν [adj. πολυπληθής, -ής, -ές 'fort nombreux'; (ὁ) πούς, ποδός 'picior'].

2.1.79. pierzare 'lucru pierdut', în BB: „*Au au aflat pierzare și va mînți pentru ea*" (Lv., *6*, 3; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Ceva pierdut*"), după gr. εὗρεν ἀπώλειαν [vb. εὑρίσκω,, viit. εὑρήσω, aor. εὗρον, perf. εὕρηκα 'trouver'; (ἡ) ἀπῶλεια, -ας 'perte'; 'chose perdue'; de la vb. ἀπόλλυμι 'perdre'].

2.1.80. pipăire 'inflamație (pe piele)', 'eczemă', 'crustă cu pustule și cu solzi de lepră'; 'lepră' (cuvîntul cu sensurile menționate se folosește în cartea *Preoția* și pentru a denumi diferite pete de pe țesături, haine, piei sau igrasia de pe pereții caselor), în BB: „*Și se va face în pîlêa trupului lui pipăire de bube*" (Lv. *13*, 2; în ms. 45: „*Strînciunătură de însemnare*"; în ms. 4 389: „*Semn de bube*"), după gr. καὶ γένηται ἐν δέρματι χρωτός αὐτοῦ ἀφὴ λέπρας [(ὁ) χρώς, -ωτός 'la peau du corps'; 'le corp entier'; (ἡ) ἀφή, -ῆς 1. 'tact', 'contact', 'toucher', 'sens du toucher', 2. 'action d'allumer'; 'das Anzünden' (=aprinderea); 'das Berühren' (=atingerea), vezi H. Frisk, *GEW*, I. p. 126, sub ἅπτω; (ἡ) λέπρα, -ας 'lèpre, maladie qui fait lever la peau par écailles'; sintagma ἀφή λέπρας avea sensul 'inflamația, eczema leprei', dar traducătorul textului românesc a avut în vedere sensul 'atingere', pe care l-a redat prin cuvîntul *pipăire*; sensul în discuție al acestuia nu a fost înregistrat în H. Tiktin ², *DRG*, s.v., dar este prezent în *DLR*, s.v., fără a fi explicat.

Alte atestări din cartea *Preoția*: „*Pipăire(a) de stricăciune*" 'eczemă de lepră', în BB (Lv., *13*, 3, 8; *14*, 32, 34; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Buba mișăliei*"); „*Pipăire albă au roșiiatică*", în BB (Lv., *13*, 42; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Bubă albă au roșiiatecă*"), după gr. ἀφή λευκή ἢ πυῤῥίζουσα [adj. λευκός, -ή, -όν 'blanc'; πυῤῥίζω 'être roux']; „*Pipăirea înverzînd au roșind*", în BB (Lv., *13*, 49; în ms. 45: „...*înverzîndu au rușindu*"; în ms. 4 389: „*Stricăciunea... rușind sau înverzind*"), după gr. ἡ ἀφὴ χλωρίζουσα ἢ πυῤῥίζουσα [vb. χλωρίζω 'devenir vert ou jaune']; „*Pipăire de bube*", în BB (Lv., *13*, 2; în ms. 45: „*Pipăire de stricăciune*"; în ms. 4 389: „*Bubă de mișălie*"), după gr. ἀφή λέπρας. Cf. și *Comentarii*, *13*, 2.

2.1.81. a pîngări, în construcția intensivă: *a pîngări cu pîngăriciune* 'a declara necurat, impur', 'a profana', în BB: „*Om stricat iaste, cu pîngăriciune va pîngări pre el preotul*" (Lv., *13*, 44; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Cu pîngăriciune să pîngărească*"), după gr. μιάνσει μιανεῖ αὐτόν ὁ ἱερεύς [vb. μιαίνω, viit. μιανῶ 'salir', 'souiller', fig. 'polluer', 'profaner'; (ἡ) μιάνσις, -εως 'souillure', 'profanation'].

2.1.82. pîngăriciune, vezi cuvîntul precedent.

2.1.83. pîntece, 1. în expr.: *a băsnui (a grăi) din pîntece* 'a fi ventriloc', vezi mai sus, p. 25, **IV.2.1.7.** *a băsnui*; **2.1.8.** *băsniutor*; p. 26, **2.1.26**, *a grăi*. 2. în expr.: *merge (a se tîrî) pe pîntece (despre reptile)*, în BB: „*Și tot cela-ce-mêrge-pre-pîntece*, adică 'reptilă' (Lv., *11*, 42; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Tot ce se tîraște pre pîntece*"), după gr. πᾶς ὁ πορευόμενος ἐπὶ κοιλίας [vb. πορεύω 'faire passer', 'passer'; (ἡ) κοιλία, -ας 'bas-ventre']. 3. în expr.: *cêle-den-pîntece* 'măruntaie', în BB: „*Și cêle-den-pîntece...vor spăla cu apă*" (Lv., *1*, 13; la fel în ms. 45: în ms. 4 389: „*Droburile*), după gr. τὰ ἐγκοίλια [(τὰ) ἐγκοίλια, -ων 'les entrailles'].

2.1.84. pom, în sintagma: *pom frumos* 'pom fructifer', în ms. 4 389: „*Să vă luaț roadă de pom frumos*" (Lv., *23*, 40; în BB: „*Roadă den lemnu frumos*"; la fel în ms. 45), după sl. плодъ древа краснъ, care este calchiată după gr. καρπὸν ξύλου ὡραῖον [(ὁ) καρπός, -οῦ 'fruit de la terre et des arbres'; (τὸ) ξύλον, -ου 1. 'bois', 2. 'arbre'; ὡραῖος, -α, -ον 'beau'; 'mûr'; 'qui est dans sa belle saison, dans son printemps']. Vezi *Comentarii*, *23*, 40.

2.1.85. preacurvă (și: *preacurvar*) 'adulterin(ă)', în BB: „*Cu moarte să să omoară preacurvariul și preacurva*" (Lv., *20*, 10; la fel în ms. 45 în ms. 4 389), după sl. прелюбодѣи и прелюбодѣица [vsl. *prĭelĭubodĭci* 'cel care comite un adulter'; *prelĭubodĭeĭca* 'adulterină'; vezi cuvîntul următor].

2.1.86. a preacurvi 'a comite un a. ulter', în BB: „*Om, om carele va preacurvi muiêrea bărbatului au carele va preacurvi muiêrea vecinului său cu moarte să să omoară*" (Lv., *20*, 10; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389), după sl. прелюбодѣи (vsl. *prĭelĭubodĭeiti*; sl. *prielĭubiti* este calchiat în vrom. prin *a preaiubi* 'a preacurvi', 'a comite un adulter'.

2.1.87. a preoți 'a exercita funcția de preot', în BB: „*Au adus pre ei ca să preoțească Domnului*" (Lv. 7, 25; în ms. 45: „*Să preuțască*"), după gr. τοῦ ἱερατεύειν κυρίῳ [vb. ἱερατεύω 'exercer le sacerdoce']. Cf. ST. L. EX., p. 45, **IV.2.1.70.**

2.1.88. a prevedea 'a privi de sus', 'a privi cu dispreț', 'a disprețui', în ms. 45: „*Pentru căci au călcat și m-au privădzut pre mine*" (Lv., *26*, 40; în BB: „*M-au trecut cu vederea*"; în ms. 4 389: „*N-au grijit de mine*"), după gr. ὑπερεῖδόν με [vb. ὑπεροράω, -ῶ, viit. ὑπερόψομαι, aor. ὑπερεῖδον 'regarder pardessus',

BDD-B790-01 © 1993 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

'voir d'en haut'; 'regarder avec mépris ou avec dédain'; 'mépriser', 'dédaigner'; 'négliger', 'voire avec indifférence'<prep. ὑπέρ, care în compuse exprimă superioritatea, excesul + vb. ὁράω, -ῶ 'voir', 'regarder'. Acest cuvînt cu sensul menționat nu este înregistrat în H. Tiktin ², *DRG*, s. v.

2.1.89. a pune, în expr.: *a pune pustiu* 'a pustii', 'a nimici', în BB: „*Și voiu pune cetățile voastre pustii*" (Lv., *26*, 31; în ms. 45 și în ms. 4 389, la fel), după gr. καὶ θήσω τὰς πόλεις ὑμῶν ἐρήμους [vb. τίθημι,, viit. θήσω 'a pune'; (ἡ) πόλις, -εως 'ville'; ἐρημαῖος, -α, -ον 'désert'].

2.1.90. punere, în sintagma: *pîinea-punerii-de-nainte* 'pîine ca ofrandă adusă divinității', 'Schaubrot', în BB: „*Veț aduce pîinea-punerii-denainte doao pîini*" (Lv., *23*, 17; în ms. 45: „*Păini-punere-dennainte*"; în ms. 4 389: „*Păine-a-punerii-înainte*"), după gr. προσοίσετε ἄρτους ἐπίθερμα, δύο ἄρτους (vezi ST. L. EX., p. 45, **IV.2.1.73**). Și: *punere* 'ofrandă', 'jertfă', în BB: „*Și veț pune pre o punere tămîie curată și sare*" (Lv., *24*, 7; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Și să puneți pre o punere*"), după gr. καὶ ἐπιθήσετε ἐπὶ το θέμα [vb. ἐπιτίθημι 'mettre sur', 'poser sur', 'placer sur'; (τὸ) θέμα, -ατος 'ce qu'on pose', 'ce qu'on depose'. Cuvîntul cu acest sens mai este atestat în BB: Lv., *8*, 24; *14*, 24; *24*, 6; *27*, 29 etc.

2.1.91. răsfăcut, -ă 'condimentat', 'prevăzut cu ingrediente', în ms. 45: „*Și toată jirtva făcută cu untu-delemnu și nu răsfăcută la toți fiii lui Aaron va fi*" (Lv., *6*, 40; în BB: „*Prefăcută*"; în ms. 4 389: „*Fără de amestecătură*"), după gr. καὶ μὴ ἀναπεποημένη [vb. ἀναποιέω, -ῶ, viit. -ήσω 'préparer', 'assaisonner']. Sensul în discuție nu este înregistrat în H. Tiktin ², *DRG*, s.v. De asemenea, prima atestare (1710) se schimbă: cca 1665—1685.

2.1.92. a se revărsa '(despre o eczemă) a erupe' (sens neînregistrat în dicționare), în BB: „*Iară de se va răvărsa cu răvărsătură în pîele struncinătura*" (Lv., *13*, 35: în ms. 45: „*...cu răvărsături*"; în ms. 4 389: „*De se va vărsa cu vărsături*"), după gr. 'Εὰν δὲ διαχύσει διαχέηται τὸ θραῦσμα τῳ δέρματι [vb. διαχέω 'répandre', 'disperser'; (τὸ) θραῦσμα, -ατος 'fragment', 'débris'; 'blessure'; cf. θραύω 'briser', 'rompre', 'broyer'; 'blesser', 'couvrir de blessures'; vrom. *struncinătură* 'rană' pare a fi calchiat după cuvîntul grecesc în discuție; (τὸ) δέρμα, -ατος 'cuir', 'peau']. Vezi mai sus: p. 6, **I. 3.9.4.**

2.1.93. revărsare 'erupție pe piele (dar și pe pereții casei, pe haine etc.)', în BB: „*Și, iată, cu răvărsare nu să răvarsă pipătirea în casă*" (Lv., *14*, 48; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Nu se va fi răsipit...cu răsipire*"); vezi cuvîntul precedent.

2.1.94. revărsătură 'erupție pe piele', 'eczemă', vezi mai sus, **IV.2.1.92.**, *a se revărsa*.

2.1.95. risipeală, vezi *a se risipi*.

2.1.96. a se risipi '(despre o eczemă) a erupe', în ms. 4 389: „*De se va răsipi cu răsipeală în piele*" (Lv., *13*, 27; în BB și în ms. 45: „*De se va vărsa cu vărsare*"), după sl. и аще разсыпанїемъ разсыплется к кожи, după gr. ἐὰν δὲ διαχύσει διαχέηται ἐν τῳ δέρματι (vezi mai sus, *a se revărsa*: **IV.2.1.92.**); în ms. 4 389: „*De se va răsipi...cu răsipire*" (Lv., *14*, 48; în BB și în ms. 45: „*Cu răvărsare nu să răvarsă*").

2.1.97. risipire, vezi cuvîntul precedent.

2.1.98. rîvnitor, -itoare, în sintagma: *rîvnitoare-împotrivă* 'rival, -ă, (datorită geloziei)', în BB: „*Muiêre preste soru-sa să nu iai rîvnitoare-împotrivă*" (Lv., *18*, 18; în ms. 45: „*Rîvnitoare-înpotrivă*"), după gr. γυναῖκα ἐπ' ἀδελφῇ αὐτῆς οὐ λήψῃ ἀντίζηλον [vb. λαμβάνω, viit. λῆψομαι 'a lua'; ἀντίζηλος, -ος, -ον 'jaloux'; vb. ἀντιζηλόομαι, -οῦμαι 'être jaloux'. Traducătorul ms. 45, Nicolae Milescu, a redat în românește fiecare din cele două elemente componente ale gr. ἀντίζηλος: ἀντί- 'împotrivă' și (ὁ) ζῆλος, -ου 'gelozie', 'zel', 'ardoare'; recurgerea la cuvîntul *rîvnitor* 'însuflețit de o mare dorință', 'zelos', 'doritor de' dovedește absența în epocă a unui cuvînt adecvat pentru sensul 'gelozie'. Vezi și *Comentarii*, *26*, 36.

2.1.99. robime 'frică', 'teamă', 'spaimă', în BB: „*Și celor rămași den voi voiu aduce robime în inema lor*" (Lv., *26*, 36; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Frică*"; în LvB: „*Da-le-voiu inimă temătoar<e>*"), după gr. ἐπάξω δουλείαν εἰς τὴν καρδίαν αὐτῶν [vb. ἐπάγω, viit. ἐπάξω 'amener'; (ἡ) δουλεία, -ας 'esclavage'; (ἡ) καρδία, -ας 'coeur'; 'esprit']. De remarcat valoarea specială a sufixului *-ime* în derivatul *robime*, identică cu cea a sufixului *-ie*, din *robie* 'captivitate'. Sensul 'teamă', 'frică' este mai greu de înțeles.

2.1.100. roșu, în sintagmele: *roșu-sucit*; *roșu-răsucit*; *roșu-împlelit* 'stofă de culoare roșie-stacojie', în BB: „*Și va porunci preotul și vor lua...roșu-împlelit, și isop*" (Lv., *14*, 4; în ms. 45: „*Roșiu-sucit*"; în ms. 4 389: „*Roșu împlelit*"), după gr. κεκλωσμένον κόκκινον; sl. иссѣкаѧ цервленицѫ. Cf. ST. L. EX., p. 46, **IV.2.1.77.**

2.1.101. a se ruga, în construcția intensivă: *a se ruga rugă* (sau: *a se ruga cu rugăciune*), în BB: "*Om carele se va ruga rugă*" (Lv., *27*, 2; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Se va ruga cu rugăciune*"), după gr. ἄνθρωπος ὅς ἂν εὔξηει εὐχήν [vb. εὔχομαι, viit. εὔξομαι 'prier'; (ἡ) εὐχή, -ῆς 'prière'.

2.1.102. sămînță 1. 'spermă', în BB: „*Curînd sămînța den trupul lui*" (Lv., *15*, 3; la fel în ms. 45), după gr. ῥέων γόνον ἐκ τοῦ σῶματος αὐτοῦ [vb. ῥέω, viit. ῥεύσω sau ῥεύσομαι 'couler', 's'ecouler'; (ὁ) γόνος, -ου 'semence'< γίγνομαι; (τὸ) σῶμα, -ατος 'corps'; dar și 'parties sexuelles de l'homme']. Ultimul sens, prezent în citatul menționat din BB, este preluat din ebraică. El se mai întîlnește în Lv., *13*, 4, 6; *15*, 17, precum și în sintagma ca: *Sămînța patului*, în ms. 4 389 (Lv., *22*, 4); „*Sămînță de pat*", în BB (Lv., *15*, 17, 32); „*Pat de sămînță*", în BB (Lv., *15*, 18); vezi mai sus, p. 30, **IV.2.1.72.**, *pat*. De asemenea, varianta *semenție* are în BB sensul 'spermă': „*Om căruia va ieși dentr-însul pat de semenție*" (Lv. *22*, 4), după gr. κοίτη σπέρματος [(ἡ) κοίτη, -ης 'pat']; tot în BB: „*Patul seménții* (Lv., *18*, 20). 2. 'semănătură', 'semănatul', în BB: „*Și va apuca voao treirișul culesul, și culesul va apuca sămînța*" (Lv., 26, 5; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Sămănătcarea*"; în LvB: „*Semănătura*"), după gr. (ὁ) σπόρος, -ου 'ensemencement', 'semence', „temps des semailles'. 3. 'roadele pămîntului', în BB: *Și nu va da pămîntul vostru sămînța lui*" (Lv., *26*, 20; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Sămănătura*"; în LvB.: „*Hasna*"), după gr. (ὁ) σπόρος, -ου (vezi sub 2). Acest sens se mai întîlnește în BB și în ms. 45, Lv., *27*, 16, 30; în ultimul loc, în: „*Den sămînța pămîntului*" 'din roada pămîntului', după gr. ἀπὸ τοῦ σπέρματος τῆς γῆς [(τὸ) σπέρμα,, -ατος 'Saame'; 'Saat, din aceeași familie cu σπόρος; vb. σπείρω 'säen', 'besäen']. 4. 'urmaș, 'descendent', în ms. 4 389: „*Și den sămînța ta să nu dai să slujască Domnului idolului*" (Lv., *18*, 21; în BB: „*Semențiia*"; în ms. 45: „*Sămințiia*"), după gr. ἀπὸ τοῦ σου σπέρματός; sl. wт сѣмени твоегѡ (vbg. *sěmę*, gen. pl. *sěmenъ*; σπέρμα 'Same'; 'Sproß' (=urmaș, descendent, vlăstar)'; 'Stamm' (= neam, gintă, familie, seminție); vezi M. Vasmer, *REW*, II, p. 609. Ultimul sens (4) mai apare în BB; „*Carele va da den sămînța lui la boiari*" (Lv., *20*, 2; în ms. 45: „*...la boiarin*"; în ms. 4 389: „*Semințiia*"); de asemenea, în Lv., *20*, 3, 4. Forma de plural *sămințe* 'copii', 'urmași' se întîlnește în BB: „*Și fata*

BDD-B790-01 © 1993 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

preotului de se va face văduvă au gonită şi sămînţe nu va fi în ea" (Lv., *22*, 13 ; în ms. 45 : „*Sămînţă*" ; în ms. 4 389 : „*Roadă*").

2.1.103. săptămînă 'an sabatic, al şaptelea an de odihnă a pămîntului', în BB : „*Şi vor fi ţie şapte săptămîni de an*" (Lv., *25*, 8 ; în ms. 45 : „*...de ani*" ; în ms. 4 389 : „*7 ani de odihnă*"), după gr. ἑπτὰ ἑβδομάδες ἐτῶν [ἑπτά 'şapte' ; (ἡ) ἑβδομάς, -άδος 'semaine' ; 'nombre sept' ; cf. vb. ἑβδομάζω 'den Sabbat halten' ; vb. ἑβδομεύω 'célébrer la septième jour ou le sabbat' ; (τὸ) ἔτος, -εος, -ου 'année']. Vezi mai jos, p. 33, **IV. 2.1.116.**, *sîmbătă*.

2.1.104. a săvîrşi 'a consacra', 'a sfinţi', în BB : „*Pentru că 7 zile va săvîrşi mîinile voastre*" (Lv., *8*, 33 ; şi în *16*, 20, 32 ; *21*, 10 ; în ms. 45 : „*Va săvîrşi mînule voastre*" ; în ms. 4 389 : „*Să săvîrşiţ măinile voastre*"), după gr. ἑπτὰ γὰρ ἡμέρας τελειώσει τὰς χεῖρας ὑμῶν [vb. τελέω, -ῶ 1. 'finir', 'terminer', 2. 'initier', 'consacrer' ; (la pasiv) τελέομαι 'être initié, consacré' ; (ἡ) χείρ, χειρός 'main'].

2.1.105. săvîrşit 'consacrat', 'sfinţit', în BB : „*Preotul cel...săvîrşit în mîini*" (Lv., *4*, 5 ; în ms. 45 : „*Cel săvîrşit la mîni*" ; în ms. 4 389 : „*Căruia-i sînt măinile săvîrşite*"), după gr. ὁ τετελειωμένος τὰς χεῖρας (vezi cuvîntul precedent).

2.1.106. a schimba, în construcţiile cu valoare intensivă : *a (se) schimba schimbînd* ; *a schimba cu schimb*, în BB : „*Iară de vei schimba schimbînd*" (Lv., *27*, 33 ; în ms. 45, la fel ; în ms. 4 389 : „*De vei schimba cu schimb*"), după gr. ἐὰν δὲ ἀλλάσσων ἀλλάξῃς [vb. ἀλλάσσω, ἀλλάττω, aor. ἀλλάξαι, viit. ἀλάζω 'changer', 'prendre ou recevoir en échange'] ; în ms. 4 389 : „*Iară schimbîndu-se se va schimba semnul în piêle* (Lv., *13*, 7).

2.1.107. a scoate, în sintagma : *a scoate rumegătură (rumegală)* '(despre erbivore) a rumega', în BB : „*Scoţînd rumegătura*" (Lv., *11*, 3 ; în ms. 45 : „*Scoţîndu rumăgală*" ; în ms. 4 389 : „*Scoate rumegătură*"), după gr. ἀνάγων μηρυκισμὸν [vb. ἀνάγω 'conduire en haut' ; (ὁ) μηρύκισμός, -οῦ 'rumination']. Şi în : BB, Lv., *11*, 7 ; ms. 45, Lv., *11*, 6, 7 ; ms. 4 389, Lv., *11*, 4, 6, 7. Vezi mai sus, p. 25, **IV.2.1.2.**, *a aduce*.

2.1.108. a seceră, în construcţia : *a secera secerea*, în BB : „*Cînd...veţ secera sêcerea lui şi veţ căra znopii*" (Lv., *23*, 10 ; în ms. 45, la fel ; în ms. 4 389 : „*Veţi secera secerişul*"), după gr. θερίζητε τὸν θερισμὸν αὐτῆς [vb. θερίζω, viit. θερίσω 'moissonner', 'récolter' ; (ὁ) θερισμός, -οῦ 'action de moissonner'].

2.1.109. secere 'seceriş' ; vezi cuvîntul precedent.

2.1.110. semînţie 1. 'spermă', în expresia : *a da pat în semînţie* 'a avea relaţii sexuale', în BB : „*Şi la tot cu patru-picioare să nu-ţ dai patul tău în semenţie*" (Lv., *18*, 23 ; în ms. 45 : „*...întru semînţie*"), după gr. οὐ δώσεις τὴν κοίτην σου εἰς σπερματισμὸν [(ὁ) σπερματισμός, -οῦ 'action de semer']. Cuvîntul cu acest sens mai apare în BB : „*Om căruia va ieşi dentrînsul pat de semenţie*" (Lv., *22*, 4 ; în ms. 45 şi în ms. 4 389 : „*Sămînţă*"). 2. 'urmaş', 'descendent', în BB : „*Şi den semenţia ta să nu dai să slujască la boiari*" (Lv., *18*, 21 ; în ms. 45 : „*Sămînţiia*" ; în ms. 4 389 : „*Sămînţa*"), după gr. ἀπὸ τοῦ σπέρματός σου οὐ δῶσεις λατρεύειν ἄρχοντι [vb. λατρεύω 'servir', 'rendre en culte de latrie']. Cuvîntul cu acest sens mai este folosit în ms. 4 389, Lv., *20*, 2, 4 (aici : „*Sămînţiia*"), 5 (aici cuvîntul este scris pe marginea textului, de aceeaşi mînă), precum şi în BB şi în ms. 45, Lv., *20*, 5. Cf., mai sus : p. 18, **IV.1.3.5.**, *boiarin* ; p. 26, **IV.2.1.21.**, *domn* ; p. 32, **IV.2.1.102.**, *sămînţă*.

2.1.111. semn, în sintagma : *semn de stricăciune* 'cicatrice de lepră', în BB : „*La om, de se va face oarecăruia în piêlea fêţii lui struncinătură de semnare au semnu de stricăciune*" (Lv., *13*, 2 ; în ms. 45, la fel ; în ms. 4 389 : „*Semn de bube, începătură de mişălie*"), după gr. Ἀνθρώπῳ ἐὰν τινι γένηται ἐν δέρματι χρωτός αὐτοῦ οὐλὴ σιμασίας ἢ τηλαυγὴς [(τὸ) χρώς, -ωτὸς 'la peau du corps' ; (ἡ) οὐλή, -ῆς 'cicatrice', 'marque d'une blessure guérie' ; (ἡ) σημασία, -ας 'signe', 'marque' ; vb. τηλαυγέω, -ῶ 'briller au loin',; adj. τηλαυγής, -ής, -ές 'qui brille au loin' <vb. αὐγέω 'leuchten' ; (ἡ) αὐγή, -ῆς 'Lichtstrahl' ; întreaga sintagmă înseamnă : 'cicatrice strălucitoare a unui semn (de lepră)']. Cuvîntul *semn*, cu sensul 'cicatrice', se mai întîlneşte şi în Lv., *13*, 28, în toate cele trei texte : „*Semnul arsurii iaste*" (în ms. 45 : „*Sămnul*"), după gr. οὐλὴ τοῦ κατακαύματός ἐστη [(τὸ) κατάκαυμα, -ατος 'ce qui a été brûlé' ; 'incendié']. Cf. mai jos, p. 40, **IV.2.2.73.**, *stricăciune* ; **IV.2.2.75.**, *struncinătură*.

2.1.112. sfinţenie 'sanctuar', 'lăcaş sfînt', în BB : „*La sfinţenie nu va întra* (Lv., *12*, 4 ; la fel în ms. 45 ; în ms. 4 389 : „*În sfinţire să nu între*"), după gr. καὶ εἰς τὸ ἁγιαστήριον οὐκ εἰσελύσεται [(τὸ) ἁγιαστήριον, -ου 'sanctuaire' (<ἅγιος, -α, -ον 'saint') ; vb. εἰσέρχομαι, viit. εἰσελεύσομαι 'entrer dans', 's'introduire dans']. Cuvîntul, cu acest sens, mai este atestat în BB, Lv., *16*, 2 : „*Să nu între preste tot ceasul la sfînt*" ; în ms. 45 : „*La sfintu*" ; în ms. 4 389 : „*La sfinta*". Vezi cuvintele precedente : *sfinţire*, *sfinţenie*.

2.1.115. a simbăta 1. 'a ţine ziua de simbătă', 'a sărbători simbăta', în BB : „*Veţ simbăta simbetele voastre* (Lv., *23*, 32 ; în ms. 45, la fel ; în ms. 4 389 : „*Să prăznuiţi praznicul*"), dupa gr. σαββατιεῖτε τὰ σάββατα ὑμῶν (vb. σαββατίζω 'célébrer le sabbat' ; (τὸ) σάββατον, -ου 'sabbat ; construcţia este calchiată după ebraică, vezi *Comentarii*, *23*, 32]. 2. '(despre pămîntul nelucrat) a se odihni', în BB: „*Atuncea va simbăta pămîntul şi bine va vrea simbetele lui. Toate zilele pustiirii lui va simbăta, carele n-au simbătat în simbetele voastre, cînd lăcuiaţi pre dinsul*" (Lv., *26*, 35 ; în ms. 45, la fel ; în ms. 4 389 : „*Va sărba*" ; „*N-aţ sărbat*" ; în LvB: „*Va fi pămîntului sărbătoare*"), după gr. τότε σαββατιεῖ ἡ γῆ... σαββατιεῖ ἃ οὐκ ἐσαββάτισεν ἐν τοῖς σαββάτοις ὑμῶν.

2.1.116. sîmbătă 'sabat', 'zi de odihnă', în sintagma : *sîmbăta sîmbetelor*, în BB : „*Simbetele simbetelor, odihnă va fi aceasta voao*" (Lv., *16*, 31 ; în ms. 45 : „*Sîmbete sîmbetilor*" ; în ms. 4 389 : „*Sîmbăta simbetelor*"), după gr. σάββατα σαββάτων (modelul este preluat din ebraică) ; sl. сѫбота сѫбóтъ. Sintagma este atestată şi în BB, Lv., *23*, 32 : „*Simbete simbetelor va fi voao*" ; în ms. 45: „*Sîmbete sîmbetilor*" ; în ms. 4 389 : „*Simbătă simbetelor*"; vezi cuvîntul precedent.

2.1.117. străin, în sintagme ca : *foc străin* 'păginesc' ; *străin de rudă* 1. 'care nu-i preot', 'laic, 2. 'de alt neam', neisrailitean', în BB : „*Cînd aducea ei foc striin înaintea Domnului*" (Lv., *16*, 1 ; în ms. 45, la fel ; în ms. 4 389 : „*Foc strein*"), după gr. πῦρ ἀλλότριον [(τὸ) πῦρ, πύρος 'feu' ; adj. ἀλλότριος, -α, -ον 'étranger'] în BB : „*Şi tot streinul de rudă nu va mînca sfînt*", adică 'cel care nu-i preot', 'laicul' (Lv., *22*, 10 ; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389 : „*Tot care iaste de alt neam*"), după gr. καὶ πᾶς ἀλλογενής [adj. ἀλλογενής, -ής, -ές 'étranger' <

BDD-B790-01 © 1993 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

<ἀλλός, -ή, -όν 'autre' + -γενής (= τὸ γένος, -ου 'Geschlecht, Abstammung, Familie, Gattung']. Sensul 'care nu este israilitean' al sintagmei *străin de rudă* mai apare în BB : „*Şi den mîna streinului de rudă să nu aduceţ daruri*“ (Lv., *22*, 25 ; la fel în ms. 45 ; în ms. 4 389 : „*Altui neam*“), după gr. καὶ ἐκ χειρός ἀλλογενοῦς [(ἡ) χείρ, χειρός 'main'].

2.1.118. a strîmba, în construcţia : *a strîmba strîmbătate* 'a face cuiva injustiţie, nedreptate', în BB : „*Au strîmbătatea ce au strîmbat*“ (Lv., *6*, 4 ; în ms. 45, la fel ; în ms. 4 389 : „*Năcazul cu ce au năcăjit*“), după gr. ἡ τὸ ἀδίκημα ὅ ἠδίκησεν [vb. ἀδικέω, -ῶ, viit. -ήσω 'être injuste' ; (τὸ) ἀδίκημα, -ατος 'injustice, tort fait à quelqu'un].

2.1.119. suflet 1. 'individ', 'om', 'fiinţă', 'cineva', în BB : „*Iară sufletul de va aduce dar jirtvă Domnului*“ (Lv., 2, 1 ; la fel în ms. 45), după gr. Ἐὰν δὲ ψυχὴ προσφέρῃ δῶρον θυσίαν τῷ κυρίῳ [(ἡ) ψυχή, -ῆς 'individu'; 'âme' ; vb. προσφέρω 'apporter à ; (τὸ) δῶρον, -ου 'don fait aux dieux', 'offrande' ; (ἡ) θυσία, -ας 'sacrifice']. Sensul cuvîntului grecesc este calchiat din ebraică, vezi *Comentarii*, *2*, 1. **2.** 'vietate', 'animal', în BB : „*Şi den tot sufletul viu den apă*“ [Lv., *11*, 10 ; în ms. 45 : „*Sufletul viu dentru apă*“ ; în ms. 4 389 : „*Sufletul care lăcuieşte în ape*“ (Lv., *11*, 11)], după gr. καὶ ἀπὸ πάσης ψυχῆς τῆς ζώσης ἐν τῷ ὕδατι [(ἡ) ζωή, -ῆς 'vie' ; (τὸ) ὕδωρ, ὕδατος 'eau' ; 'fleuve', 'lac', 'mer'].

2.1.120. a (se) supăra (*cuiva*) 'a fi ofensat', 'a ofensa' în BB : „*Şi să va supăra sufletul mieu vouă*“ (Lv., *26* 30 ; în ms . 45, la fel ; în ms. 4 389 : „*Şi vă va urî sufletul mieu*“ ; în LvB. „*Şi va urî pre voi sufletul mieu*“) după gr. καὶ προσοχθιεῖ ἡ ψυχή μου ὑμῖν [vb. προσοχθέω, -ῶ 'être froissé'; προσοχθίζω 'offenser' ; (τὸ) προσόχθισμα, -ατος 'offence']. Construcţia verbului *a (se) supăra* cu dativul pronumelui personal (pl.) *vouă*, „*Se va supăra... vouă*“, este calchiată după greacă ; ὑμῖν este dat. pl. al pron. pers. de persoana a II-a. Construcţia apare şi în BB Lv., *26*, 44 : „*Nice am supărat lor*“ (la fel în ms. 45 ; în ms. 4 389 : „*Nice nu i-aş fi supărat*“), după gr., οὐδὲ προσώχθισα αὐτοῖς.

2.1.121. şarpe, în sintagma : *cel-ce-se-bate-cu-şerpii* 'o specie de lăcustă, numită în ebraică *har'gol'* (vezi *Comentarii*, *11*, 22), în BB : „*Şi pre cel-ce-se-bate-cu-şerpii, şi cîte-s asêmenea lui*“ (Lv., *11*, 22 ; la fel în ms. 45 şi în ms. 4 389 ; în ultimul text : „*Şărpii*“), după gr. τὸν ὀφιομάχην [(ὁ) ὀφιομάχης, -ου 'qui combat contre les serpents' <(ὁ) ὄφις, -εως 'sepent' + μάχομαι 'combatre'].

2.1.122. şapte, în : *a şaptea* 'săptămînă', în BB : „*Pănă a doua zi ceia de apoi a şaptea*“, adică 'a doua zi a ultimei săptămîni“ (Lv., *23*, 16 ; în ms. 45 : „*Păn-a doao dzi ceiia de apoi a şeaptea*“ ; în ms. 4 389 : „*Pănă a doaoa zi după săptămîna cea mai de pre urmă*“), după gr. ἕως τῆς ἐπαύριον τῆς ἐσχάτης ἑβδόμης [ἔσχατος, -ή, -όν 'extrême', 'lointaine' ; ἕβδομος, -η, -ον 'septième' ; (ἡ) ἑβδομάς, -άδος 'nombre sept' ; 'semaine'].

2.1.123. a tăia 'a circumcide', în BB : „*Şi a opta zi să taie trupul-acoperemîntului-marginii lui*“ (Lv., *12*, 3 ; în ms. 45 : „*Să taie trupul-acoperemîntului*“ ; în ms. 4 389 : „*Să taie împrejur trupul-lui-cel-de-margine*“), după gr. καὶ τῇ ἡμέρα τῇ ὀγδόῃ περιτεμεῖ τὴν σάρκα τῆς ἀκροβυστίας αὐτοῦ [vb. περιτέμνω 1. 'couper tout autour', 2. 'circoncire (en parlant des Juifs). Pentru celelalte cuvinte din acest text, vezi mai sus, p. 25, **IV. 2.1.1.**, *acoperemînt*.

2.1.124. tăiat, în sintagma : *tăiat la limbă*, probabil 'rănit' (despre un defect pe care nu trebuia să-l aibă animalul adus ca jertfă), în BB: „*Orbu, sau zdrobit, au tăiat la limbă*“ (Lv., *22*, 22 ; în ms. 45, la fel ; în ms. 4 389 : „*Schiop*“), după gr. ἢ γλωσσότμητον [adj. γλωσσότμητος, -ος, -ον 'qui a la langue coupée' ; vb. γλωσσοτομέω, -ῶ 'couper la langue']. Vezi *Comentarii*, *22*, 22.

2.1.125. tăietură 'incizie pe piele', 'tatuaj', în BB : „*Şi pre trupurile lor să nu taie tăieturi*“ (Lv., *21*, 5 ; în ms. 45, la fel ; în ms. 4 389 : „*Să nu facă tăieturi*“), după gr. καὶ ἐπὶ τὰς σάρκας αὐτῶν οὐ κατατεμοῦσιν ἐντομίδας [vb. κατατέμνω 'schneiden', 'abschneiden' ; (ἡ) ἐντομίς, -ίδος 'incision'].

2.1.126. turnare 'libaţie', în BB : „*Şi turnările lor den zi în zi*“ (Lv., *23*, 37 ; în ms. 45, la fel ; în ms. 4 389 : (greşit) „*Tururile*“), după gr. καὶ σπονδὰς αὐτῶν τὸ καθ' ἡμέραν εἰς ἡμέραν [(ἡ) σπονδή, -ῆς 'libation' < vb. σπένδω, viit. σπείσω 'verser en forme de libation du vin', 'faire de libation', 'verser goutte à goutte'.

2.1.127. ţară, în sintagma : *cel-de-ţară* 'autohton', 'băştinaş' (în cazul de faţă : 'israilitean'), în ms. 45 : „*O dreptate va fi celui nemêrnic şi celui-de-ţară*“ (Lv., *24*, 22 ; în BB : „*Celui-de loc*“ ; în ms. 4 389 : „*Mosteanului*“), după gr. τῳ ἐγχωρίῳ [ἐγχώριος, -ος, -ον 'qui est du pays ou dans le pays', 'indigène']. Vezi mai sus, p. 28, **IV. 2.1.46.**, *loc* ; p. 31, **IV. 2.1.76.**, *pămînt*.

2.1.128. ţărînă 'unitate de măsură pentru lichide', în BB: „*Cumpenile dirêpte, şi cantarele dirêpte, şi măsurile dirêpte, şi ţărînă direaptă să fie între voi*“ (Lv., *19*, 36 ; în ms. 45: „*Ţărnă dreaptă*“), după gr. καὶ χοῦς δίκαιος ἔσται ἐν ὑμῖν [N. Milescu a făcut confuzie între două cuvinte greceşti omofone: 1. (ὁ) χοῦς, gen. χοός, contras din χοεύς 'conge', 'mesure pour les liquides (environ trois litres et un quart)' ; 'Kanne, als Maß (=12 κοτύλαι)' şi 2. (ὁ, rar ἡ) χοῦς, gen. χοῦ sau χοός, contras din χόος, 'amas de terre, de sable' ; 'tumulus ou tertre élevé sur un tombeau' ; 'aufgeschüttete Erde, Schutt' (=pămînt vărsat peste ceva, moloz, dărîmături) ; ambele cuvinte fac parte din familia vb. χέω, χέομαι 'gießen', 'schütten' (=a turna, a vărsa) ; cf. χοικός 'aus Erde bestehend', 'irdisch' ; vezi H. Frisk, *GEW*, II, p. 1 090–1 093]. Traducătorul ms. 45, N. Milescu, a avut în vedere cuvîntul χοῦς cu sensul 'grămadă de pămînt', 'pămînt vărsat' şi l-a tradus prin *ţărnă*, fără a lua în seamă că fraza nu avea nici un sens. Eroarea lui Milescu a fost preluată de diortositorii bucureşteni, care n-au făcut decît să înlocuiască varianta moldovenească *ţărnă* prin cea muntenească *ţărînă*. Dar în lat., traducerea este justă : „*Aequusque sextarius*“ (lat. *sextarius* 'sextar, o măsură pentru lichide, 1/6 dintr-un *congius*, cam jumătate de litru')]. Vezi *Comentarii*, *19*, 36.

2.1.129. a (se) uita 'a ţine pe cineva în necunoştinţă de cauză', 'a scăpa din atenţia cuiva', 'a ascunde', în BB : „*Iară de nu va cunoaşte toată adunarea fiilor lui Israil şi va uita cuvîntul den ochii adunării*“ (Lv., *4*, 13 ; în ms. 45, la fel ; în ms. 4 389 : „*Se va uita cuvîntul de la faţa nărodului*“), după gr. καὶ λάθῃ ῥῆμα ἐξ ὀφθαλμῶν τῆς συναγωγῆς [vb. λανθάνω, λήθω, viit. λήσω, λαεθτν 'jemanden in Unkenntnis einer Sache halten, der Aufmerksamkeit jemandes entgehen, unbekennt, unbemerkt sein, jemandem einer Sache vergessen machen' (med.) 'vergessen, uneingedenk sein' ; 'être caché ou inconnu à quelqu'un ; 'se tenir caché ; échapper à tous les yeux ; échapper à sa propre connaissance', 'ignorer, ne pas savoir'. Vezi mai sus, p. 30, **IV. 2.1.69**, *ochi*.

2.1.130. a umbla, vezi mai sus, p. 28, **IV. 2.1.53.**, *a merge*.

2.1.131. a unghi, în construcţia : *a unghi unghi* '(despre unele animale) a avea copita despicată', în BB : „*Şi pre porcu, căce are copita despicată acesta şi unghiêşte unghi dè copită*“ (Lv., *11*, 7 ; în ms. 45 şi în ms. 4 389 : „*...are copita geamănă*“ ; construcţia mai apare în BB, Lv., *11*, 3, 4, 26), după gr. καὶ τὸν ὗν, ὅτι διχηλεῖ ὁπλὴν τοῦτο καὶ ὀνυχίζει ὄνυχας ὁπλῆς [(ὁ) ὗς, ὑός 'porc', 'cochon' ; vb. διχηλέω, -ῶ 'avoir le pied fourchu' ; (ἡ) ὁπλή, -ῆς 'sabot' ; vb. ὀνυχίζω,

BDD-B790-01 © 1993 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza“
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

viit. -ίσω 'couper les ongles', 'fendre la corne du pied'; cf. adj. ὀνυχισμένος, -η, -ον 'qui a le sabot fendu, le pied fourchu'; (ὁ) ὄνυξ, -υχος 'ongle', 'sabot des animaux'].

2.1.132. unul *una*, numeral, cu valoare de pronume nehotărît în ms. 45 : *„Şi va pune Aaron pre cei 2 ţapi sorţi : sorţu, unul, Domnului şi sorţul, unul, celui de slobodzit"* (Lv., *16*, 8 ; în BB şi în ms. 4 389 : *„Un sort... alt sort"*), după gr. καὶ ἐπιθήσει Ἀαρὼν ἐπὶ τοὺς δύο τράγους κλήρους, κλῆρον ἕνα τῷ κυρίῳ καὶ κλῆρον ἕνα τῷ ἀποπομπαίῳ [(ὁ) τράγος, -ου 'bouc' ; (ὁ) κλῆρος, -ου 'sort', 'lot' ; εἷς 'einer', f. μία, n. ἕν, gen. ἑνός, μιᾶς ; ἀποπομπαῖος, -α, -ον 'expiatoire' ; (τὸ) ἀποπομπαῖον 'victime expiatoire', 'le bouc émissaire, chez les Juifs']; în ms. 45: *„Vor junghea pasărea, una, într-n vas de lut"* (Lv., *14*, 5 ; în BB : *Vor junghea o găină"* ; în ms. 4 389 : *„O pasăre"*), după gr. καὶ σφάξουσι τὸ ὀρνίθεον, τὸ ἕν, εἰς ἀγγεῖον ὀστράκινον [vb. σφάζω, viit. σφάξω 'tuer', 'sacrifier' ; (τὸ) ἕν este n. pl. al numeralului cardinal 1 ; (τὸ) ἀγγεῖον, -ον 'vase' ; adj. ὀστράκινος, -η, -ον 'de terre cuite'. Cf. p. 10, **II. 4.6.0.**

2.1.133. a urma 'a fi discipol (partizan, servitor) al cuiva' ; 'a însoţi', în BB : *„Şi sufletul care va urma la ceia de băsnuiescu den pîntece au la vrăjitori"* (Lv., *20*, 6 ; în ms. 45 : *„...ce grăiescu"* ; în ms. 4 389 : *„Va urma basnelor celor den pîntece"*), după gr. καὶ ἡ ψυχὴ ἥ ἂν ἐπακολουθήσῃ ἐγγαστριμύθοις [vb. ἐπακολουθέω, -ῶ 1. 'acompagner', 'suivre', 2 .'être disciple, partisan, serviteur de quelqu'un']. Vezi mai sus, p. 25, **IV. 2.1.7.** *a băsnui* ; **IV. 2.1.8** *băsnuitor.*

2.1.134. vas 1. în sintagma : *vas de oală*, vezi mai sus, p. 29, **IV. 2.1.67.**, *oală*. **2.** 'obiecte casnice', 'calabalîc', 'catrafuse', în sintagma : *vas de piele* 'obiect de piele', în BB : *„Şi nu se va revărsa pipăirea în haină, au în ţesătură, au în torlu, au în vasul de piêle* (Lv., *13*, 53 ; la fel în ms. 45 ; în ms. 4 389 : *„Sau în fiecc vas va fi de piêle"*), după gr. ἢ ἐν παντὶ σκεύει δερματίνῳ [(τὸ) σκεῦος, la sg. 'vas' ; la pl. 'obiecte casnice', 'calabalîc' adj. δερμάτινος, -α, -ον 'de cuir']. Termenul *vas* cu sensul 2. apare şi în Lv., *13*, 57, 58, 59, în cele trei texte studiate. Cf. ST. L. FAC., p. 96, **IV. 2.2.56.**

2.1.135. a (se) vărsa, în construcţia : *a se vărsa cu vărsare* 'a erupe' (despre o eczemă), în BB : *„Iar de se va vărsa cu vărsare în piêle"* (Lv., *13*, 22 ; în ms. 45 şi în ms. 4 389, la fel), după gr. Ἐὰν δὲ διαχύσει διαχέητα ἐν τῷ δέρματι [vb. διαχέω 'répandre', 'disperser', 'épanouir']. Sensul în discuţie al vb. *a se vărsa* nu este înregistrat în H. Tiktin² *DRG*, s.v. El apare însă la subst. *vărsat* 'Pocken, Blattern'. Despre sensul ultimului cuvînt, autorul afirmă că reprezintă „o evoluţie semantică obscură" („dunkel"). Dar exemplele din studiul de faţă arată că avem a face cu un calc semantic după limba greacă a *Bibliei*, care apare în ms. 45, de unde a fost preluat şi în celelalte două texte de care ne ocupăm : BB şi ms. 4 389. Pentru exprimarea aceluiaşi proces, în textele studiate mai sînt folosite vb. *a se revărsa* (vezi mai sus, p. 32, **IV. 2.1.92.** şi *a se risipi* **IV. 2.1.96).**

2.1.136. vărsătură 'erupţie pe piele', 'eczemă', în ms. 4 389 : *„Iar de se vărsa cu vărsături buba în piêle"* (Lv., *13*, 35) ; vezi cuvîntul precedent.

2.1.137. vechi, în sintagma : *vechile vechilor* 'roadele anilor anteriori', în BB : *„Veţ mînca vechile vechilor"* (Lv., *25*, 22 ; în ms. 45 : *„Vechi a vechilor"* ; în ms. 4 389 : *„Cêle vechi ale celor (ani) vechi"*), după gr. καὶ φάγεσθε παλαιὰ παλαιῶν [vb. φάγω, φάγομαι 'manger' ; adj. παλαιός, -ή, -όν 'antique']. Construcţia se întîlneşte şi în Lv. *26*, 10. În greacă, ea este preluată din ebraică ; vezi *Comentarii*, *25*, 22.

2.1.138. a se vedea 'a apărea', 'a se arăta', în BB : *„Ca o pipăire mi s-a văzut mie în casă"* (Lv., *14*, 35 ; la fel în ms. 45 ; în ms. 4 389 : *„Ca semn de mişălie se-au arătat în casa mea"*). după gr. ὥσπερ ἁφὴ ἐώραταί μοι ἐν τῇ οἰκίᾳ [vb. ὁράω, viit. ὄψομαι, pf. ἑώρακα 'voir' ; 'sentir', 's'apercevoir de'].

2.1.139. vedere 'aspectul exterior', 'înfăţişare', 'suprafaţă', în BB : *„Şi vedêrea pipăirii iasle afund de piêlea trupului"* (Lv., *13*, 3 ; la fel în ms. 45; în ms. 4 389 : *„Vedêrea stricăciunii"*), după gr. ἡ ὄψις τῆς ἁφῆς [(ἡ) ὄψις, -εως 'vue', 'aparence' ; pentru *pipăire*, vezi mai sus, p. 31, **IV. 2.1.80.** Cuvîntul *vedere*, cu sensul menţionat, se mai întîlneşte în BB, Lv., *13*, 25, 32, 34, 55. Sensul în discuţie nu este înregistrat în H. Tiktin², *DRG*, s.v.

2.1.140. vinars 'rachiu', în ms. 45 : *„Vin şi vinars nu veţi bea, tu şi fiii tăi"* (Lv., *10*, 9 ; pe marginea textului, este adăugat, de aceeaşi mînă, cuvîntul *rachiu*, care este folosit în BB şi în ms. 4 389, în text), după germ. *Brannîwein*, care a pătruns ca termen literar în dialectul săsesc din Transilvania prin secolul al XVI-lea : săs. *prantvein* (1528) ; *prantweyn* (1546) ; în dialectul săsesc, circulă şi expr. *der gebrânte Weng*, precum şi denumirea *Pâli* (<magh.) ; vezi *SSW*, I, p. 706. Astăzi, denumirea *vinars*, pentru 'rachiu', formează o arie unitară în Transilvania propriu-zisă, şi anume în judeţele Someş, Năsăud, Turda, Mureş, Alba, Hunedoara, Sibiu [pct. 95, 102, 105, 130, 141, 219, 235, 250, 260, din *ALRM I* (E. Petrovici), h. 163; vezi şi *ALR SN*, I, h. 248, 250, 252 ; IV, h. 1 130]. Zona compactă din centrul ţării în care se spune *vinars* este mărginită de ariile, tot unitare, ale unor denumiri ca *palincă*, în Crişana şi nord-vestul Transilvanlei, *horilcă*, în Maramureş şi prin Bucovina, *rachiu* (şi *ţuică*) în Ţara Veche şi în sud-estul Transilvaniei, şi *răchie*, în Banat şi în sudul Crişanei. În această situaţie, este remarcabil faptul că într-un text cu trăsături moldoveneşti atît de numeroase apare un ardelenism atît de pregnant. El se alătură altor elemente săsesti întîlnite în cărţile studiate din ms. 45 : *gardină, gonţ, janc, a jăncui*. Ca şi ultimele două, *vinars* ar putea fi atribuit revizorului acestui text al lui Nicolae Milescu, anume mitropolitului Dosoftei sau unor colaboratori ai acestuia, cum presupune N. A. Ursu. Remarcabil este amănuntul că *vinars* este prezent în scrierile lui Dosoftei, ca de altfel şi *janc, a jăncui*, precum şi alte ardelenisme cum sînt *afund, arină, fănină, a ştiupi* (vezi N. A. Ursu, NOI. INFORM., III, p. 45). Prima atestare a cuvîntului *vinars* este cca 1670 (H. Tiktin², *DRG*, s.v.). Ms. 45 datează cam din acelaşi timp : cca 1665—1685.

2.1.141. viţel, în sintagma : *viţel din boi* (sau *din vaci*), în BB : *„Şi va aduce... viţel den boi curat Domnului, pentru păcat"* (Lv., *4*, 3 ; şi în : *9*, 2; la fel în ms. 45 şi în ms. 4 389), după gr. μόσχον ἐκ βοῶν ἄμωμον [(ὁ) μόσχος, -ου 'junges Rind' ; 'veau' ; (ὁ) βοῦς, gen. βοός 'boeuf']; şi : *viţel den vaci*, în BB : *„Şi viţel den vaci, şi berbêce"* (Lv., *9*, 4 ; în ms. 45 : *„Viţălul den vaci"* ; în ms. 4 389 : *„Viţel den boi"*, după gr. μόσχον ἐκ βοῶν [(ἡ) βοῦς 'vache'].

2.1.142. a vîna, în construcţia : *a vîna vînat*, în BB : *„Om carele va vîna vînat, hiară au pasăre"* (Lv., *17*, 13; în ms. 45, la fel), după gr. ὅς ἂν θηρεύσῃ θήρευμα θηρίον ἢ πετεινόν [vb. θηρεύω, viit. θηρεύσω 'chasser les animaux sauvages'; (τὸ) θήρευμα -ατος 'gibier, proi, capture, ce qui l'on poursuit' ; (τὸ) θηρίον, -ου 'bête sauvage' ; adj. πετεινός, -ή, -όν 'volatile, ce qui est de l'éspece des oiseaux'].

2.1.143. vînzare, în expr. : *a se da vînzare* 'a vinde', în BB : *Iară de vei da vînzare aproapelui tău"* (Lv., *25*, 14 ; în ms. 45 : *„De se va da vîndzare"* ; în ms. 4 389 : *„De vei da negoţ"*), după gr. Ἐάν δὲ ἀποδῷ πράσιν τῷ πλησίον σου [vb. ἀποδίδωμι, viit. ἀποδώσω 'donner à quelqu'un ce qui lui est dû', 'payer', 'vendre' ; (τὸ) πράγος, -εος, -ους 'affaire', 'chose'].

BDD-B790-01 © 1993 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

2.1.144. vrajă, în sintagma : *a căuta vraja pasărilor* 'a prezice viitorul după zborul păsărilor', în BB : *„Nice să căutaţi vraja pasărilor"* (Lv., *19*, 26 ; la fel în ms. 45 ; în ms. 4 389 : *„Vraja de la pasări"*), după gr. οὐδε ὀρνιθοσκοπήσεσθε [vb. ὀρνιθοσκοπέω, -ῶ 'observer les oiseaux pour en tirer des prèsage' ; 'prendre les augures'].

2.1.145. zăcere, în expr. : *a da zăcere* 'a avea relaţii sexuale', în BB : *„Cineş va da zăcêrea lui în dobitoc cu patru picioare cu moarte să să omoară"* (Lv., *20*, 15 ; în ms. 45 : *„Cine va da dzăcêrea lui întru patru picioare"* ; pe margine : *dobitoc* ; în ms. 4 389 : *„Cineş va da patul lui la dobitoc"*), după gr. καὶ ὅς ἄν δῷ κοιτασίαν αὐτοῦ ἐν τετράποδι [vb. κοιτάζω, viit. -άσω 'mettre au lit', 'coucher', 'dormir' ; (ἡ) κοιτασία, -ας 'comerce charnel'].

Cf. p. 30, **IV. 2.1.72., c.**

2.1.146. zi, în sintagma : *den zi în zi* 'în fiecare zi' 'zilnic', în BB : *„Să aduceţi... turnările lor den zi în zi"* (Lv., *23*, 37 ; la fel în ms. 45 şi în ms. 4 389), după gr. ἡμέραν εἰς ἡμέρας 'chaque jour', 'de jour en jour'.

Cf. ST.L. EX., p. 47, **IV, 2.1. 104.**

2.1.147. a zice, în construcţia cu valoare intensivă : *a zice zicînd*, în BB : *„Zi către Aaron zicînd"* (Lv., *21*, 16 ; în ms. 45 : *„Dzi... dzicînd"* ; în ms. 4 389 : *„Grăieşte... şi-i zi"*), după gr. εἶπον πρός 'Ααρών λέγων [vb. λέγω, aor. εἶπον <vb. ἔπω 'dire', 'parler'].

2.1.148. zmult, în sintagma : *zmult la ochi* 'tără gene', în BB : *„Au pecinginos, zmult la ochi"* (Lv., *21*, 19 ; în ms. 45 : *„Pănihos la ochi"* ; în ms. 4 389 : *„Va avea albeaţe la ochi"*), după gr. ἢ πτίλλος τοῦς ὀφταλμούς [adj. πτίλος, -ος sau -η, -ον 'déplumé ; 'qui a perdu ses cils, en parlant des paupières'].

Vezi *Comentarii*, *21*, 19.

2.2.0. Cuvinte cu sens diferit de cel actual. Cuvinte (cu sensuri) atestate pentru prima dată

Sensurile diferite de cele actuale ale multor cuvinte din cele de mai jos au ca motivaţie calchierea, neidentificată încă, a acestor sensuri după modelele străine : grecesc, şi, mai rar, slavonesc. În alte cazuri, includerea pe listă este datorată caracterului arhaic al unor sensuri sau faptului că termenul respectiv cunoaşte în textele studiate prima sa atestare literară. În multe privinţe, cuvintele care urmează prezintă caracteristici comune cu cele discutate în primul capitol dedicat studiului vocabularului. Aceste capitole de lexic se completează reciproc, criteriile de diferenţiere şi de grupare fiind destul de incerte în multe cazuri.

2.2.1. adaos 'dobîndă', în expr. : *a da pe (în) adaos* 'a da ceva cu condiţia de a primi înapoi mai mult', în BB : *„Pre adaos să nu dai bucatele tale"* (Lv., *25*, 37 ; la fel în ms. 45 ; în ms. 4 389 : *„În adaos"*. Această expresie este înregistrată în *DA*. Ea poate fi o creaţie românească, dar la fel de bine s-ar putea explica drept o transpunere servilă a modelului grecesc: ἐπὶ πλεονασμῷ οὐ δώσις αὐτῷ τὰ βρώματά σου [(ὁ) πλεονασμός, -οῦ 'surabondance', 'redondance' ; (τὸ) βρῶμα, -ατος 'nourriture', 'aliment'].

2.2.2. aluat 1. 'drojdie' (fr. levain ; germ. Hefe), în ms. 4 389 : *„Jărtva... să nu se facă cu aluat"* (Lv., *2*, 11 ; în BB : *„Jîrtva... nu faceţ dospită"* ; în ms. 45, ca în BB). **2.** (prin extensiune) 'pîine dospită', în BB : *„Tot aluatul şi toată mîêrea"* (Lv., *2*, 12 ; la fel în ms. 45 şi în ms. 4 389).

2.2.3. amurţit 'furnicat, cu furnicături după amorţeală, cu mîncărimi', în ms. 45 : *„Orbu, au zdrobit, au tăiat la limbă, au amurţit, au rîios, au pecinginos"* (Lv., *22*, 22 ; în BB : *„Au avînd negi"* ; în ms. 4 589 : *„Cu vicrmi"*). Prin *amurţit*, Nicolae Milescu a tradus gr. (ἡ) μυρμηκιῶντα [vb. μυρμηκίζω, viit. -ίσω 'ressentir des démangeaison') (= a simţi mîncărime) ; 'être formicant (en parlant de pouls)' ; (τό) μυρμήκιον, -ου **1.** 'petite fourmi', **2.** 'sorte d'araigne', **3.** 'sorte de verrue' ; (ὁ) μυρμηκιασμός, -οῦ 'éruption de verrue avec démangeaison' (=erupţie de negi cu mîncărime). Ultimul sens (şi cuvîntul *neg*) este prezent în BB: *„Avînd negi"*.

2.2.4. arătură 'cîmp cultivat', 'ogor', 'ţarină' (sens atestat în *DA* începînd abia de la Alecsandri), în ms, 4 389 : *„Şi secerînd voi secerişul arăturilor voastre"* (Lv. *19*, 9 ; în BB : *„Ţarinii"* ; în ms. 45 : *„Pămîntului"*). Termenul mai apare în ms. 4 389 Lv., *25*, 4, 5, 12 ; *27* 28. Cf. ST. L. EX., p. 47, **IV. 2.2.4.**

2.2.5. argint 'bani' (sens arhaic şi popular, vezi *DA*, s. v.), în toate cele trei texte de care ne ocupăm ; de exemplu, în BB şi în ms. 45 : *„Argintul tău"* 'banii tăi" (Lv., *25*, 37 ; în ms. 4 389 : *„Banii tăi"*) ; şi în ms. 4 389 : *„Cu argint"* (Lv., *22*, 11 ; în acest text, pe margine, de aceeaşi mînă, este adăugat : *„Cu bani"*).

2.2.6. a avea, în expr. : *a avea pre sine* 'a avea menstruaţie', în BB : *„Şi ceiia ce are pre sine întru necurăţiia ei"* (Lv., *15*, 33 ; în ms. 45, la fel ; în ms. 3 389 : *„Şi ceiia ce-i va cură sîngele în spurcăciunea ei"*) ; în BB : *„Dupre necurăţiia ce are pre sine"* [Lv., *15*, 26 ; în ms. 45 : *„Necurăţiia cîndu are pre sine"* (*15*, 25) ; în ms. 4 389 : *„După necurăţiia spurcăciunii ei"*] ; în BB : *„Muiêrea ce va avea pre sine"* (Lv., *20*, 18 ; în ms. 45 : *„Ce are pre sine"* ; în ms. *„Muiêrea pîngărită"*). În textul grecesc lipseşte această construcţie. Ea a fost introdusă în versiunea românească de Nicolae Milescu. În *DA*, această expresie nu a fost înregistrată, dar se găseşte în H. Tiktin², *DRG*, s.v.: „LV *a avea pre sine* 'menstruieren"; atestări din *Şapte taine* şi din BB. Expresia are bază populară, cum se poate vedea din *ALR. II, Supl.*, h. 1, p. 1, *menstruaţie*. Astfel, în mai multe localităţi din Moldova şi din Basarabia, răspunsurile informatorilor la întrebarea anchetatorului pentru conceptul respectiv constau din expresii eufemistice verbale care conţin forme ale verbului *a avea* : *are pe dînsa* ; *are la perior* (=period), în pct. 605 ; *are pe luni*, în pct. 531 ; *le are, le are la fire*, în pct. 414, 537 ; *le are*, în pct. 514 ; *are la fel*, în pct. 520 ; *are pe cămaşă*, în pct. 478, 666 ; *au la cămaşă*, în pct. 463.

2.2.7. bubă 'eczemă de lepră', 'lepră', în ms. 4 389 : Lv., *13*, 6, 13, 33, 33, 34, 35, 37, 46, 50, 51, 54 [55], 55, 56. Tot în ms. 4 389, în sintagme ca : *„Bubă-albă"* 'lepră' (Lv., *13*, 9 [10], 19, 41) ; *„Bubă-de-mişălie"* 'id'. (Lv., *13*, 2, 25, 59) ; *„Bubă-necurată"* (Lv., *13*, 51) ; *„Bubă-roşiêtecă* (Lv., *13*, 42) ; *„Buba-stricăciunii"* 'lepră' (Lv., *13*, 58) ; *„Bubă-de-stricăciune"* 'id.' (Lv., *13*, 49) ; *„Semn-de-bube"* 'cicatrice' (Lv., *13*, 2).

2.2.8. ciştig 'posesiune', 'stăpînire', în ms. 4 389 : *Voi veţ moştina pămîntul lor, eu îl voiu da voaă întru ciştig"* (Lv., *20*, 24 ; în BB şi în ms. 45 : *„Întru avêre"*).

2.2.9. a ciştiga 1. 'a lua în posesiune', în ms. 4 389 : *„În toate ţările cîte veţ ciştiga voi"* (Lv., *14*, 34 ; în BB : *„Pămîntului celui ciştigat voao"* ; în ms. 45 : *„Pămîntului celui ce veţi avea"*). **2.** 'a cumpăra', în ms. 4 389 : *„De ca ciştiga preotul vreun suflet cumpărîndu-l cu argint"* (Lv., *22*, 11 ; în BB : *„De va cumpăra suflet cumpărat cu argint"* ; la fel în ms. 45) ; în ms. 4 389 : *„Întru moştinarea celui ce o au ciştigat"* (Lv., *25*, 30 ; în BB şi în ms. 45 : *„Au cumpărat"*). Cf. ST. L. FAC., p. 97, **IV. 2.3.22.**

2.2.10. a se clăti 'a se mişca tîrîndu-se pe pămînt' (despre reptile), în ms. 45 : *„Întru toate tîrîitoarele ce să clătescu pre pămîntu"* (Lv., *11*, 44 ; la fel în ms. 4 389 : ; în BB : *„Să mişcă"*). Cf. ST. L. FAC., p. 97, **IV.2.3.23.**

2.2.11. creţ 'cîrlionţ', 'zuluf', 'buclă', în BB : *„Să nu faceţ creţ den chica capului vostru"* (Lv., *19*, 27 ; în ms. 45 : *„Ciucă"*).

2.2.12. cúrăre 'menstruaţie', în ms. 4 389 : *„Muiêrea căriia-i va cură cúrărea sîngelui"* (Lv., *15*, 25 ; în BB şi în ms. 45 ; *„Cursoare de sînge"*) ; vezi mai sus, p. 16, **IV.1.1,5.**

BDD-B790-01 © 1993 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

2.2.13. curs 'scurgere', 'secreție a unor organe', în BB : *„De se va curăți cel ce-i cură sămînța de cursul lui"* (Lv., *15*, 13 ; în ms. 45 : *„De se va curăți cel înfrîntu de cursul lui"* ; în ms. 4 389 : *„De se va curăți cela ce ș-au vărsat sămînța de vărsarea seminței sale"*) ; în BB, și în : Lv., *15*, 15 ; *19*, 28, 30 ; la fel în ms. 45. Nu este exclus să avem a face cu un calc după gr. (ἡ) ῥύσις, -εως 'cours', 'écoulement'<vb. ῥέω 'couler'.

2.2.14. cursoare 'scurgere de sînge', în BB : *„Și mulțîrea de-i va cură cursoare de sînge...toate zilele cursorii necurățiii ei"* (Lv., *15*, 25 ; în ms. 45, la fel ; în ms. 4 389 : *„Cúrărea"*).

2.2.15. a curvi trans. (factitiv) 'a face, a determina pe o femeie să devină curvă", 'a prostitua', în BB : *„Să nu pîngărești pre fata ta ca să o curvești pre dînsa"* (Lv., *19*, 29 ; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389). Cf. gr. ἐκ πορνεῦσαι (νd. πορνεύω, viit. -εύσω 'vivre dans la prostitution, en faire métier'.

2.2.16. denlăuntruri pl. t. 'măruntaie', în ms. 4 389 : *„Și lua Moisei și părțile, și seul, și denlăuntrurile, și picioarele și le spălă cu apă"* (Lv., *8*, 19 [20] ; pe margine, de aceeași mînă : *„Mațele cu drobul"* [gr. (ἡ) κοιλία, -ας 'cavité du ventre' ; sl. оутрѣѕ]. Cuvîntul mai apare în ms. 4 389, în Lv., 9, 14.

2.2.17. a despuia 'a împărți', 'a despica' (sens neînregistrat în H. Tiktin ², *DRG*, s.v.), în ms. 45 : *„Și va înfrînge pre el den aripi și nu o va despuia"* (Lv., *1*, 17 ; în BB : *„Va împărți"* ; în ms. 4 389 : *„Să despartă"*, iar pe margine : *„Dăspice"*).

2.2.18. deșert 'partea scobită a corpului la animale, între ultima coastă și osul șoldului", în ms. 4 389 : *„La dășărturi"* (Lv., 3, 10 ; aceste cuvinte sînt adăugate pe margine, de aceeași mînă, pentru *ii*, din text ; în BB : *„La coapse"* ; în ms. 45 : *„La stănghi"*) ; în ms. 4 389 : *„Și tot seul lui să se ia de la dînsul și dășărturile, și praporul"* (Lv., 7, 3).

2.2.19. dichis 'vas', în ms. 4 389 : *„Tot dichisul pre care va ședea"* (Lv., *15*, 26 ; și în *15*, 23 ; în BB și în ms. 45 : *„Vasul"*). Cf. ST. L. FAC., p. 96, **IV. 2.2.36.**, *vas* : ST. L. EX., p. 48, **IV. 2.2.20.** *dichis*.

2.2.20. fire 'menstruație' (sens atestat în *DA* la Varlaam), în ms. 4 389 : *„După zilele osebirei firei necurăției ei"* (Lv., *12*, 2 ; în BB și în ms. 45 : *„Necurăției"*. Vezi mai sus, **IV.2.2.6.**, *a avea*.

2.2.21. a filfîi '(despre frunze) 'a se mișca în bătaia vîntului', în ms. 4 389 : *„Îi va goni sunetul frunzei cînd va filfîi"* (Lv., *26*, 36 ; în BB și în ms. 45 : *„Frunză mutîndu-se"*). Vb. *a filfîi* cunoaște în acest text prima sa atestare literară : cca 1665—1680, față de anul 1822, din H. Tiktin ², *DRG*, s.v.

2.2.22. fluier 'gambă', 'parte a piciorului de la labă pînă la genunchi", în BB : *„Care au fluiere mai sus de picioarele lor ca să saie cu ele pre pămînt"* (despre un soi de lăcuste) (Lv., *11*, 21 ; în ms. 45 : *„Carele au vine"* ; în ms. 4 389 : *„Care au genuche"*). În gr. : (το) σκέλος, -εως, -ους 'jambe'.

2.2.23. frînt 'bolnav de blenoragie', vezi mai jos, p. 37—39, **IV.2.2.34.**, *înfrînt*.

2.2.24. frîntură 'blenoragie', 'gonoree' ; 'scurgere de spermă', în ms. 4 389 : *„Cel înfrînt de frîntura sa"* (Lv., *15*, 13 ; cuvinte adăugate pe margine, de aceeași mînă, pentru a explica fraza din text : *„Cela ce ș-au vărsat sămînța de vărsarea seminței sale"*). Vezi mai jos, p. 37, **IV.2.2.34.**, *înfrînt*.

2.2.25. geamăn, -ă 'despicat, -ă' (despre copită) (sens neînregistrat în *DA*, s.v. și în H. Tiktin ², *DRG*, s.v.), în ms. 45 : *„La copită nu-i geamăn"* ; în ms. 4 389, la fel ; în BB : *„Nu e despicat"*) ; în ms. 45 : *„Unghea nu-i geamănă"* (Lv., *11*, 6) ; în ms. 45 : *„Acesta are copita geamănă* (Lv., *11*, 7). S-ar putea să fie vorba de o influență a textului grecesc : gr. καὶ ὁπλὴν οὐ διχηλεῖ [vb. διχηλέω, -ῶ 'avoir le pied fourchu'].

2.2.26. grecí, în sintagma : *la greci* 'în versiunea greacească a *Bibliei*', în ms. 4 389 : *„La greci aici iaste cap 7"* (Lv., *7*, 33 ; aceste cuvinte sînt scrise pe margine, de aceeași mînă) ; în ms. 4 389 : *„La greci"* (Lv., *11*, 21 [22] ; cuvinte adăugate pe marginea textului, de aceeași mînă). Cf. ST. L. EX., p. 48, **IV.2.2.21.**

2.2.27. iertare 'eliberare' (este sensul etimologic, neînregistrat în *DA* și în H. Tiktin ², *DRG*, s.v. : <lat. *liberto, -āre*<adj. *libertus, -a, -um*, 'eliberat din sclavie' ; *DA*, s.v.), în BB : *„Iară de va rămînea puținel den ani la anul iertării, și va socoti lui după anii lui"* (Lv., *23*, 51).

2.2.28. împotrivnic 'adversar', 'dușman', 'vrăjmaș', în BB : *„Veți semăna în zădar seminție voastre și le vor mînca împotrivnicii voștri"* (Lv., *26*, 16 ; în ms. 45 : *„Nepriiatenii"* ; în ms. 4 389 : *„Vrăjmașii"*). Este posibilă o influență a textului grecesc, care are οἱ ὑπεναντίοι [adj. ὑπεναντίος, -ος, -ον 'à l'opposite', 'opposé', 'contraire' d'ou par ext. 'ennemi', 'adversaire'< ἐναντίος, -α, -ον 'contraire'].

2.2.29. împrejur 'ținut', 'regiune', 'satele din jur', în BB : *„Cîți sînt pe împrejurul tău dentr-înșii să agonisiți rob și roabă"* (Lv., *25*, 44 ; la fel în ms. 4389 ; în ms. 45 : *„Prenpregiurul"*). Ca și în cazul cuvîntului precedent, diortositorii bucureșteni ai BB s-au putut lăsa influențați de textul grecesc, în care apare cuvîntul (ὁ) κύκλος, -ου 1. 'cercle', 2. (în *Biblie*) 'les villages d'alentour'.

2.2.30. a încălța 'a îmbrăca', în ms. 4 389 : *„Să se îmbrace preotul în haină de in și nădragi de in să încalțe pre trupul său"* (Lv., *6*, 11 ; în BB și în ms. 45 : *„Va îmbrăca"*).

2.2.31. încurmezișat, -ă 'contrariu', 'contradictoriu', 'care contrazice' ; 'oblic', în BB : *„Voiu mêrge și eu cu voi cu mînie încurmezișată"* (Lv., *26*, 24 ; la fel în ms. 45 ; în ms. 4 389 : *„Cu urgiia mea cea desăvîrșită"* ; în LvB : *„Eu încă voiu îmbla în aleanul vostru"*). Cuvîntul mai apare în BB și în ms. 45 ; în ultimul caz : *încurmedzișată* (Lv., *25*, 41 ; în ms. 4 389 : *„Voiu umbla...în urgie cu străinătate"*). Alte exemple, în *DA*, s.v. Vezi *Comentarii*, *26*, 41. El traduce gr. πλάγιος, -α sau -ος, -ον 'oblique', 'qui n'est pas droit', 'qui emploie des moyens obliques', 'qui prend des voies détournées, astucieus'.

2.2.32. îndeșert, în sintagma : *cel îndeșert*, folosită pentru 'idol', 'zeietate păgînă', prin traducerea gr. τοῖς ματαίοις (adj. μάταιος, -ος sau -α, -ον 'vain', 'inutile' ; 'frivole', 'futile'), în BB : *„Și nu vă mai junghiia jîrtvele lor celor îndeșărți"* (Lv., *17*, 7 ; în ms. 45 : *„Celor de nimic"*). Vezi *Comentarii*, *17*, 7.

2.2.33. a (se) înfrînge 1. 'a frînge', 'a rupe', vezi mai sus, p. 27, **IV.2.1.36.** 2. a căpăta, a avea scurgere, blenoragie (sculament)', în BB : *„Și s-au înfrînt în curgerea lui"* (Lv., *15*, 33 ; în ms. 45 : *„S-au înfrîntu întru cursul lui"* ; în ms. 4 389 : *„Cela ce-ș va vărsa sămînța cu cúrărea sa"*) ; în ms. 4 389 : *„Ce se-au înfrînt"* (Lv., *15*, 6 ; aceste cuvinte sînt adăugate pe margine, de aceeași mînă, spre a explica sintagma : *„Cela ce ș-au vărsat sămînța"*, din text. Vezi cuvîntul următor.

2.2.34. înfrînt adj. (<*a înfrînge*, cu sensul 2 ; vezi cuvîntul precedent) 'bolnav de blenoragie' ; 'care are scurgere (de spermă'), în ms. 45 : *„Tot patul carele va dormi pre el cel înfrîntu necurat va fi"* (Lv., *15*, 4 ; în BB : *„Celui ce cură sămînța"* ; în ms. 4 389 : *„Cel frînt"* ; pe margine, de aceeași mînă, au fost adăugate cuvintele : *„Ce ș-au vărsat sămînța"*). În gr. : ὁ γονορρυής (τοῦ γονορρύους) ; în lat : *„Fluxus seminis"*. Cuvîntul *înfrînt*, cu sensul menționat mai sus, se mai întîlnește în ms. 45, Lv , *15*, 4, 6, 7, 9, 11, 12, 13, 32 [31], 33 [32] ; și în ms 4 389 : *„Va fi înfrînt"* (Lv , *22*, 4 ;

BDD-B790-01 © 1993 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

aceste cuvinte sînt scrise pe margine, de aceeași mînă, ca explicație pentru : *„Îi va fi curs sămînța"*, din text).

Verbul *a înfrînge* (și *a frînge*) cu sensul 'a fi bolnav de blenoragie', 'a avea scurgere (de spermă)' este înregistrat în *DA*, pe baza unui exemplu din BB (Lv., *15*, 33). De asemenea, el apare în H. Tiktin ², *DRG*, s v. Dar adj. *înfrînt* (și *frînt*) 'bolnav de blenoragie; 'cu scurgere (de spermă)' nu a fost înregistrat în nici un dicționar. Prima lui atestare literară este din ms. 45 și din ms. 4 389 (cca 1665—1680). În *DA*, este prezent derivatul *frîntură* (<*a frînge*), cu sensul 'blenoragie'. De asemenea, în acest dicționar apare expr. *„S-a frînt*, cu sensul 'a abuzat de viața sexuală'. Acestor atestări sporadice și relativ recente (din secolul al XIX-lea și al XX-lea) ale cuvintelor de mai sus, cu sensul menționat, li se alătură încă două din *ALR II*, Supl., MN [4 897], p. 6, *a avut poluție* : *să-nfrînge* 'are poluție', în pct. 762 (Valea-Lungă-Cricov, jud. Dîmbovița) ; *să frînge* 'are poluție' (cu explicația informatorului : „din frîntura ceia să iscă sculament"), pct. 537, Mircești, jud. Iași.

Sensul legat de bolile venerice al verbului *a înfrînge* nu a fost explicat pînă acum. Numai în cazul derivatului *frîntură* 'blenoragie', autorii *DA* (probabil S. Pușcariu) au formulat ipoteza că acest sens ar fi rezultatul unei evoluții semantice care ar fi avut drept verigă de legătură sensul 'beteșug rezultat în urma unei fracturi de os sau de organ'. O asemenea evoluție semantică, fiind artificială, este greu de admis.

Este de netăgăduit faptul că sensul legat de bolile venerice nu aparține sferei semantice a vb. *a înfrînge* (și *a frînge*), a adj. *înfrînt* (și *frînt*), a subst. *frîntură*, care provin din lat. *frango, -ĕre* 'rompre', 'briser' ; *infrango, -ĕre* (clas. *infrĭngere*) 'briser contre', 'abattre', 'fléchir'), respectiv din lat. *fractura, -ae*, refăcut după *a frînge* (vezi *CDDE*, nr. 648). Sensul, cu totul neobișnuit și cu o circulație relativ restrînsă, legat de bolile venerice, trebuie să aparțină unui cu totul alt etimon, care numai din întîmplare a fost introdus în familia verbului *a înfrînge*. Acest etimon vom încerca să-l identificăm în cele ce urmează.

În cîmpul semantic referitor la bolile venerice, circulă, în vorbirea populară, denumirea *frențe*, s.f. pl. 'sifilis' ; și : *frență, frențe*, cu variante ca *sfrant, sfreant, sfrențe, sfrențe* ; apoi *frențuș* ; vb. *a sfrenți* ; *frențit, -ă* ; *sfrențos, -oasă* ; *frențușit, -ă* (la ANON. CAR.), adj., subst. 'bolnav de boale lumești', 'sifilitic'. Etimonul de la baza tuturor acestor variante este numele etnic al francezilor : lat. med. *francus, -i* ; cf. și mgr. φράγκος. Boala s-a răspîndit în Europa din Franța. De aceea, ea a fost numită în diferite limbi cu cuvinte care conțin etnonimul respectiv : ngr. μαλαφράντσα ; alb. *malafrantzë* ; rus. *frîanka* 'sifilis', vrus. *frenčuga, frîančuga* 'id.' (polon, *franca, francuza* ;) magh. *franc, fránca, francu* 'id.'. Din această din urmă limbă, cuvîntul a pătruns și în română (vezi Lajos Tamás, *EWUR*, p. 361).

Numele etnic al francezilor a pătruns și în limba turcă, cu forma *frenk* (și *frengi*). În expresia tc. *„frenk ileti"*, el denumește maladia 'fränkische Krankheit, d.h. Syphilis' ; *ileti*<arab. *illa* 'Krankheit' (vezi K. Lokotsch, *Etymologisches Wörterbuch der europäischen (germanischen, romanischen und slavischen) Wörter orientalischen Ursprungs*, Heidelberg, 1927, nr. 612). Cuvîntul turcesc, din motive fonetice, nu poate fi dat ca etimon al rom. *franția, sfrantia*, cum face K. Lokotsch, *op. cit.*, : prezența lui *-f-*, *(-f)* trimite la variantele din maghiară, eventual din poloneză și din neogreacă. Dar în limba turcă există și cuvîntul *frengi*, în sintagma *frengi seraser* 'Brokat, Seide mit Gold und Silber durchwirkt', al cărui sens este legat tot de etnonimul *francus*. Acest cuvînt turcesc a pătruns, într-adevăr, în română, cum spune K. Lokotsch, în forma *frenghie* 'Brokat', și anume încă din secolul al XVI-lea (anul 1564). Fiind apropiat de vorbitori de rom. *frînghie* 'Strick', tc. *frengi* 'frîncesc', '(romanic) apusean' are și variantele *frînghie* ; *frînghie* ; *freanghie*. Sub aspect formal, tc. *frengi* a fost tratat în română ca și alte cuvinte de origine turcească terminate în *-i*. Acest *-i* a devenit *—iu*, prin încadrarea cuvîntului în grupul derivatelor românești cu suf. *-iu*, de tipul : *conabiu*<tc. *konabi* ; *fistichiu*<tc. *fistika* ; *ghiurghiuliu*<tc. *gülgüli*, *razachie*<tc. *razcki*, ngr. ῥαζαχί, ῥοζαχί (vezi G. Pascu, *Suf. rom.*, p. 223). Ultimul exemplu are forma de feminin a sufixului *-iu*, anume *-ie*, pe care o întîlnim și în *frenghie*.

Tc. *frengi* 'frîncesc (francez + italian)', 'romanic apusean' a pătruns în graiurile populare românești și cu alte sensuri decît cel de 'brocat, stofă de mătasă întrețesută cu fire de aur și de argint'. Astfel, în L. Șăineanu, *DU*, s.v., este consemnat și sensul 'brîu îngust și lung' (cunoscut în București), care era probabil făcut din același material de brocat. Dar adj. și subst. *frănghiu, frănghie* cunoaște o circulație destul de mare în domeniul terminologiei viticole populare, fiind folosit în sintagme în care primul element este *poamă* sau *strugure* : *poamă frănghie, strugure frănghiu*. Datele care urmează provin din lucrarea lui I. Nuță, *Dicționar de termeni viticoli. I. Denumiri pentru soiuri de struguri*. Centrul de multiplicare al Universității „Al. I. Cuza", Iași, 1989, p. 139—143, sub *frînc*. Aici sînt consemnate laolaltă variantele care au ocluziva sonoră *g*, proveniă din etimonul turcesc, *frengi*, și cele care au ocluziva surdă *c*, provenită din *francus*. O mare varietate prezintă vocala din radical. Ea apare ca *-e-*, ca *-ă-*, ca *-a-*, ca *-î-* sau ca *-i-*, după cum au acționat asupra ei factori ca etimologia populară (apropierea de cuvîntul *frînghie*), fenomenul velarizării prin *r* precedent, influența cuvîntului românesc mai vechi *frînc*, fenomenul trecerii lui *ă* neaccentuat protonic la *a* etc. De asemenea, poziția accentului dinamic oscilează pe silaba penultimă sau antepenultimă, de exemplu : *frenghie* și *frénghie*.

Dintre variantele cu *g*, al căror etimon este tc. *frengi*, menționăm : *frénghie* ; *frînghie* ; *frînghie* ; *frénghie* ; *poamă franghie* ; *poamă frănghie* ; *poamă frînghie* ; derivate : *frénghește* ; *frangulie*. Mult mai numeroase sînt variantele fonetice și derivatele care au în corpul lor sonor ocluziva velară surdă *c*, provenită din radicalul *francus (frînc)* : *frînchie* ; *franchie* ; *frenchie* ; *frînchie* ; *frănchie*, apoi, cu suf. *-eș* : *frénchеș* ; *frénchеș* ; *frînchеș* ; cu suf. *-iș* : *franchiș(ă)* ; *frănchiș(ă)* ; *frenchiș(ă)* ; *frînchiș(ă)* etc. ; cu suf. *-ós* : *francos* ; *frănc-os* ; *frîncos* etc. ; cu suf. *-ulie* : *frănculie* ; cu suf. *-uș(ă)* ; *frăncuș(ă)* ; *franchiuș(ă)* ; *frencuș(ă)* etc. ; cu suf. *-ușcă* : *frencușcă* ; *frîncușcă*. Cu excepția derivatelor *frengheșă* și *frangulie*, menționate mai sus, radicalul *freng-* (<tc. *frengi*) nu este prezent în derivare. Și acest detaliu contribuie la ideea de a opera o separare între variantele cu *c (k)* și cele cu *g (ġ)*. Primele provin din radicalul *francus* (>rom. *frînc* ; în *frînchiu, frînchie* s-a adăugat suf. *-iu* m., *-ie* f., după modelul lui *frenghiu, frenghie* și al altor derivate similare). Celelalte, mai puțin numeroase, au la bază tc. *frengi* 'frîncesc, -ească'. În ambele situații, trebuie să fi fost vorba de soiuri de viță de vie originare din Franța (dar și din Italia).

Revenind la cîmpul onomasiologic al bolilor venerice, ne putem imagina că tc. *frengi*, din *frenk ileti* 'boală frîncească', 'sifilis' ; a putut și el pătrunde în română cam în același timp în care intrau dinspre apus magh. *franc, fránca, francu*, devenite în românește *frant(ă), sfrant(ă)* etc. Tc. *frengi*, rostit *frenghi*, a

BDD-B790-01 © 1993 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

putut fi apropiat, prin etimologie populară, motivată și eufemistic, de unele forme ale verbului *a frînge*. Astfel, acesta a fost folosit în unele graiuri populare românești cu sensul 'a avea o boală lumească, o boală venerică'. Această boală a trebuit să fi fost, inițial, sifilisul, care a făcut ravagii în Europa în decursul secolului al XVI-lea, fiind răspîndit de armata franceză în campania din Italia de la sfîrșitul secolului al XV-lea. De la italieni, boala, și denumirea ei, a trecut la greci și la turci. Ultimii o vor fi răspîndit și în țările române. Reflexul tc. *frengi* în română constă în sensul special 'a avea blenoragie', 'a avea scurgere (de sperma)' al vb. *a frînge* și în sensul 'blenoragie' al cuvîntului *frîntură*. Sensul a trecut și la vb. *a înfrînge*, iar de aici la adj., provenit de la participiu, *înfrînt, -ă* 'bolnav de blenoragie', 'care are scurgere (de sperma)'. Pentru conceptul «sifilis», vorbirea populară a recurs numai la denumirea de origine maghiară *frenț(ă), șfrenț(ă)* etc. O evoluție semantică asemănătoare se întîlnește în *stricat* 'lepros', *stricăciune* 'lepră' (<vb. *a strica*), apoi în *struncinătură* 'rană', 'cicatrice' (< vb. *a strîncina*). Vezi mai jos, p. 40, (**IV. 2.2.72.**; **2.2.73**; **2.2.75.**

Cele mai vechi și mai numeroase atestări ale vb. *a frînge, a înfrînge* 'a avea blenoragie', 'a avea scurgere (de sperma)', ale adj. *înfrînt (frînt)* 'care are blenoragie sau scurgere de sperma' și ale subst. *frîntură* 'blenoragie', 'scurgere de sperma' se găsesc în textele studiate în lucrarea de față, datate cca. 1665—1680.

Ipoteza originii turcești a sensului studiat va deveni o certitudine atunci cînd se va descoperi în vreun text românesc vechi cuvîntul *frenghie* cu accepția 'boală frînceasca', alături de sensurile cunoscute: 1. 'brocat', 2. 'brîu (din această stofă)' și 3. 'soi de struguri (de poamă) frîncești'.

2.2.35. îngemănat, -ă, 'cu unghia despicată', în BB. *„Tot dobitocul cu unghe îngemănată"* (Lv., *11*, 3; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: *„Cu unghiia dăspicată"*). Cuvîntul mai apare în ms. 45, Lv., *11*, 4; la fel și în ms. 4 389. Vezi mai sus, p. 37, **IV.2.2.25.**, *geamăn*.

2.2.36. întemeiere, în loc. adv.: *cu întemeiere* 'cu certitudine', 'cu siguranță', în BB: *„Și veți lăcui cu întemeiêre pre pămîntul vostru"* (Lv., *26*, 5; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: *„Fără frică"*). Cuvîntul cunoaște aici prima sa atestare literară, cca 1665—1685, în ms. 45, față de anul 1705, din H. Tiktin ², *DRG*, s.v.

2.2.37. a se învîrteji, 'a se întoarce', 'a reveni' (sens arhaic), în BB: *„Se va învîrteji fiește-carele la agonisita lui"* (Lv., *25*, 13; vezi și *25*, 27, 28; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: *„Să se întoarcă"*). Cf. ST. L. FAC., p. 99, **IV.2.3.77.**

2.2.38. județ 'judecată', 'hotărîre, sentință judecătorească' (aici: judecată divină), în ms. 45: *„Și veți face...toate giudețele mêle"* (Lv., *25*, 18; în BB și în ms. 4 389: *„Judecățile"*). Cf. ST. L. FAC., p. 99, **IV.2.3.78.**

2.2.39. junghetură 'animal de adus ca jertfă, de jungheat', în ms. 45: *„Jungheturi ție acêstea, iar la rugă-ți nu să vor priimi"* (Lv., *22*, 23; în BB: *„Junghieri"*). Cf. ST. L. FAC., p. 99, **IV.2.3.80.**

2.2.40. junghier 'animal de sacrificat', în BB: *„Junghieri să le faci acêstea ție"* (Lv., *22*, 23; în ms. 45: *„Jungheturi"*). Cf. ST. L. FAC., p. 99, **IV. 2.3.79.**

2.2.41. lumină 'candelă', în BB: *„Să-ț ia ție untdelemnu de maslin curat și limpede la lumină, să arză lumina pururea"* (Lv., *24*, 2; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: *„Candelă"*). Cf. ST. L. EX., p. 48, **IV. 2.2.27.**

2.2.42. mărturie 'martor', în BB: *„Și această mărturie au văzut, au știe"* (Lv., *5*, 1; în ms. 45: *„Martur"*; în ms. 4 389: *„Mărturisitor"*), Cf. ST. L. EX., p. 48, **IV.2.2.28.**

2.2.43. mîjloc 'parte a corpului animalelor între torace și șolduri', în BB: *„Seul și mijlocul curat va lua"* (Lv., *3*, 9; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *"Iar grăsimea și mijlocele curat cu șalele să ia"*, Lv., *3*, 10).

2.2.44. a mîntui 'a răscumpăra', în BB: *„Va veni cel ce să rudește...și va mîntui vînzarea fratelui lui"* (Lv., *25*, 25; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: *„Să răscumpere vînzarea frățîne-său"*). Sensul mai apare în BB și în ms. 45, Lv., *25*, 32, 49.

2.2.45. mîntuire 'răscumpărare', în BB: *„Mîntuiri veț da pămîntului"* (Lv., *25*, 24; în ms. 45: *„Mîntuitoare"*; în ms. 4 389: *„Răscumpărare"*).

2.2.46. mîntuitoare 'răscumpărare', în ms. 45: *„Întru tot pămîntul moștenirei voastre mîntuitoare veți da pămîntului"* (Lv., *25*, 24).

2.2.47. moștean 'autohton, 'băștinaș' (în cazul de față: israilitean, în opoziție cu *nemernic, vinelic, străin*), în ms. 4 389: *„O judecată într-un chip iaste moșteanului și vineleicului"* (Lv., *24*, 22; în BB: *„Celui de loc"*; în ms. 45: *„Celui de țară"*). Vezi mai sus p. 31, **IV.2.1.76.**, *pămînt*; **IV.2.1.77.**, *pămîntean*; p. 34, **IV.2.1.127.**, *țară*.

2.2.48. a moștina 'a moșteni', în ms. 4 389: *„Voi veț moștina pămîntul lor"* (Lv., *20*, 24; în BB: *„Veți moșteni"*; în ms. 45: *„Veți moștneni"*). Cf. ST. L. FAC., p. 99, **IV.2.3.98.**; ST. L. EX., p. 48, **IV.2.2.31.**

2.2.49. moștinare 'moștenire' (cuvînt neînregistrat în *DLR* și nici în H. Tiktin ², *DRG*, s.v.), în ms. 3 489: *„În tot pămîntul moștinării voastre răscumpărare să dați pămîntului"* (Lv., *25*, 24; în BB: *„Moștenirii"*; în ms. 45: *„Moștnenirei"*). Alte atestări în ms. 4 389: *„Moștinare"* (Lv., *25*, 30, 46, 46; *27*, 21. Cf. ST. L. EX., p. 48, **IV.2.2.32.**

2.2.50. a moșteni, vezi mai sus, **IV. 2.2.48.**, *a moștina*.

2.2.51. moștneniire, vezi mai sus, **IV. 2.2.49.**, *moștinare*.

2.2.52. necúrăre 'necurăție' (în context: menstruație), în ms. 4 389: *„Iar de se va curăți de necúrărea ei"* (Lv., *15*, 28; prefixul *ne-* a fost scris deasupra cuvîntului *cúrăre*, fiind probabil adăugat ulterior; în BB și în ms. 45: *„Cursul ei"*) Cuvîntul *necurăre* cu acest sens nu este înregistrat în *DRL* și nici în H. Tiktin², *DRG*, s.v. Prima sa atestare literară este cea de aici: cca. 1665—1680.

2.2.53. necurăție 'menstruație', în BB: *„Și muiêrea de-i va curâ cursoare de sînge zile multe, nu în vremea necurăției ei, măcară de va și cură după necurăției ei, toate zilele cursorii necurății ei, ca și zilele necurăției ei, necurată va fi"* (Lv., *15*, 25; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389; *„Spurcăciune"*).

2.2.54. a nevoi 'a constrînge', 'a sili', 'a forța', 'a obliga', în BB: *„Nu nevoiască omul pre vecinul lui"* (Lv., *25*, 17; în ms. 45: *„Nu stringă"*; în ms. 4 389: *„Nu pripească"*).

2.2.55. pasăre, în sintagma: *pasărea-soarelui* 'porfirion (*Fulica porphyria*)', în ms. 4 389 (Lv., *11*, 19; cuvinte adăugate pe margine, de aceeași mînă, pentru *porfirioni*, din text). Vezi *Comentarii*, *11*, 18.

2.2.56. a se părăsi 'a face să lipsească ceva', în BB: *„Să nu se părăsească sarea... den jîrtvele voastre"* (Lv., *2*, 13; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„Să nu se lase"*).

2.2.57. a se pedepsi 'a se îndrepta', 'a se corija'; a se învăța minte', în BB: *„De nu vă veți pedepsi, ce veți mêrge către mine în curmeziș"* (Lv., *26*, 23; în ms. 45: *„De nu veți certa"*; în ms. 4 389: *„De nu veți învăța nici cu aceasta"*; în LvB: *„Să iară nici cu aceasta nu vă veți îmbuna"*). În gr.: μὴ παιδευθῆτε [vb. παιδεύω, viit. -εύσω 'instruire', 'enseigner', 'coriger' 'châtier']:

2.2.58. a se petrece 'a trece (pe dedesupt)' în BB: *„Tot ce se petrece supt toiag la număr"* (Lv., *27*, 32; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: *„Va trece"*).

BDD-B790-01 © 1993 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

2.2.59. petrecere 'ședere', în BB : „*Afară den tabără îi va fi lui petrecerea*“ ; în ms. 45 : „*Zăbava*“ ; în ms. 4 389 : „*Lăcașul*“).

2.2.60. potcoavă, în sintagma : *potcoava-cea-de-aur* 'diademă', 'cunună purtată de preot, la vechii evrei' (vezi *MTL*, p. 86), în toate cele trei texte (Lv., *8*, 9). Cf. ST. L. EX., p. 49, **IV. 2.2.46.** Vezi *Comentarii*, *8*, 9.

2.2.61. a se primeni 'a se transforma', 'a deveni' 'a se preface în', în BB : „*Părul în pipăire se va premeni în albu*“ (Lv., *13*, 3 ; la fel în ms. 45 ; în ms. 4 389 : „*Să se primenească*“).

2.2.62. price 'vătămare', în ms. 4 389 : „*Cela ce va face price vecinului*“ (Lv., *24*, 19 ; în BB : „*Hulă*“ ; în ms. 45 : „*De va huli neștine pre aproapele său*“). Vezi mai sus, p. 2[6], **IV. 2.1.29,** *hulă*.

2.2.63. a pripi 'a constrînge', 'a sili', în ms. 4 389 : „*Să nu pripească omul pre vecin*“ (Lv., *25*, 17). Vezi mai sus, p. 39, **IV. 2.2.54,** *a nevoi*.

2.2.64. rudă 'semințe', neam', în BB : „*Să piară amîndoi den ruda lor*“ (Lv., *20*, 18 ; în ms. 45, la fel ; în ms. 4 389 : „*Să piéie den neamul lor*“).

2.2.65. semănătoare 'semănat', 'însămînțare', 'acțiunea de a semăna', în ms. 4 389 : „*Pre cules îl va apuca sămănătoarea*“ (Lv., *26*, 5 ; în BB si în ms. 45 : „*Sămința*“ ; în LvB : „*Semănătura*“). Sensul de mai sus, din ms. 4 389, nu este înregistrat în *DLR* ; în H. Tiktin², *DRG*, acest cuvînt lipsește.

2.2.66. socotință 'supraveghere', 'inspecție', 'cercetare', în BB și în ms. 45 : „*Socotință va fi ei*“ (Lv., *19*, 20 ; echivalentul gr. este (ἡ) ἐπισκοπή, -ῆς 'inspection', 'surveillence', 'visite d'un juge'.

2.2.67. a sparge 'a rupe', în ms. 4 389 : „*Hainele voastre să nu le spargeți*“ (Lv., *10*, 6 ; în BB și în ms. 45 „*Să nu le rumpeți*“). Cf. ST. L. FAC., p. 101, **IV.2.3.138.** *a sparge*.

2.2.68. spălătoare 'lighean', în BB : „*Și spălătoarea și fundul ei*“ (Lv., *8*, 11 ; în ms. 45 : „*Medenniță*“ ; în ms. 4 389 : „*Lighinul*“).

2.2.69. spurcăciune 'menstruație', în ms. 4 389 : „*În vrêmea spurcăciunii ei*“ (Lv., *15*, 25 ; în BB și în ms. 45 : „*Necurăției ei*“). Cuvîntul cu acest sens mai apare în ms. 4 389, Lv., în : *12*, 5 ; *15*, 19, 33. El lipsește în H. Tiktin², *DRG*.

2.2.70. străinătate, în loc. adv. : *cu străinătate* 'împotrivă', 'în sens contrar', 'ostil', 'defavorabil', în ms. 4 389 : „*Voiu umbla... în urgie cu străinătatea*“ (Lv., *26*, 41 ; în BB : „*Cu mînie încurmezișată*“ ; în ms. 45 : „*Cu mînia încurmedzișată*“). Vezi mai sus, p. 37, **IV. 2.2.31.**, *încurmezișat, -ă*.

2.2.71. strecurat 'limpede', în ms. 4 389 : „*Stricorat*“ (Lv., *24*, 2 ; cuvîntul este adăugat pe margine, de aceeași mînă, pentru *limpede*, din text).

2.2.72. stricat, adj. și subst., 'lepros', în BB : „*Aceasta e lêgea stricatului*“ (Lv., *14*, 2 ; în ms. 45 : „*Stricatului*“ ; în ms. 4 389 : „*Lêgea mișălului*“. Vezi *Indicele de cuvinte*. În ms. 4 389, cuvîntul este atestat în Lv., *14*, 3, 4 ; *22*, 4.

2.2.73. stricăciune 1. 'lepră' (<*a strica* 'a (se) vătăma', 'a se altera' + suf. *-ăciune*), în BB : „*Semnu de stricăciune* (Lv., *13*, 2 ; în ms. 45, la fel ; în ms. 4 389 : „*Mișălie*“). Cuvîntul cu acest sens cunoaște numeroase ocurențe în cartea *Preoția*, din cele trei texte (pentru BB, vezi *Indicele de cuvinte*). Cuvîntul este folosit în sintagme ca : „*Stricăciune-albă*“ 'lepră', în BB, în ms. 45 și în ms. 4 389 (Lv., *13*, 4) ; „*Stricăciune-întemeiată*“, în BB și în ms. 45 (Lv., *13*, 52 ; în ms. 4 389 : „*Mișălie-adevărată*“), după gr. λέπρα ἔμμονός ἐστιν [adj. ἔμμονος, -ος, -ον 'stable', 'persévérant', 'constant']; „*Stricăciune roșii atică*“, în BB și în ms. 45 (Lv., *13*, 18) ; „*Stricăciune vêche*, în toate cele trei texte (Lv., *13*, 10) ; „*Bubele stricăciunii*“, în ms. 4 389 (Lv., *14*, 39) ; „*Lucru de stricăciune*“, în ms. 4 389 (Lv., *13*, 47) ; „*Păr în stricăciune*“, în ms. 4 389 (Lv., *13*, 3) ; „*Pipăirea stricăciunii*“, în BB și în ms. 45 (Lv., *14*, 32 ; în ms. 4 389 : „*Buba stricăciunii*“). **2.** 'lucru stricat', 'infirmitate', în BB : „*Pentru că stricăciune sînt întru êle*“ (Lv., *22*, 25 ; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389 ; în ultimul text, cuvîntul *stricăciune* este explicat pe margine prin sinonimul *vătămare* : „*Că vătămare*“). Echivalentul gr. este (τὸ) φθάρμα, -ατος 'corruption ou chose corrompue', 'objet de mépris et de rebut'.

2.2.74. strînsură 'adunare', în ms. 4 389 : „*Toată strînsura soborului*“ (Lv., *8*, 3 ; în BB și în ms. 45 : „*Adunarea*“). Alte atestări în ms. 4 389, Lv. : *16*, 17, *24*, 14, [16], 23.

2.2.75. strunceinătură, cu variante ca : *strîncinătură* ; *strunciunătură*), 'rană','cicatrice','contuzie', în BB: „*De se va face oarecăruia în piêlea fêții lui strunciunătură de semnare*“ (Lv., *13*, 2; în ms. 45: „*Strînciunătură de însemnare*“; în ms. 4 389 : „*Semn de bube*“) ; în gr. (ἡ) οὐλή, -ής 'cicatrice'. În sintagme ca : „*Strunciunătură albă*“, în BB și în ms. 45 (Lv., *13*, 19 ; în ms. 4 389 : „*Bubă albă*“), după gr. οὐλὴ λευκή [adj. λευκός, -ή, -όν 'blanc']. Uneori, prin *strunciunătură* este redat gr. (τὸ) θραῦσμα, -ατος 'blessure' (Lv., *12*, 35). Cf. p. 32, **IV.2.1.92.**, *a se revărsa*.

2.2.76. șăruit 'impregnat', 'împuns cu acul în piele', în sintagma : *slove șăruite*“, în ms. 4 389 : „*Și slove șăruite să nu faceți întru voi*“ (Lv., *19*, 28 ; în ms. 45 : „*Slove șiruire*“ ; în BB : „*Slove împunse*“; în gr. γράμματα στικτά [(τὸ) γράμμα, -ατος 'lettre' ; adj. στικτός, -ή, -ον 'piqué', 'pointillé' ; 'ponctué']. Adj. *șăruit* este participiul trecut al unui verb *a șărui* <*șar* 'linie', 'dungă trasă pe ceva' ; 'șănțuleț la piatra morii' sau al verbului *a șerui (a șirui)* (vezi varianta din ms. 45) 'a zugrăvi' ; 'a desena', acesta din urmă atestat la Dosoftei (vezi *DLR*, s.v.) <*șar* 'vopsea', 'culoare'.

2.2.77. treier 'treieriș', în ms. 45 : „*Și va apuca voaă trierul culesul*“ (Lv., *26*, 5 ; în BB și în ms. 4 389 : „*Treierișul* ; în LvB : „*Mlătișul*“). Cuvîntul cunoaște în ms. 45 (cca 1665—1685) prima sa atestare literară, mai veche decît cea din H. Tiktin², *DRG*, s.v (1741).

2.2.78. vătămătură 'rană', 'eczemă', în ms. 4 389 : „*De va vedea preotul buba vătămăturii*“ (Lv., *13*, 31 ; în BB și în ms. 45 : „*Pipăirea struncinăturii*“).

2.2.79. vînă 'Bein (ohne den Fuß')'; 'jambe', în ms. 45 : „*Carele au vine*“ (Lv. *11*, 21 ; în BB : „*Fluiere*“ ; în ms. 4 389 : „*Genuche*“). În gr. (τό) σκέλος, -εως, -ους 'jambe, et principalement la jambe propement dite, au-dessous du genou'. Vezi mai sus, p. 37, **IV. 2.2.22.**, *fluier*.

CONCLUZII

În linii generale, rezultatele privitoare la norma literară din cartea a treia, *Preoția*, a *Pentateuhului*, în cele trei texte de care ne ocupăm (BB, ms. 45, ms. 4 389), se aseamănă cu cele obținute în studiile precedente : ST. L. FAC. și ST. L. EX. În detaliu, analiza de față aduce contribuții importante la cunoașterea celor două aspecte sau variante teritoriale ale vechii române literare, în cea de a doua jumătate a secolului șl XVII-lea : varianta nordică, moldovenească, reprezentată prin ms. 45, și cea sudică, muntenească, din BB și din ms. 4 389. Rezultatele din prezentul studiu și faptele pe care aceste rezultate se bazează trebuie comparate permanent cu echivalentele acestora din studiile precedente, pentru a se putea obține, astfel, o imagine cît mai completă și nuanțată privind stadiul și modul de funcționare a normei (sau normelor) literare din acea epocă. Fenomenele caracteristice, individualizatoare, ale celor două variante literare, nordică și sudică, fenomene descoperite în textele studiate, au fost analizate și prezentate pe larg

BDD-B790-01 © 1993 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)

în primul studiu, dedicat cărții *Facerea*. Aici, ca și în ST. L. EX., contribuțiile sînt mai ales de detaliu, dar prin aceasta nu mai puțin importante. Unele reveniri se justifică numai prin importanța științifică a fenomenului studiat, din perspectiva istoriei limbii române literare. Astfel, prin acumularea de cît mai multe amănunte ale normei literare, tabloul întregului domeniu devine mai clar, mai precis și mai nuanțat, iar epoca întreagă ne apare într-o lumină nouă.

Dintre fenomenele lingvistice studiate, merită a fi reținute următoarele:

I. ÎN DOMENIUL FONETIC

1. Fenomenul „despicării" vocalelor" (vezi **I. 2.1.0—2.1.5.**)

2. Velarizarea vocalelor *e* și *i*, precedate de șuierătoarele *ș* și *j* (vezi **I. 3.3.0.—3.3.14.**; **3.4.0.—3.4.4.**); precedate de labiale (vezi **I. 3.5.0.—3.5.5.**); precedate de dentala *d* (vezi **I. 3.9.1.**)

3. Originea formei *știupi* (vezi **I. 3.12.0.**).

II. ÎN MORFOLOGIE ȘI SINTAXĂ

1. Pronumele și adjectivele nehotărîte (vezi **II. 4.6.0-4.6.15.**).

2. Construcțiile perifrastice cu *a fi* + gerunziul, calchiate din limba greacă (vezi **II. 6.4.0.**; **II.6.9.1.**).

3. Conjuncția *și* + conjunctivul prezent, pers. a III-a sg. și pl., în vorbirea directă (vezi **II. 6.8.3.**).

4. Conjuncția *și* înaintea unor verbe de la începutul propoziției principale, cînd aceasta este precedată de o condițională; modelul este preluat din limba greacă (vezi **II. 9.7.1.**).

III. ÎN DOMENIUL VOCABULARULUI

1. Cuvinte neînregistrate în dicționare: *agnu* (**IV. 1.4.1.**); *atachis* (**IV. 1.4.5.**); *ghigorțan* (**IV. 1.9.4**); *haradrion* (**IV. 1.4.15**); *hirogrulion* (**IV. 1.4.17**); *lemnesc* (**2.1.45.**); *moștinare* (**IV. 2.2.48**); *necurăre* (**IV. 2.2.52**); *porfirion* (**IV. 1.4.21**); *a simbăla* (**IV. 2.1.115.**).

2. Au fost amplu discutate, propunîndu-se uneori noi explicații etimologice, cuvinte ca: *afund* (**IV. 1.1.1.**); *bere* (**IV. 1.6.1.**); *chelbășie* (**IV. 1.7.3.**); *cîrlan* (**IV. 1.6.2.**); *înfrînt* (**IV. 2.2.34.**)

3. Au fost descoperite numeroase calcuri lingvistice după greacă, uneori și după slavonă, prezentate în capitolul **IV. 2.1.0.—2.1.148.** Dintre cele mai interesante, semnalăm: *acoperemînt* (**IV. 2.1.1**); *mînă* (**IV. 2.1.55**); *obraz* (**IV. 2.1.68**); *pat* (**IV. 2.1.72**); *țărînă* (**IV. 2.1.128**); *vinars* (**IV. 2.1.140.**)

4. S-a modificat prima atestare, față de TIKTIN², în următoarele cazuri: *agnu* (**IV. 1.4.1.**); *argăsit* (**IV. 1.4.2.**) *atachis* (**IV. 1.4.5.**); *batcă* (**IV. 1.3.4.**); *boaghe* (**IV. 1.5.1**); *brehnace* (**IV. 1.3.7.**); *caie* (**IV. 1.1.3**); *chelbaș* (**IV. 1.7.2**); *chelbășie* (**IV 1.7.3**); *cîlți* (**IV. 1.3.15.**), *coș* (**IV. 1.1.4.**); *covrig* (**IV. 1.3.16**); *drob* (**IV. 1.3.17.**); *a fîlfîi* (**IV. 2.2.21.**); *frînt* (**IV. 2.2.23**; *ghigorțan* (**IV. 1.9.4.**); *gorghițan* (**IV. 1.9.4.**); *grebănos* (**IV. 1.3.18.**); *gropilos* (**III. 1.14.0.**); *hameleon* (**IV. 1.4.14.**); *haradrion* (**IV. 1.4.15.**); *hirogrulion* (**IV. 1.4.17.**); *înfrînt* (**IV. 2.2.34**); *a îngemăna* (**IV. 1.1.13.**); *întemeiere* (**IV. 2.2.26.**); *lebădă* (**IV. 1.3.21.**); *mieoară* (**IV. 1.1.19.**); *oțărît* (**IV. 1.3.29**) *pajere* (**IV. 1.3.31.**); *pecinginos* (**IV. 1.1.26.**); *porfirion* (**IV. 1.4.21.**); *răsfăcut* (**IV. 2.1.91**); *rîncaci* (**IV. 1.1.29.**); *slovean* (**IV. 1.3.40.**); *soțietate* (**IV. 1.2.5.**); *treier* (**IV. 2.2.77.**); *vinars* (**IV. 2.1.140**); *vruh (varuh)* (**IV. 1.4.25.**).

Numeroase sensuri noi, neînregistrate în dicționare, ale unor cuvinte și sintagme calchiate după greacă pot fi văzute în capitolul dedicat *Calcurilor semantice* (**IV. 2.1.0. — 2.1.148.**), dar și în alte locuri. În mod deosebit, pot fi menționate discuțiile de sub cuvintele: *geamăn* (**IV. 2.2.24.**); *a (se) înfrînge* (**IV. 2.2.33.**); *înfrînt* (**IV. 2.2.34**); *a mișeli* (**IV. 4.1.21**); *necurăre* (**IV. 2.2.52**); *pipăire* (**IV. 2.1.80**); *semănătoare* (**IV. 2.2.65.**); *spurcăciune* (**IV. 2.2.69.**) etc.

BDD-B790-01 © 1993 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:34 UTC)